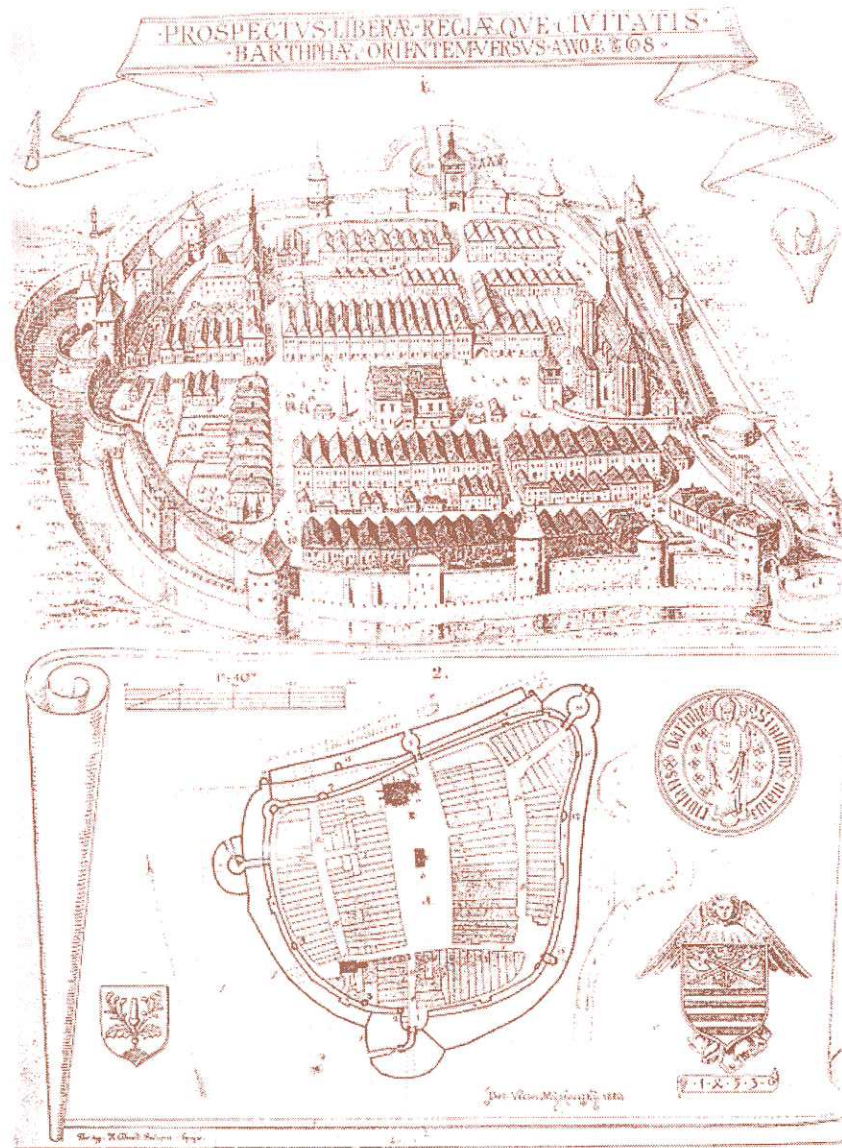

BARDKONTAKT 2004

„PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH CENTIER“

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

BARDEJOV
25. - 26. AUGUST 2004

ISBN 80-969163-8-6

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

HLAVNÁ TÉMA SEMINÁRA : REŠTAUROVANIE PAMIATOK A KRAJINY
PODTÉMA SEMINÁRA : MOBILIÁR V PAMIAKOVÝCH ÚZEMIACH

ODBORNÉ PREDNÁŠKY :

- 1 **STRATÉGIA OCHRANY KULTÚRNEHO DEDIČSTVA OD GLOBÁLNEHO K LOKÁLNEMU**
Doc. Ing. arch. Jara LALCOVÁ, PhD. - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava
- 2 **ZVYŠOVANIE POVEDOMIA O KULTÚRNYM DEDIČSTVE – DOMÁCE A ZAHRANIČNÉ SKÚSENOSTI**
Ing. arch. Erika HORANSKÁ - ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA, Svätý Jur
- 3 **K PROBLEMATIKE FAREBNOSTI HISTORICKÝCH URBANISTICKÝCH PRIESTOROV - VÝCHODISKÁ A PRINCÍPY RIŠENÍ PRIESTOROV ULÍC A NÁMESTÍ**
Dr. Ing. arch. Andrea URLANDOVÁ - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava
- 4 **ROZMER A FUNKCIA NÁMESTIA / MESTEČKO (NÁLEPKOVO, SMOLNÍK)**
Prof. Ing. Arch. Michal ŠARAFÍN, Dr. Sc. - FA STU –Ústav architektúry I, Bratislava
- 5 **MOBILIÁR HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV VO SVETLE HISTORICKÝCH I ZAHRANIČNÝCH SKÚSENOSTÍ**
Doc. Ing. arch. Eva KRÁLOVÁ, PhD - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava
- 6 **VEČERNÝ OBRAZ VEREJNÝCH PRIESTOROV V HISTORICKOM JADRE**
Ing.arch. Beata POLOMOVÁ, PhD FA STU Bratislava, Ústav architektúry II
- 7 **APLIKÁCIA PRVKOV MESTSKÉHO MOBILIÁRU V PAMIAKOVÝCH ÚZEMIACH**
Ing. Aleš BAKOŠ – konateľ spoločnosti SK Cité s.r.o.
Mgr. A. David KARÁSEK – autor systému mestského mobiliáru a predstaviteľ spoločnosti mmcité, a.s.
- 8 **NÁVRH MOBILIÁRU PRE REKONŠTRUOVANÉ NÁM. MAJSTRA PAVLA V LEVOČI**
Ing. arch. Magdaléna JANOVSÁ, autorizovaný architekt SKA, Nám. Majstra Pavla č.38, Levoča
- 9 **MOBILIÁR V MESTSKEJ PAMIAKOVEJ REZERVÁCII KEŽMAROK**
Ing. arch. Iveta BUJNOVÁ - KPÚ Prešov
- 10 **REŠTAUROVANIE EXTERIÉROVÝCH PLASTÍK - METODICKÉ ASPEKTY**
Ing. arch. Andrej BOTEK - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava
- 11 **REKLAMA A STVÁRNENIE OBCHODNÉHO VÝRAZU V HISTORICKÝCH MESTSKÝCH ŠTRUKTÚRACH**
Ing. arch. Pavol PAULÍNÝ - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava
- 12 **ARCHITEKTÚRA BUDOV OBCHODNÝCH REŤAZCOV V HISTORICKOM PROSTREDÍ**
Ing. arch. Milan ANDRÁŠ, PhD. - FA STU – Ústav architektúry I, Bratislava

- 13 **ADAPTÁCIA FUNKCIE - ZACHRÁŇME SYNAGÓGY (O REKONŠTRUKCIÁCH TROCHU INAK)**
Ing. arch. Jana POHANIČOVÁ , PhD. - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava
- 14 **PAMIAŤKOVÁ REZERVÁCIA SPIŠSKÁ SOBOTA - SOBOTSKE NÁMESTIE PO OBNOVE**
Ing. Iveta LAČNÁ - KPÚ Prešov
- 15 **ZMYSEL A ÚČINOK SCÉNY NÁMESTIA V INTERIERI MESTA**
Ing. arcc. Sylvia BAŠOVÁ, PhD. - FA STÚ Bratislava

BARDKONTAKT 2004

STRATÉGIA OCHRANY KULTÚRNEHO DEDIČSTVA OD GLOBÁLNEHO K LOKÁLNEMU

Doc. Ing. arch. Jara LALKOVÁ, PhD. - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

STRATÉGIA OCHRANY KULTÚRNEHO DEDIČSTVA OD GLOBÁLNEHO K LOKÁLNEMU

Doc. Ing. arch. Jara LALKOVÁ, PhD. - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

„ so zreteľom na to, že v spoločnosti, kde sa životné podmienky rýchle menia, je podstatné pre rovnováhu a rozvoj človeka zachrániť preň životné prostredie, v ktorom by ostal v styku s prírodou a s dôkazmi civilizácie, ktoré minulé generácie zanechali, a že na tento cieľ treba vymedziť kultúrnemu a prírodnému dedičstvu aktívnu úlohu v živote spoločnosti a integrovať do celkovej politiky výdobytky našej doby, hodnoty minulosti a krásu prírody,

so zreteľom na to, že kultúrne a prírodné dedičstvo vytvára harmonický celok, ktorého zložky sú neodlučiteľné „

je nutné pripraviť :

SPOLOČNÚ STRATÉGIU OCHRANY KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO DEDIČSTVA OD LOKÁLNEHO KU GLOBÁLNEMU

Odporúčania týkajúce sa ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva na národnej úrovni prijaté Generálnou konferenciou Organizácie spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru, ktorá sa konala v Paríži na sedemnástom zasadnutí UNESCO v dňoch od 17. októbra do 21. novembra 1972.

DEFINÍCIA KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO DEDIČSTVA :

za **KULTÚRNE DEDIČSTVO** sa považujú :

* **pamiatky :**

architektonické diela, diela monumentálneho sochárstva a maliarstva, vrátane jaskynných obydlí a prvkov, skupiny prvkov alebo štruktúr osobitnej hodnoty z hľadiska archeológie, dejín, umenia alebo vedy ;

* **skupiny budov :**

skupiny samostatných alebo spojených budov, ktoré pre svoju architektúru, homogénnosť alebo polohu v krajine majú z dôvodu svojej architektúry, rovnorodosti, alebo umiestenia v krajine majú osobitnú hodnotu z hľadiska dejín, umenia alebo vedy;

* **sídla :**

topografické oblasti, **kombinované výtvory človeka a prírody**, ktoré majú osobitnú hodnotu pre ich krásu alebo význam z hľadiska archeológie, dejín etnológie alebo antropológie

za **PRÍRODNÉ DEDIČSTVO** sa považujú :

* **prírodné charakteristické znaky:**

fyzických alebo biologických formácií, alebo skupín týchto formácií, ktoré majú osobitnú hodnotu z estetického alebo vedeckého hľadiska

* **geologické a fyziologické formácie a presne vymedzené oblasti :**

ktoré tvoria habitat živočíšnych a rastlinných druhov, sú cenné alebo ohrozené a majú osobitnú hodnotu z hľadiska vedy ; a starostlivosti o ich zachovanie

* **prírodné sídla :**

alebo presne vymedzené prírodné oblasti osobitnej hodnoty z hľadiska vedy, starostlivosti o zachovanie prírody alebo prírodnej krásy, alebo vo vzťahu ku kombinovaným výtvorom človeka a prírody

Generálna konferencia UNESCO na svojom sedemnástom zasadnutí v Paríži dňa 17 októbra až 21 novembra 1972 prijala aj DOHOVOR O OCHRANE SVETOVÉHO KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO

DEDIČSTVA berúc do úvahy, že zničenie ktorejkoľvek položky kultúrneho alebo prírodného dedičstva predstavuje nenahraditeľné ochudobnenie dedičstva všetkých národov sveta.

Dohovor vytvoril účinný systém kolektívnej ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva výnimočnej svetovej hodnoty, organizovaný na stálom základe a v súlade s modernými vedeckými metódami.

V zmysle Dohovoru, každý zmluvný štát uznáva že v prvom rade je jeho povinnosťou zabezpečiť označenie, ochranu, zachovanie, prezentovanie a odovzdávanie budúcim generáciám kultúrneho a prírodného dedičstva nachádzajúceho sa na jeho území

Dohovor o ochrane svetového kultúrneho dedičstva prijal i oficiálny znak svetového dedičstva. Jeho autorom je M. Michel Olyff. Je to symbol vzájomného prepojenia a neodlučiteľnosti kultúrneho a prírodného dedičstva.

Štvorec v strede je forma vytvorená človekom , kruh predstavuje prírodu a súčasne symbolizuje ochranu.

STRATÉGIA - ie ž. / gréc./ OCHRANY DEDIČSTVA :

súhrn zásad, súhrn zámerov a činností na dosiahnutie cieľa, teda v našom prípade ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva v súlade so stratégiou trvalo udržateľného rozvoja. / TUR /

motto :

„Každé mesto /*miesto*/ má svoj špecifický profil ľudských, kultúrnych, historických a prírodných charakteristík. Tento profil poskytuje porozumenie pri hľadaní ciest k udržateľnosti, akceptovateľných pre obyvateľov a kompatibilných s ich hodnotami, tradíciami, inštitúciami a ekologickými skutočnosťami. Stavanie na existujúcich charakteristikách pomáha motivovať a mobilizovať ľudské a fyzické zdroje miest na dosiahnutie udržateľného vývoja a regenerácie.“

Melbournská charta –PRINCÍPY PRE UDRŽATELNÉ MESTÁ, - 2002 , princíp 6

VŠEOBECNÉ ZÁSADY OCHRANY KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO DEDIČSTVA Podľa odporúčaní UNESCO , november 1972

- Kultúrne a prírodné dedičstvo predstavuje bohatstvo, ktorého ochrana, obnova a prezentácia vyžaduje zodpovednosť štátov , na území ktorých sa nachádza, tak voči vlastným štátnym príslušníkom, ako aj voči medzinárodnému spoločenstvu ako celku. Členské štáty musia prijať také opatrenia , ktoré môžu

byť potrebné na plnenie týchto zodpovedností.

- Kultúrne a prírodné dedičstvo treba pokladať v jeho celistvosti za homogénny celok , ktorý sa skladá nielen z diel veľkej vnútornej hodnoty, ale i zo skromnejších objektov , ktoré časom nadobudli kultúrnu alebo prírodnú hodnotu.
- Ani jedno z týchto diel a ani jeden z týchto objektov sa spravidla nemá oddeliť od svojho prostredia.
- Nakoľko konečným cieľom ochrany , obnovy a prezentácie kultúrneho a prírodného dedičstva je rozvoj človeka , členské štáty musia podľa možnosti zamerať svoju prácu na tomto poli tak , že kultúrne a prírodné dedičstvo už nemožno pokladať za prekážku národného rozvoja , ale naopak , za určujúci faktor takéhoto rozvoja.
- Ochranu , obnovu a účinnú prezentáciu kultúrneho a prírodného dedičstva treba pokladať za jeden z podstatných aspektov plánov oblastného rozvoja a plánovania na národnej , oblastnej alebo miestnej úrovni vôbec.
- Je potrebné rozvíjať aktívnu politiku na ochranu kultúrneho a prírodného dedičstva a na to , aby táto politika mala náležité miesto v živote spoločnosti. Členské štáty musia zabezpečiť , aby sa všetky verejné a súkromné služby , ktorých sa to týka , zúčastnili na vypracovaní a uplatňovaní takejto politiky. Preventívne a nápravné opatrenia vzťahujúce sa na kultúrne a prírodné dedičstvo musia byť doplnené o ďalšie opatrenia , ktorých zmyslom je , aby každej zložke dedičstva pripadla funkcia , ktorou sa začlení do spoločenského , ekonomického , vedeckého a kultúrneho života národa , v prítomnosti aj budúcnosti , v súlade s kultúrnym alebo prírodným charakterom príslušnej zložky. Akcie na ochranu kultúrneho a prírodného dedičstva musia využívať vedecký a technický pokrok vo všetkých odvetviach skúmania spojených s ochranou , obnovou a prezentáciou kultúrneho a prírodného dedičstva.
- Verejné orgány majú podľa možnosti poskytovať finančné zdroje v čoraz väčšom rozsahu na ochranu a prezentáciu kultúrneho a prírodného dedičstva.
- Verejnosť príslušnej oblasti sa má zapojiť do opatrení , ktoré sa prijímajú na ochranu a obnovu a má sa vyzvať na predkladanie návrhov a poskytovanie pomoci , osobitne na vykonávanie dozoru a stráženie kultúrneho a prírodného dedičstva.

STRATEGICKÉ CIELE

OCHRANY KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO DEDIČSTVA

Strategickým cieľom ochrany kultúrneho dedičstva , prírody a krajiny je prispieť k zaisteniu ochrany kultúry , podmienok života , jeho evolučných procesov i biologickej rozmanitosti.

Cieľom je udržiavať chrániť a vytvárať esteticky vyváženú , ekologicky stabilnú a trvalo produkčnú kultúrnu krajinu. Súčasne chrániť lokality , ktoré doposiaľ neboli výraznejšie narušené ľudskou činnosťou v prírodnom stave .

T U R

Stratégia trvalo udržateľného rozvoja sa odvíja od prírodných podmienok a zdrojov krajiny :

- týmito sú prírodné zdroje a prírodný potenciál krajiny ,
- kultúrne a kultúrnohistorické zdroje / kultúrno -historický potenciál ľudské zdroje ,
- ekonomické aspekty
- inštitucionálny rámec.

KULTÚRNO - HISTORICKÝ POTENCIÁL :

- Problematika historického prostredia a historických štruktúr
- Kultúra a kultúrno- spoločenské aktivity
- Výchova a vzdelávanie
- Osveta a rozvoj zručnosti
- Oblasť komplexného rozvoja spoločnosti

Kultúrne dedičstvo tvoria hmotné i nehmotné dokumenty tvorivej činnosti človeka, vývoja spoločnosti, jej životného spôsobu a prostredia od najstarších čias do súčasnosti.
Miera zachovania týchto hodnôt predstavuje kultúrno - historický potenciál predmetného územia

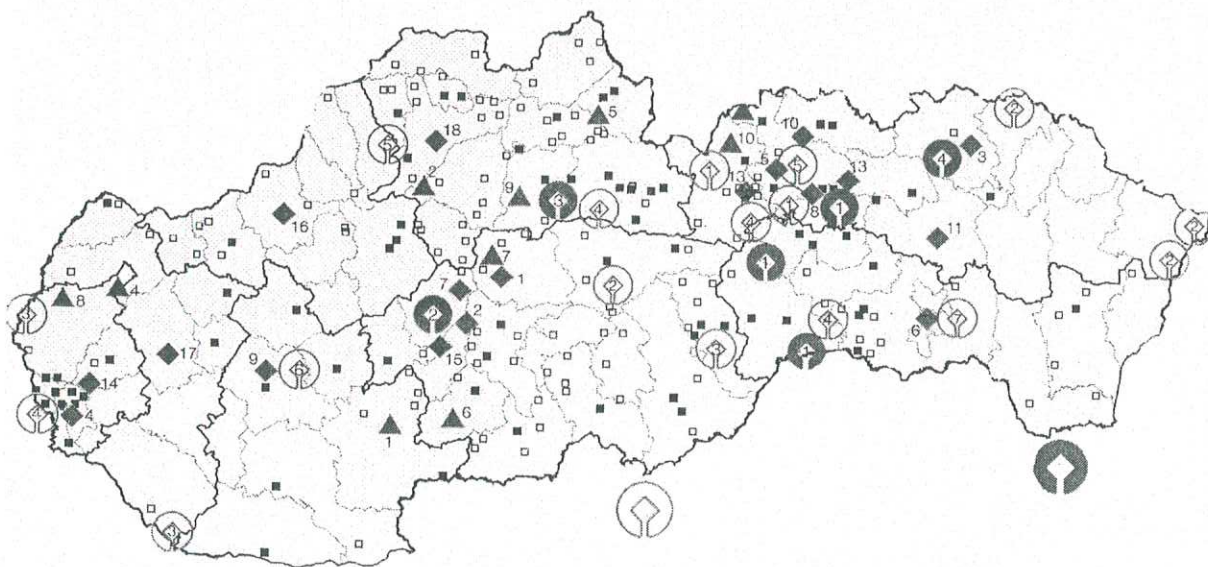
INŠTITUCIONÁLNA OBLASŤ :

- **Legislatíva a zákonodárna moc**
- **Zvýšenie kontroly a verejnej kontroly**
- **Participácia občanov a tretieho sektora**
- **Rozvoja demokratických inštitúcií**
- **Zabezpečenia na regionálnej úrovni**
- **Oblasť plánovania , koordinácie a spolupráce.**

Ochrana kultúrno – historického potenciálu v návaznosti na ochranu prírody a krajiny doposiaľ v našej legislatíve / Zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku č. 237 / 2000 Z.z. , Zákon č. 49 / 2001 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu , Zákon č. 287 / 1994 Z.z. o ochrane prírody a krajiny / nenašla patričnú odozvu napriek ratifikácii Dohovoru o svetovom dedičstve / r. 1991 / Doposiaľ sa jednoznačne prejavuje v tejto oblasti rezortizmus / Ministerstva životného prostredia a Ministerstva kultúry / a nejednotný prístup ochrane i terminológia.

Absencia legislatívnych nástrojov pre spoločnú identifikáciu a následnú tvorivú ochranu, prezentáciu a správnu interpretáciu kultúrneho a prírodného dedičstva si vyžaduje zapojenie pluridisciplinárneho tímu odborníkov pre dotvorenie primeraných legislatívnych nástrojov a následné spracovanie management plánov ochrany a rozvoja území.

zapísané v zozname svetového dedičstva
PAMIAJKOVÉ REZERVÁCIE A PAMIAJKOVÉ ZÓNY

○ svetové prírodné dedičstvo ◐ nominované prírodné dedičstvo ◑ svetové kultúrne dedičstvo ◒ nominované kultúrne dedičstvo	■ pamiatkové zóny ◓ navrhované pamiatkové zóny ◆ mestské pamiatkové rezervácie ▲ pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry

SLOVENSKÉ LOKALITY ZAPÍSANÉ
V ZOZNAME SVETOVÉHO DEDIČTVA

KULTÚRNE DEDIČTVO

- Banská Štiavnica a technické pamiatky a jej okolí - Cartagena 1993
- Spišský hrad a súbor pamiatok v jeho okolí - Cartagena 1993
- Vlkolínec - pamiatková rezervácia ľudovej architektúry - Cartagena 1993
- MPR Bardejov a židovské suburbium - Cairns 2000

PRÍRODNÉ DEDIČTVO

- Jaskyne Slovenského krasu a Aggtelekského krasu - Paríž 1995
- Dobšinská ľadová jaskyňa - Cairns 2000

BARDKONTAKT 2004

ZVYŠOVANIE POVEDOMIA O KULTÚRNOM DEDIČSTVE – DOMÁCE A ZAHRANIČNÉ SKÚSENOSTI

Ing. arch. Erika HORANSKÁ - ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA, Svätý Jur

ZVYŠOVANIE POVEDOMIA O KULTÚRNOM DEDIČTVE – DOMÁCE A ZAHRANIČNÉ SKÚSENOSTI

Ing. arch. Erika HORANSKÁ - ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA, Svätý Jur

Cieľom tohoto príspevku je:

- upriamiť pozornosť odbornej verejnosti na potrebu systematicky budovať vzťah verejnosti k zdedeným kultúrnym hodnotám,
- povzbudiť samosprávu mesta Bardejova k aktívnej účasti v procese zvyšovania povedomia o kultúrnom,
- konkrétnymi príkladmi inšpirovať zástupcov miestnych škôl a ďalších relevantných organizácií pri začleňovaní témy kultúrneho dedičstva do školských a mimoškolských aktivít.

Príspevok nemá ambíciu poskytnúť vyčerpávajúci výpočet projektov a iniciatív, ktoré sa v tejto oblasti na Slovensku alebo v zahraničí uskutočňujú. Naopak, je založený na konkrétnych skúsenostiach autorky, uvedené sú v ňom príklady, s ktorými sa počas svojej odbornej praxe osobne stretla a ktoré považuje za relevantné na vyššie uvedené cieľ za relevantné.

Príspevok je zostavený v kontexte prebiehajúceho procesu prípravy a realizácie plánu ekonomicko-sociálneho rozvoja mesta Bardejova, na ktorom sa autorka v pozícii odborného konzultanta podieľa.

Niekoľko dôvodov pre investície do budovania vzťahu verejnosti ku kultúrnemu dedičstvu.

Slovenská verejnosť – odborná aj laická akoby stále očakávala, že aktívnu ochranu kultúrneho a prírodného dedičstva zabezpečia právne normy a odborníci. Tento jav nie je, najmä v prípade krajín v procese transformácie, nijako výnimočný. Nepochybne súvisí s budovaním demokracie a občianskej spoločnosti. Podobne, ako v iných prípadoch „spoločenského záujmu“, je úloha miestnych komún a jednotlivcov zatiaľ nedostatočne identifikovaná a výrazne podceňovaná. Na druhej strane, svetoví odborníci čoraz viac upozorňujú, že **kultúrne dedičstvo je ohrozované skôr sociálne, politicky a ekonomicky než technicky**. Najväčšou hrozbou pre zachovanie hodnoty je nezáujem a pasivita spoločnosti. Zmena pasívneho prístupu verejnosti ku kultúrnemu dedičstvu je podmienená prebudením záujmu o jeho poznávanie, čo ďalej prirodzene vedie k vyššiemu oceneniu, ochrane a rozvoju. Najsenzitívnejšou časťou spoločnosti, investície do ktorej majú najväčší potenciál prispieť k zmene spoločenských postojov, je mladá generácia. Predovšetkým od jej rozhodnutí a skutkov, keďže bude už čoskoro zastávať vedúce postavenia, bude vo veľkej miere závisieť budúcnosť kultúrneho dedičstva. Z tohoto dôvodu bude podstatná časť príspevku zameraná na posilňovanie vzťahu mládeže ku kultúrnemu dedičstvu. Navyše, skúsenosti z oblasti environmentálnej výchovy potvrdzujú, že využívanie vplyvu detí na rodičov je veľmi efektívnou metódou presadzovania zmeny postojov dospeléj populácie.

Ďalším, i keď možno trochu formálnym dôvodom pre systematické úsilie v oblasti budovania vzťahu verejnosti ku kultúrnemu dedičstvu je článok VI, odstavec 27 *Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva*, ktorý vyzýva krajiny, ktoré k nemu pristúpili, aby sa „všetkými primeranými prostriedkami, najmä však prostredníctvom vzdelávacích a informačných programov usilovali o posilnenie vážnosti a úcty svojich občanov ku kultúrnemu a prírodnému dedičstvu.“ Tento záväzok je v prípade mesta Bardejova, veľmi konkrétny, keďže v roku 2000 bola Mestská pamiatková rezervácia spolu s komplexom stavieb tvoriacich židovské suburbium zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Plán ekonomicko-sociálneho rozvoja mesta Bardejov a kultúrne dedičstvo

Od začiatku roka 2004 v Bardejove vzniká **strategický plán ekonomicko-sociálneho rozvoja** mesta. Spracovanie takéhoto rozvojového plánu nielenže ukladá zákon o podpore regionálneho rozvoja, ale predovšetkým vychádza

z vnútornej potreby mesta, podporenej nutnosťou zlepšiť pripravenosť na čerpanie štrukturálnej pomoci EÚ.

Priamo do procesu tvorby strategického plánu boli popri vybraných zástupcoch mesta aktívne zapojení, aj zástupcovia iných inštitúcií verejnej správy a podnikateľského sektora, ktorí vytvorili Komisiu pre strategický rozvoj. Za odbornej pomoci konzultantov, v priebehu šiestich mesiacov navrhli plán, napĺňanie ktorého bude viesť k rozhýbaniu a posilneniu miestneho rozvojového potenciálu. Vlastný proces pozostáva z presne definovaných krokov od prípravy a zostavenia tímu, cez analytickú, projektovú až po realizačnú a monitorovanciu fázu. Závery analýz vytvorili vedomostnú bázu, od ktorej sa ďalej odvíjalo smerovanie strategických úvah Komisie pre strategický rozvoj. Tieto úvahy začiatkom apríla vyústili do identifikácie troch kritických oblastí, ktorými sa strategický plán ekonomicko-sociálneho rozvoja mesta ďalej zaoberá: cestovný ruch a kúpeľníctvo, rozvoj podnikania a investície, ľudské zdroje a kvalita života.

Keďže plán sa pripravoval participatívnou metódou a nie formou expertnej dodávky, jeho podstatnou vlastnosťou je, že odráža nielen potreby a želania miestnej komunity, ale najmä jej reálne možnosti. Ciele, projekty alebo priania, pri ktorých nie je možné identifikovať kto, kedy a z akých zdrojov ich bude napĺňať, do strategického plánu zahrnuté nie sú. V tomto kontexte **vznieva veľmi povzbudivo, že strategický plán Bardejova, obsahuje niekoľko cieľov, týkajúcich sa kultúrneho dedičstva:**

- ochrana pamiatkového fondu, zodpovedajúca požiadavkám UNESCO lokality,
- oživenie Radničného námestia,
- projekt školskej výchovy ku vzťahu k mestu a spoluobčanom.

K týmto cieľom, je možné tiež prirátat synergický efekt, dosiahnuteľný z realizácie ďalších projektov a to najmä: globálna marketingová stratégia mesta, turistická internetová prezentácia mesta, zapojenie potenciálu Šarišského múzea do rozvoja cestovného ruchu, orientačný systém pre návštevníkov mesta, grantový systém mesta pre podporu aktívneho prístupu miestnych obyvateľov k životu a svojmu mestu.

Úspešné príklady projektov zameraných na posilnenie vzťahu mládeže ku kultúrnemu dedičstvu

Spoločnou črtou ďalej uvedených projektov, je že preukázateľne prispievajú k zlepšovaniu vzťahu mladej generácie ku kultúrnemu dedičstvu a sú aplikovateľné aj v prípade mesta Bardejova. Hoci sa jedná najmä o mimoškolské aktivity, sú ľahko prispôsobiteľné a začleniteľné do riadneho vyučovacieho procesu. Pokrývajú rôzne vekové kategórie, pričom preukázateľne najlepšie výsledky má práca so žiakmi druhého stupňa základných škôl. Uvedené projekty **nemajú za cieľ poskytnúť žiakom a študentom systematické a podrobné vedomosti o pamiatkach a pamiatkovej starostlivosti, ale prebudiť v nich záujem o kultúrne dedičstvo a vyvinúť vlastnú iniciatívu.** Nevyhnutným

Základnou charakteristikou projektov je:

- interdisciplinárnosť,
- integrovaný prístup,
- a interaktívny prístup,
- forma atraktívna pre mladých ľudí.

Vo všetkých prípadoch sa jedná o projekty, ktorých koncepcia, metodika a konkrétne učebné pomôcky boli síce vytvárané v spolupráci s vybranými pedagogickými odborníkmi, ale ich tvorcovia sa snažili predísť navýšeniu pracovného zaťaženia pedagógov, ktorí ich aplikujú.

Autori všetkých projektov majú názor, že tému ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva je nutné integrovať do osnov existujúcich predmetov (napríklad v rámci výučby dejepisu, biológie, geografie, slovenského jazyka a cudzích jazykov, náuke o spoločnosti, estetickej či etickej výchovy) alebo mimoškolských aktivít. Nepovažujú za správne vytvárať nový samostatný študijný predmet a zvyšovať časové zaťaženie žiakov a študentov.

Zapojenie žiakov, študentov a pedagógov nižšie uvedených projektov je na báze dobrovoľnosti.

PROJEKT VZDELÁVANIA MLÁDEŽE O SVETOVOM PRÍRODNOM A KULTÚRNOM DEDIČSTVE NADÁCIE PRE ZÁCHRANU KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Koordinátor projektu:	Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, Bratislava
Autori:	PhDr. Obuchová, CSc, PhDr. Margaréta Musilová, Ing.arch. Eva Kutišová
Spolupráca:	vybraní pedagógovia participujúcich bratislavských škôl asociovaných pri UNESCO – PhDr.A.Antalíková zo ZŠ M.R.Štefánika na Grosslingovej ul., prof.PhDr.A.Mezeľová Gymnázium na Metodovej ul.,prof.V.Simonidesová z 8 –ročného gymnázia J.Papánka na Vazovovej ul., odborníci z oblasti pamiatkovej starostlivosti, archeológie, významné osobnosti spoločenského a kultúrneho života
Cieľové skupiny:	8 – 19 roční žiaci a študenti, prevažne zo základných a stredných pri UNESCO asociovaných bratislavských škôl
Obsah výuky:	<p>Prednášky a snimi spojené individuálne práce študentov podľa témy daného ročníka:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivity UNESCO a iných medzinárodných organizácií, - pamiatky Bratislavy, - história a aktuálny stav rôznych svetových kultúrnych a prírodných lokalít UNESCO, - kultúrne dedičstvo Slovenska, - Európa –spoločné kultúrne dedičstvo, - praveká história Bratislavy a Ameriky, - stredoveká história Bratislavy a Afriky, - od renesancie k baroku a pamiatky Ázie, - 19. – 20. storočie Bratislavy, Polynézia a Austrália.
Metóda realizácie:	<ul style="list-style-type: none"> - projekt sa realizuje prevažne v rámci mimoškolskej činnosti, podľa uváženia a možností jednotlivých pedagógov sa niektoré prednášky a najmä individuálna práca pri konzultovaní študentských prác dajú zaradiť do riadneho vyučovacieho procesu; - projekt prebieha v dvoch etapách počas siedmich mesiacov školského roka; - prvá etapa pozostáva z prednášok odborníkov, ale aj cestovateľov, diplomátov manažérov lokalít a pod. na aktuálnu tému ročníka. Do prednáškového cyklu sú ako prednášatelia zapájaní aj starší resp. najskúsenejší žiaci a študenti; - druhá etapa spočíva vo vypracovaní samostatnej práce žiakov, v ľubovoľnom spracovaní (výtvarné dielo, štúdiá, vedecká práca, multimediálna prezentácia a pod.); - významným momentom, motivačne pôsobiacim na aktívnu účasť žiakov je súťaž o najlepšie práce, spojená so slávnostným ocenením za účasti významných osobností; - každoročne sa pre ocenených žiakov a študentov uskutočňuje odborná exkurzia do zahraničia; - najúspešnejší účastníci projektu sú pozývaní na medzinárodné podujatia.
Trvanie projektu:	od roku 1996 bolo uskutočnených osem ročníkov projektu
Zdroje:	WHC UNESCO, Paríž, Ministerstvo kultúry SR, Hlavné mesto SR Bratislava, Višegrádsky fond, sponzori, dobrovoľníci
Iné podstatné informácie:	<ul style="list-style-type: none"> - v rámci projektu sa uskutočnilo aj niekoľko sprievodných podujatí: výstava "Pamiatky očami detí" (Mestské múzeum, 1997), výstava "Dedičstvo v rukách detí" (Univerzitná knižnica, 1998). - v roku 2002 nadácia zorganizovala 1. streurópske stretnutie mládeže pre svetové kultúrne dedičstvo. Podujatia sa zúčastnilo spolu 51 žiakov, 15 učiteľov a 8 prednášateľov z 9 krajín Európy. Stretnutie mladých ľudí malo za cieľ prostredníctvom prednášok, odborných exkurzií, workshopov, ale aj neformálnych stretnutí hľadať korene európskej kultúry a identity. Význam malo podujatie tiež pre pedagógov zo susedských krajín, ktorí si vymenili skúsenosti, vzájomne sa inšpirovali a motivovali k zakomponovávaniu témy ochrany svetového dedičstva do výuky a mimoškolských aktivít.Na záver prijali účastníci Deklaráciu, ktorou vyzývajú UNESCO, aby v jednotlivých krajinách napomáhalo integrovaniu výuky o ochrane kultúrneho dedičstva do školských osnov.
Kontaktná osoba:	PhDr. Viera Obuchová Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, P.O Box 302, 810 000 Bratislava 1, tel.: 02-54416902

PROJEKT STROMU ŽIVOTA „KRAJINA POKLADOV“

Koordinátor projektu:	Strom života
Autori:	Mgr. Denisa Zdechovanová, Ing. Oto Makýš, PhD.
Cieľové skupiny:	žiaci základných škôl, celoslovenské pokrytie
Obsah výuky:	<ul style="list-style-type: none"> - historické prostredie človeka; - čo je kultúrne a prírodné dedičstvo; - ochrana pamiatok v minulosti; - svetové kultúrne a prírodné dedičstvo – UNESCO; - ochrana pamiatok na Slovensku; - ako zachrániť ohrozené pamiatky; - využitie pamiatok; - architektúra a umenie v našej krajine (umelecké slohy a štýly, určovanie jednotlivých slohových prvkov); - hrady a hradiská; - mestá a obce (ako sa postupne vyvíjali naše mestá a obce) - náboženské stavby (vznik kostolov, drevené náboženské stavby); - ľudové stavby (dom v ľudovom staviteľstve, ľudové staviteľstvo a stavebný materiál, kultúrna identita jednotlivých etník a regiónov); - technické stavby a zariadenia (ako sa to všetko začalo, baníctvo a metalurgia, od dielni k továrňam) - odev v minulosti (odev šľachty a mešťanov, vojenský odev, odev obyčajného ľudu) - remeslá v minulosti
Metóda realizácie:	<ul style="list-style-type: none"> - projekt sa uskutočňuje formou mimoškolskej krúžkovej činnosti; - pre jeho realizáciu boli vydané 2 metodické príručky pre učiteľov (Pamiatky okolo nás, Živá história), ktoré obsahujú odborné texty k jednotlivým témam a ku každej popis úlohy pre žiakov; - prostredníctvom zadaní a úloh majú žiaci možnosť bližšie spoznať dejiny svojho okolia, oboznámiť sa so zaujímavými objektami a lokalitami, osobnosťami kultúrno-spoločenského života a pod.ô - pre splnenie úloh musia častokrát pracovať s archívnymi materiálmi, starými mapami alebo fotografiami, preto je dôležité, aby každá škola nadviazala spoluprácu s relevantnými miestnymi inštitúciami a umožnili žiakom prístup k týmto materiálom a podporili ich v ich aktivitách a záujme; - žiaci ku každej z metodických príručiek obdržia pracovné listy, ktoré pozostávajú z jednotlivých záznamových listov k úlohám; - po vyplnení záznamové listy zasielajú na adresu celoslovenského koordinátora projektu, kde sa porovnávajú, vyhodnocujú a oceňujú; - súčasťou projektu je fotografická súťaž pre žiakov s tematikou kultúrnych pamiatok; - pred zahájením projektu dostali všetky školy možnosť vyslať pedagógov na odborné zaškolenie; - metodická príručka pre učiteľov obsahuje okrem iného aj odborný výkladový slovník,
Trvanie projektu:	projekt sa na školách realizuje od začiatku školského roka 2003/2004
Zdroje:	Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo kultúry SR
Iné podstatné informácie:	celková organizácia projektu vychádza z dlhoročných skúseností Stromu života v oblasti mimoškolskej environmentálnej výchovy
Kontaktná osoba:	Mgr. Denisa Zdechovanová Kancelária Stromu života, Pražská 11, 811 04 Bratislava, tel.: 02-52498473, e-mail: kancelaria@stromzivota.sk , www.stromzivota.sk

PROJEKT UNESCO SVETOVÉ DEDIČSTVO V RUKÁCH MLADÝCH – BALÍČEK VZDELÁVACÍCH POMÔCOK PRE UČITEĽOV

Koordinátor projektu:	Stredisko UNESCO Bratislava – slovenský preklad a úprava
Autori:	Organizácia spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO)
Spolupráca	Centrum UNESCO pre svetové dedičstvo, učitelia UNESCO asociovaných škôl, pamiatkári
Cieľové skupiny:	stredné školy – 12 – 18 roční študenti
Obsah výuky:	<ul style="list-style-type: none"> - vzdelávacie prístupy k svetovému dedičstvu (integrováný učebný prístup, návštevy lokalít a múzeí, dramatizácia, globálna tvorba sietí a internet); - Dohovor o svetovom dedičstve (uvedomovanie si nášho dedičstva, záchrana svetového dedičstva, Dohovor UNESCO o svetovom dedičstve, kritériá na výber lokalít svetového dedičstva, Výbor pre svetové dedičstvo a Centrum UNESCO pre svetové dedičstvo, monitorovanie stavu ochrany lokalít svetového dedičstva); - svetové dedičstvo a identita (svetové dedičstvo: základ identity, lokality svetového dedičstva a identita, typické stavebné štýly ako výraz identity, identita a pôvodné obyvateľstvo); - svetové dedičstvo a cestovný ruch (cestovný ruch: celosvetový fenomén a veľký obchod, svetové dedičstvo, cestovný ruch a ekologicky udržateľný rozvoj, navštíviť ešte viac lokalít svetového dedičstva, virtuálny cestovný ruch a svetové dedičstvo, riadenie cestovného ruchu v lokalitách svetového dedičstva); - svetové dedičstvo a životné prostredie (mládež a ochrana svetového dedičstva, medzinárodná ochrana životného prostredia, zachovanie biologickej diverzity prostredníctvom ochrany svetového dedičstva, ekologicky a kultúrne udržateľný rozvoj, budúcnosť našej planéty); - svetové dedičstvo a kultúra mieru (lokality symbolizujúce mier, ochrana svetového dedičstva cez vojnu, svetové dedičstvo a ľudské práva).
Metóda realizácie:	<ul style="list-style-type: none"> - na spracovaní pôvodného vydania publikácie sa podieľalo množstvo odborníkov, keďže sa jedná o publikáciu použiteľnú v ktorejkoľvek krajine sveta, nemá presnú nadväznosť na národné učebné koncepcie; - základným princípom metódy je multidisciplinárny prístupom zaangažovať študentov, aby sa o kultúrnom dedičstve nielen vzdelávali, ale aj aktívne podieľali na jeho rozvoji a ochrane, v spolupráci s miestnymi ochrannými zariadeniami, múzeami, správcami pamiatok a miestnou komunitou; - príručku môžu používať učitelia mnohých predmetov (zemepis, dejepis, jazyk, prírodné vedy, matematika, výtvarná výchova a pod.); - príručku je možné používať v celosti alebo z nej vybrať jednotlivé časti a tie používať v rôznom časovom slede; - príručka obsahuje odborné texty, odkazy na ďalšie referenčné materiály; - balíček obsahuje 42 návrhov na študentské aktivity, ktoré je možné modifikovať podľa miestnych pomerov a potrieb študentov; - študentské aktivity môžu mať rôznu formu – diskusia, výskum, cvičenia, prehliadky, exkurzie, dramatizácia; - balíček uvádza aj ďalšie podrobnosti, špecifikujúce druh aktivity – práca v triede, mimoškolská činnosť, predpokladaná dĺžka trvania, navrhované predmety, pramene, iné materiály; - balíček obsahuje háčky študentskej aktivity, ktoré je možné rozmnožiť a rozdať žiakom v triede.
Trvanie projektu:	slovenská verzia príručky bola vydaná a školám distribuovaná roku v 2002
Zdroje:	UNESCO
Iné podstatné informácie:	<ul style="list-style-type: none"> - publikácia preložená do slovenského jazyka bola v niekoľkých výtlačkoch poskytnutá všetkým stredným školám v SR - od zahájenia projektu sa uskutočnilo niekoľko školení a seminárov pre pedagogických pracovníkov
Kontaktná osoba:	PhDr. Anna Polievková Centrum UNESCO, Univerzitná knižnica, Michalská 1, 814 17 Bratislava, tel. : 02-5443495, e-mail: UNESCO@ulib.sk

PROGRAM „ŠKOLY SI ADOPTUJÚ PAMIATKY“, NCM, HOLANDSKO

Koordinátor projektu:	NCM (Nationaal Contact Monumenten – strešná organizácia pre MVO v oblasti ochrany pamiatok), Amsterdam, Holandsko;
Pôvod projektu:	Neapol, Taliansko, na medzinárodnom podujatí boli európske školy vyzvané, podporiť študentov vo výskume budov v okolí škôl, aby lepšie poznali svoje miestne kultúrne dedičstvo a cítili sa zodpovední za jeho ochranu. V rokoch 1994-1997 vzniklo niekoľko veľmi úspešných európskych projektov, okrem iného aj v Holandsku. NCM spolu s holandským pamiatkovým úradom sa preto rozhodli spracovať príručku, použiteľnú na celom území Holandska.
Cieľové skupiny:	Žiaci a študenti základných a stredných škôl
Obsah výuky:	- samotný objekt, ktorý si škola „adoptuje“ sa využíva ako objekt výuky použiteľný takmer vo všetkých predmetoch vo všetkých ročníkoch. Budovu je možné zmerať a počítať jej objem a plochy (matematika, deskriptíva), študovať jej históriu (dejepis, náuka o spoločnosti), výtvarne stvárniť, spracovať model v mierke (výtvarná výchova, pracovné vyučovanie) a pod.
Metóda realizácie:	<ul style="list-style-type: none"> - po vytipovaní, ktorú historickú budovu si škola ide „adoptovať“ (dôležitým kritériom je, aby bol objekt ľahko dostupný, v zmysle fyzickom aj podporných materiálov) je nevyhnutné uzavrieť s majiteľom jednoznačnú dohodu o tom, ako bude projekt prebiehať a v akom režime ho žiaci alebo študenti môžu navštevovať a študovať; - projekt je možné realizovať počas celého školského roka a začať ho do takmer všetkých predmetov na vo všetkých ročníkoch; - keďže „adoptované“ objekty môžu mať rôznorodý charakter, metodika výuky presne nešpecifikuje predmety a študijnú látku, podrobnosti si musí každá škola s metodickou pomocou NCM spracovať sama; - nevyhnutné je rozhodnúť, ktoré ročníky a v rámci akých predmetov sa budú objektom zaoberať; - dôležité tiež je presne odhadnúť počet vyučovacích hodín objektu určený, resp. či sa bude jednať o školské alebo mimoškolské aktivity; - pred začatím projektu je nutné identifikovať, ktorí učitelia budú do projektu zapojení a rozhodnúť, ktorý objekt v okolí školy si škola „adoptuje“; - po skončení školského roka je dôležité projekt vyhodnotiť a rozhodnúť o jeho pokračovaní, replikácii, či modifikácii.
Trvanie projektu:	projekt sa v Holandsku realizuje od roku 1997
Zdroje:	projekt nie je finančne náročný, náklady sú spojené s vypracovaním a rozmnožením študijných materiálov. Náklady môžu stúpnuť, ak sa škola rozhodne organizovať na báze projektu spoločenské podujatia alebo vydávať finančne náročnejšie propagačné materiály.
Kontaktná osoba:	Annemieke van Maaren, NCM, Schools Adopt Monuments Project, Amsterdam, Holandsko, tel.: 0031-20-6277706, e-mail: avanmaaren@erfgoedhuis.nl

Spoločné metodické postupy a pomôcky bardejovských škôl v oblasti kultúrneho dedičstva – jedinečná príležitosť

O legitimitate zámeru intenzívnejšie sa usilovať o zvyšovanie povedomia bardejovskej verejnosti o kultúrnom dedičstve svedčí skutočnosť, že výsledky prieskumu názorov obyvateľstva a prieskumu podnikateľského prostredia potvrdili, výrazný a občanmi jednoznačne vnímaný imidž mesta, založený na kultúrnych a historických pamiatkach, prírode a kúpeľoch. Otázkou však zostáva do akej miery sú tieto charakteristiky iba deklaratívnej povahy a aké je skutočné poznanie ich podstaty. V procese prípravy strategického plánu nič nenasvedčilo tomu, že by situácia v Bardejove bola v tomto smere výrazne odlišná od iných slovenských lokalít a tá je vo všeobecnosti veľmi neuspokojivá.

Vyššie spomenutý projekt strategického plánu, ktorý chce do školskej výchovy zavádzať prvky posilňovania vzťahu k mestu a spoluobčanom, spočíva vo vytvorení voľného neformálneho združenia bardejovských pedagógov v oblasti estetickej výchovy, občianskej náuky, dejepisu a podobných predmetov a zorganizovaní tematických seminárov v oblastiach: regionálne dejiny a dejiny mesta, sprievodcovstvo (vrátane možnosti praktického nácviku so žiakmi), masmédiá, pamiatková starostlivosť a ochrana kultúrneho dedičstva. Súčasťou projektu je formou workshopov si osvojiť už existujúce materiály, spracovať manuály a odporúčania pre učebné osnovy na jednotlivých školách s cieľom budovať u žiakov a študentov v rámci výuky zodpovedný a informovaný vzťah k mestu a regiónu. Strategický plán ďalej navrhuje:

Výstupy:	<ul style="list-style-type: none"> - databáza existujúcich a prebiehajúcich iniciatív o využívaní témy kultúrneho dedičstva a posilňovaní vzťahu k mestu v rámci školských a mimoškolských aktivít - spoločné metodické prístupy, materiály a aktivity v rámci školských a mimoškolských aktivít bardejovských škôl, vrátane raz ročne uskutočňovanej súťaže „poznaj svoje mesto“ - kvalitné vzdelanie v regionálnych dejinách - konfrontácia vedomostí žiakov vyšších ročníkov ZŠ a SŠ s muzeálnym materiálom v oblasti 	
Zodpovednosť:	Šarišské múzeum (riaditeľ)	
Spolupráca:	Komunitná nadácia Bardejov, Mestský úrad, Mestské zastupiteľstvo, odborné organizácie	
Plán aktivít	- vytvorenie platformy pedagógov mesta pre zavedenie témy kultúrneho dedičstva a posilnenia vzťahu k mestu do školských a mimoškolských aktivít	10/04
	- spracovanie prehľadu existujúcich aktivít v oblasti zavádzania témy kultúrneho dedičstva a posilnenia vzťahu k mestu na území mesta, porovnanie s celoštátnymi a medzinárodnými iniciatívami	12/04
	- vypracovanie spoločných metodických materiálov a manuálov, použiteľných pre školské a mimoškolské aktivity základných a stredných bardejovských škôl, vrátane návodu súťaže „Poznaj svoje mesto“	06/05
	- zavedenie témy kultúrneho dedičstva a posilnenia vzťahu k mestu do školských a mimoškolských aktivít	09/05
	- vyhodnotenie nárastu poznania mesta školskou mládežou prostredníctvom celomestskej súťaže a testu	06/06
Zdroje:	spracovanie materiálov, prevádzkové náklady; z prevádzkových nákladov škôl, grantových zdrojov a štrukturálnych fondov EÚ – SOP Ľudské zdroje, opätrenie 3.1., finančný nástroj podľa Dohody medzi krajinami EHP a Nórskeho kráľovstva na roky 2004–2009	

Úspešná realizácia tejto časti strategického plánu ponúka mestu Bardejov jedinečnú príležitosť stať sa priekopníkom v zavádzaní témy kultúrneho dedičstva do školských osnov, posilniť vzťah svojich obyvateľov k mestu a vytvoriť tak priaznivú atmosféru pre zlepšenie kvality života a zatraktívnenie mesta pre jeho návštevníkov.

Ing. arch. Erika Horanská, odborný konzultant, AINova:

autorka príspevku má štyri roky odbornej praxe v oblasti územného plánovania na Útvare hlavného architekta hlavného mesta SR Bratislavy, kde sa podieľala na príprave strategického plánu a územného plánu mesta a koordinovala slovensko-holandský projekt o nakladaní s mestským majetkom. Od júna 1997 pracuje pre AINovu, kde riadi postgraduálny kurz o ochrane a rozvoji kultúrneho dedičstva a špecializovaný kurz strategického plánovania a manažmentu územia. Je skúseným projektovým manažérom v oblasti ochrany, zhodnocovania a rozvoja kultúrneho dedičstva, venuje sa tiež výskumnej činnosti. Ako odborný konzultant sa v rokoch 2001-2004 podieľala na projekte Strategického plánovania miestneho ekonomického rozvoja v mestách Trnava, Šaľa, Humenné, Prešov a Bardejov. V rokoch 2000-2002 sa podieľala na príprave holandsko-slovenského projektu *"Posilnenie vzťahu mládeže ku kultúrnemu dedičstvu"*. Projekt mal ambíciu využiť holandské skúsenosti v tejto oblasti, prispôbiť ich pre podmienky Slovenska a skombinovať s výsledkami z predchádzajúcich slovenských projektov. Cieľom spolupráce malo byť spracovanie a odskúšanie pôvodnej interdisciplinárnej vzdelávacej metodiky. Projekt sa z dôvodu odmietnutia Ministerstvom školstva SR, ktorý ho považovalo za zbytočný, sa nerealizoval.

Júl 2004, Bratislava

BARDKONTAKT 2004

**K PROBLEMATIKE FAREBNOSTI HISTORICKÝCH URBANISTICKÝCH PRIESTOROV
- VÝCHODISKÁ A PRINCÍPY RIEŠENÍ PRIESTOROV ULÍC A NÁMESTÍ**

Dr. Ing. arch. Andrea URLANDOVÁ - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava

K PROBLEMATIKE FAREBNOSTI HISTORICKÝCH URBANISTICKÝCH PRIESTOROV - VÝCHODISKÁ A PRINCÍPY RIEŠENÍ PRIESTOROV ULÍC A NÁMESTÍ

Dr. Ing. arch. Andrea URLANDOVÁ - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava

O farebnosti historických objektov sa dá hovoriť z viacerých pohľadov a o tejto problematike existuje množstvo poznatkov a názorov. Napriek tomu však možno konštatovať, že naďalej prevláda prevažne subjektívny prístup v rozhodovacích procesoch o výbere farebného riešenia a že špecifikácia farieb ako i komunikácia o nich je nedostatočne presná a nie je zjednotená.

Málokedy sa k farebnosti pristupuje z urbanistického hľadiska t.j. prekročením rozsahu jednotlivého objektu ako izolovanej jednotky v prospech kľúčovej otázky jeho koloristického (a tým aj spoločenského, funkčného atď.) začlenenia do prostredia, ktoré v konečnom dôsledku podmieňuje jeho celkové vyznenie vo vnímanom priestore. Táto otázka vôbec nie je jednoduchá. Naopak, jedná sa o komplexnú problematiku, ktorá si vyžaduje zohľadnenie čo najširšieho množstva faktorov a konkrétnych podmienok. Ide o proces vyžadujúci interdisciplinárny prístup s účasťou koloristu ako koordinátora a nositeľa úlohy.

Koordinácia a usmerňovanie farebnosti mestských priestorov, predovšetkým ulíc a námestí sa v histórii v podstate vždy uplatňovalo, rozdiel bol len v tom, či vedome alebo vplyvom okolností a podmienok. V určitých obdobiach to boli slohy a štýly, ktoré určovali farebné škály, inokedy to bola najmä dostupnosť materiálov, ktorá limitovala rozsah škál a podporovala ich súlad s prostredím - predovšetkým krajinným - a tak v konečnom dôsledku predurčovala ich harmonické vyznievanie. Prax pravidelnej údržby do veľkej miery zaručovala zachovávanie tradícií. V dvadsiatom storočí sa v dôsledku druhej svetovej vojny tradície narušili a v mnohých prípadoch úplne stratili. Navyše sa rozmachom priemyselnej výroby farieb neustále rozširuje sortiment dostupných fasádnych farieb a materiálov povrchových úprav. V súčasnosti výrobcovia v podstate poskytujú neobmedzené možnosti namiešania voľenej farby. Otázka teda dnes nie je ani tak v ponuke ako v správnej voľbe. Keďže naše videnie je farebné, účinky farieb sú tak silné, že volené farby by mali byť hlboko argumentovateľné. Ide o rozhodovací proces, pri ktorom treba zvažovať celý rad hodnôt a súvislostí, a to okrem pamiatkárskych viažúcich sa k architektonickej podstate diela aj urbanistické funkčno-prevádzkové a kompozičné. Tento príspevok sa zameriava predovšetkým na tieto aspekty, pre ktoré prax dodnes nemá dostatočnú bázu poznatkov.

U pamiatkových objektov, kde sa dochovali originály povrchových úprav, sa dnes v medzinárodných odborných kruhoch presadzuje ich zachovanie. Farebné riešenie sa v týchto prípadoch obmedzuje na vyplnenie vyspravovaných miest (*lacunae*) v zmysle zjednotenia výrazu fasád, pričom sa v zmysle medzinárodných chárt ponecháva rozlíšiteľnosť doplnených častí.

V rozhodovacom procese vyznieva v prospech obnovy pôvodnej farebnosti predovšetkým jej dokumentárna hodnota. Proti obnove pôvodnej farebnosti môže zavážiť hodnota veku (stária) a vzťah k prostrediu, okoliu.

V prípadoch nových omietok a náterov v historickom prostredí je farebné plánovanie nutne podmienené poznatkami a nálezmi pôvodnej originálnej alebo historickej farebnosti. Miera ich poznania je však do veľkej miery ovplyvnená spôsobom ich špecifikácie. Ak totiž zostáva na úrovni prvého až tretieho stupňa UCL (*Universal Colour Language*), tak využiteľnosť takejto informácie je len orientačná. Už aj samotná skutočnosť, že povrchy od momentu vyhotovenia prirodzene starnú, sú vystavené mechanickým, fyzikálnym a chemickým procesom, ktoré ich menia nám neumožňuje dokonale poznať farebnosť v jednotlivých historických fázach života objektu ani v prípade zachovania originálov povrchových úprav. Držať sa nálezov je teda nevyhnutné a užitočné, ale nie úplne hodnoverné.

Mnohé z dochovaných objektov majú dnes zmenené funkčné využitie ako aj význam v spoločnosti, ocitli sa v bezprostrednom susedstve novších objektov a v transformovaných priestoroch, kontextoch.

V prípade zamerania sa na jednotlivé zdokumentované objekty bez zohľadnenia priestoru a prostredia, teda adícia jednotlivé farebne vyriešených objektov môže viesť k vytvoreniu prostredia, ktoré historicky nikdy neexistovalo a navyše vyznieva náhodne, nekoncepčne a neharmonicky.

Nezanedbateľné je aj estetické cítenie dnešných ľudí, ktoré je iné než v hociktorom období v minulosti. Nároky na farebné riešenia sú nepriamo ovplyvňované našim farebným videním, jeho nárokmi napr. na hladinu kontrastov.

Nie zbytočne už v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia J. Barthelemy na konferencii v Mons upozorňoval na potrebu rešpektovania súčasného človeka a jeho estetického cítenia, ako aj technických a ekonomických podmienok doby. Pohľad na farebnosť by teda nemal byť výlučne historický, ale po poznaní hodnôt a významu objektu rozšírený o aspekty súčasné a prípadne budúce v už spomínanom rozsahu.

Cieľom farebného riešenia by malo byť jednak sprístupniť maximum z pôvodného vzhľadu objektu (ktorý sa však málokedy dochoval, väčšinou sú fasády prevrstvením rôznych úprav a prestavieb, a tak prax buď prihliada k prevládajúcemu výrazu fasády, alebo pristupuje k rekonštrukcii), ale aj umožniť čitateľnosť a správne pochopenie, orientáciu v priestore, významovú hierarchizáciu. Medzi ďalšie ciele môže patriť ovplyvnenie a podpora želaného správania ľudí v danom priestore, kompenzovanie nežiadúcich účinkov v prostredí, vytvorenie vizuálnej pohody vnesením určitého druhu farebnej harmónie, jednoty v mnohorakosti, podpora bezpečnosti, a pod.

Ako nástroje umožňujúce koncepčnú prácu s farbou sa dnes uplatňujú plány resp. štúdie farebnosti.

Prvé snahy o koordináciu farebnosti na úrovni mesta sú známe z 19. storočia. Po druhej svetovej vojne dochádza k snahe o postavenie urbánneho narábania s farbou na vedeckú bázu nakoľko väčšie obnovy miest, rastúca ponuka materiálov a strata tradícií spôsobila rozšírenie svojvoľného narábania s farbou. Zrodili sa plány farebnosti, myšlienka regulatívov farebnosti, generelov.

V súčasných reštrukturačných procesoch, obnovách historických urbanistických štruktúr sa prejavuje zvýšený záujem o farbu. Popri niekoľkých úspešných príkladoch sme svedkami aj mnohých negatívnych javov, predovšetkým náhodné vyznievanie riešení, schematické rozvrhovanie farieb, podceňovanie alebo nedostatočná znalosť psychologicko-emocionálnych účinkov farieb, vysoká chromatickosť, nízky obsah čiernej a pod. Vo väčšine prípadov mestá nemajú spracované plány farebnosti, neuplatňuje sa úloha koloristov v praxi.

Riešenie farebnosti by malo byť integrálnou súčasťou tvorivého projekčného procesu. Koncepčné farebné navrhovanie má jednak vychádzať z poznania vzťahov a spolupôsobenia farieb navzájom, jednak zo vzťahu farba – šlovek. Vzťažným prostredím je prírodné prostredie s charakteristickými prevládajúcimi strednými chromatickosťami farieb a až 40 percentným obsahom čiernej. Dnešná úroveň poznania umožňuje pracovať s medzinárodnými štandardizovanými systémami farieb ako NCS (Natural Color System), Munsell, CIE a pod. Práca s týmito systémami umožňuje vzťahy medzi farbami kvantifikovať a analyzovať, nakoľko predstavujú špecifikáciu farieb na úrovni štvrtého a vyšších stupňov *Universal Colour Language*.

Vzťah farba – prostredie sa uplatňuje aj na koloristickom formovaní urbanistických priestorov predovšetkým príslušným dávkovaním farebných diferencí pri včleňovaní jednotlivých komponentov / objektov do daného priestoru. Takto možno vizuálne prostredníctvom farby objekt nechať splynúť s prostredím, podriaďiť sa prostrediu, rovnocenne sa zaradiť, zaujať nadradenú pozíciu až ho vizuálne izolovať.

V podstate sa v priebehu posledných desaťročí vykristalizovali v podstate dva druhy plánov farebnosti:

- **záväzný, u ktorých sú farby a kritériá ich uplatnenia jednoznačne stanovené**
  - **doporučujúce, ktoré ponúkajú indikácie ako palety farieb a všeobecné pravidlá pre ich použitie.**
- Riešiteľ alebo klient si môže vybrať, nakoľko plán má charakter usmernenia pre individuálne voľby. Veľký význam majú v tejto súvislosti konzultácie poskytované technickými oddeleniami mestských úradov, ako napr. v Taliansku.**

Podľa kritérií a teoretických východísk možno rozlíšiť plány, ktorých cieľom je:

- **obnoviť farby urbanistických priestorov považované za „originálne, pôvodné“, resp. obnoviť tú farebnosť, ktorá zodpovedá obdobiu považovanému za obdobie maximálneho rozkvetu daného mesta.**
- **rešpektovať vzťahy objekt – kontext, vyzdvihnúť jednotlivé architektúry, ich funkcie aj vo vzťahu k okoliu, zohľadniť osvetlenie a polohu. Dôraz sa kladie na vnemovú stránku.**

Tento druhý prístup je trendom posledných rokov. Plánovanie farebnosti najmä historických urbánnach štruktúr sa už dávnejšie stalo bežnou praxou v mnohých európskych krajinách. Umožňujú okrem samotných

pamiatkárskych aspektov zohľadní aj psychologické, kontextuálne a tektonické či štrukturálne aspekty. Takéto materiály slúžia miestnej správe a pamiatkovým úradom v ich každodennej praxi usmerňovania obnov a celkového vzhľadu mestských priestorov.

Literatúra:

Ronse, D.: Les couleurs et la ville – un colloque pour le renouveau urbain. Nouvelles du Patrimoine, 1989.
Giambruno, M.: Verso la dimensione urbana della conservazione. Cultura / storia / progetto. Alinea editrice, Firenze, 2002, s. 151-176.

BARDKONTAKT 2004

ROZMER A FUNKCIA NÁMESTIA / MESTEČKO (NÁLEPKOVO, SMOLNÍK)

Prof. Ing. Arch. Michal ŠARAFÍN, Dr. Sc. - FA STU – Ústav architektúry I, Bratislava

KONFERENCIA · REGENERÁCIA HISTORICKÝCH JADIER, BARDEJOV 25. – 26. 08. 2004

ROZMER A FUNKCIA NÁMESTIA / MESTEČKO

Prof. Ing. arch. Michal Šarafín, DrSc. - FA STU – Ústav architektúry I, Bratislava
michal.sarafin@stuba.sk

Slovensko v Európe reprezentuje zvláštna skupina historických sídel s názvom **mestečká / opiddum /**, malé sídla s určitými výsadami a právami, sídla s osobitým kultúrno-historickým odkazom. Mestečko malo povahu mesta, nebolo slobodným mestom, v jeho obraze čítame reguláciu jeho formovania. Viaceré mestečká stáli na čele kultúrneho rozvoja vo svojich regiónoch, napríklad Hybe a Lupča na Liptove. Najznámejšími sú spišské mestečká, mestečká ako kolonizačný prejav baníctva a príchodu Nemcov na územie Slovenska. Mestečká stále predstavujú osobité hodnoty priestorového usporiadania, nezmenili to ani roky ich administratívneho začlenenia medzi dediny. Mestečká sú predmetom mimoriadnej pozornosti obnovy v podmienkach nášho vidieka, zvlášť ich ústredné priestranstvá s dedičstvom názvu námestia. Námestie a námestíčko sa stali novými pojmami obnovy malých sídel nášho vidieka, stali sa symbolmi kultúrno-spoločenského rozvoja dedín a mestečiek Slovenska. Každá obec pocítila potrebu mať svoje ústredné priestranstvo ako spoločenské ťažisko života obce, reprezentačné miesto obce.

Na rozdiel od obnovy dediny obnova mestečka kladie vyššie nároky na jej obyvateľov a samosprávu. Tu sa predpokladá väčšie kultúrno-historické povedomie, vyznačuje sa úctou k odkazu svojich starých domov a ich významu pre budúcnosť obce. Tu si obnova vyžaduje intenzívnu prípravu na získanie aktívnej spoluúčasti obyvateľov na zapojení ich domov do obnovy námestia ako verejno-prospešnej stavby obce.

Námestie v mestečku sa vyznačuje individuálnosťou, mestečko má geometrického menovateľa založenia vždy s individuálnymi znakmi svojho obrazu, geometria usporiadania domov mestečko odlišuje od dediny. Mestečká majú spravidla veľkolepé ústredné priestranstvá zodpovedajúce svojmu historickému významu, dominujú tu kostoly a meštiacke domy, domy celoobecneho významu. Mestečká sa rozdeľovali podľa bohatstva svojej vlastnej pokladnice. Mestečká každý vníma a rozoznáva, mestečko má spravidla iné domy ako dedina. Ústredné priestranstvo, ktoré organizuje mestečko nemá identifikovateľný bod ťažiska, tento si určuje každá doba rozvoja mestečka, dnes sa to spája s pojmom námestie. Námestie je pojmom nadneseného významu, ktorý zodpovedá novému výdoju mestečka.

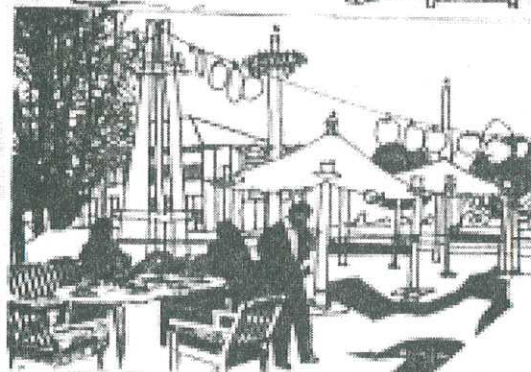
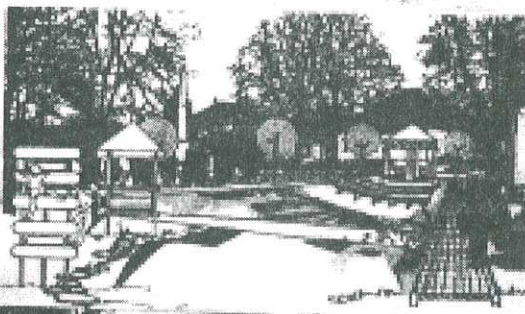
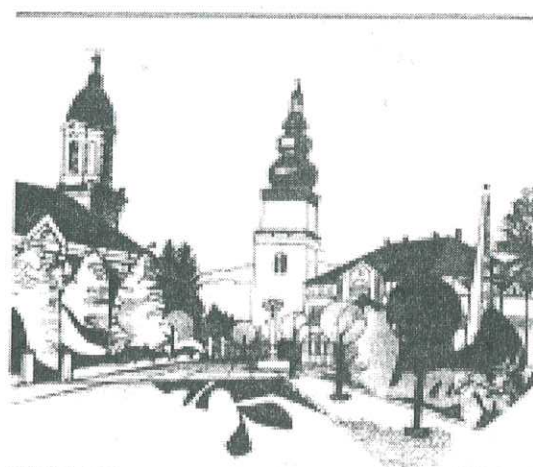
Predmetom autorského výskumu, ktorý overuje zásady obnovy mestečka boli Nálepko, Smolník, Spišské Vlasy na Spiši a Hybe, Partizánska Lupča, Stredné Sliače na Liptove.

Mestečko na Liptove.

Obce vznikali buď ako poddanské so službou miestnej šľachte alebo ich zakladali pozývaní kolonisti z nemeckých krajín. Obce s kolonistami získali rozsiahle výhody a privilégia. Zakladali sa s reguláciou výstavby miest, nadobudli pôdorys miest, svojím postavením a veľkosťou sa stali mestečkami / oppidum /. Na Liptove to boli Nemecká Lupča / 1263 /, Hybe / 1265 /, Sliače si tiež volili magistrát a považovali sa za mestečko, nemali mestské výsady, boli poddanským mestečkom s právom usporiadať trhy a jarmok. Hybe boli poddanským mestečkom tiež s trhovým a jarmočným právom. V Lupči boli týždenné trhy, mestečko bolo vyňaté z právomoci župana. Lupča vznikla na kráľovskej pôde ale nezískala výsady slobodného kráľovského mesta. Vykúpenie sa z poddanských povinností bolo dôležitým znakom mestečka. Mestečká majú námestia s meštiackymi domami a hostincom, kde sa písali jeho dejiny. Mestečko na Liptove predstavuje zvláštnu priestorovo-organizačnú sídelnú jednotku. Mestečká oslabením svojich obchodných vlastností nadobudli význam dediny.

Partizánska Lupča má veľkoryso organizovaný pôdorys s dominujúcim ústredným priestranstvom s dvoma kostolmi. Ústredné priestranstvo má mimoriadne veľké rozmery ako dedičstvo dobytčích trhov. Organizovaná zástavba meštiackych domov vytvára rámec neopakovateľných historických hodnôt mestečka. V Partizánskej Lupči ústredné priestranstvo predstavuje univerzálnu plochu „zelenej pohody“, ťažiskom je námestíčko pred historickou budovou Domu kultúry / projekt obnovy – M. Šarafín 1997 – obrázky / Námestíčko oslavy historického odkazu mestečka.

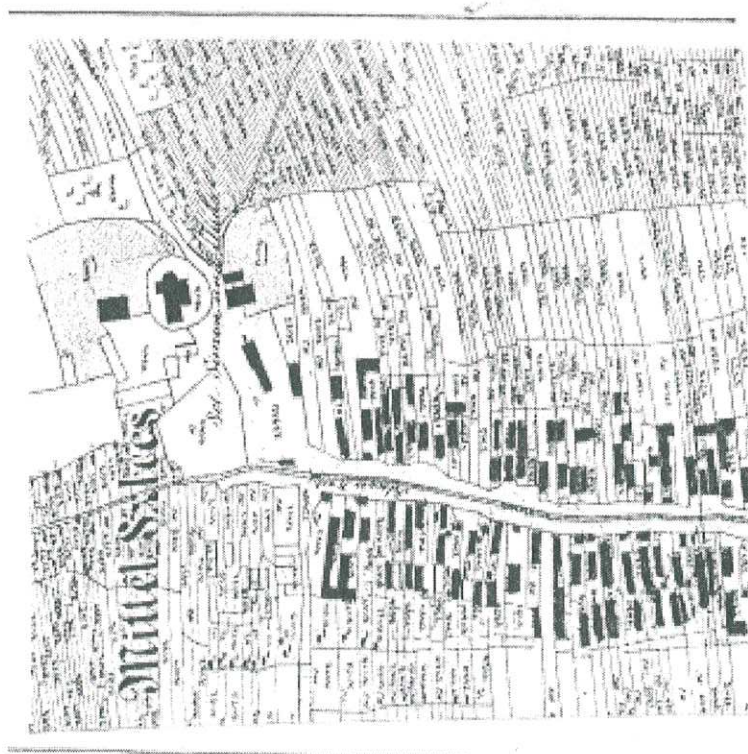
PARTIZÁNSKA LUPČA

Hybe je obcou s dôsledne premysleným pôdorysom, ktorý organizuje spoločný stred mestečka na zóny – hospodársku a reprezentačnú. Hospodársku zónu predstavuje samostatný hospodársky prístup zadných častí meštiacko-remeselnogazdovských domov a pozemkov. Reprezentačnú zónu tvoria čelné fasády geometricky organizovanej zástavby orientované do priestorového ťažiska, ktorého dominantou je kostol. Námestie ovláda založená stavebná čiara zástavby, námestie má rozmer zeleného parku s priestorovými priehľadmi, námestie umocňuje potok s masívom vysokej zelene. Námestie očakáva nové využitie. Nové univerzálne plochy sú venované detskej škole na námestí, členenie pripomína galériu živého prejavu detí a mládeže / projekt obnovy – M. Šarafín 1994 – obrázky /. Námestie pamätníkom odkazu vzdelanosti a osvietenosti mestečka.

Liptovské Sliače predstavujú geometricky nevyvinutý pôdorys stredú obce. Stred Stredných Sliačov organizuje os potoka s vyvrcholením v priestranstve kostola. Nová výstavba nerešpektuje tento historicko-priestorový odkaz, návrhom je „otvoriť“ námestie mestečka, vrátiť mestečku reprezentatívne ťažisko života pre kostolom, na námestíčko situovať „radnicu“ v dnešnom význame Obecného úradu. Odkazom mestečka je ústredné priestranstvo organizované námestím, v Stredných Sliačoch je cieľom znovu objaviť jeho význam pre budúcnosť obce / územný plán obce – M. Šarafín 2004 – obrázky /. Námestie znovuzdorením historického odkazu mestečka.

Spoločným znakom ústredných priestranstiev Hýb a Partizánskej Lupče ako reprezentantov mestskej regulácie je ich deformovanie vstupom cudzorodých prvkov novodobých pamätníkov s primátom novej dominanty. Námestia sú miestom historických zápisov života mestečka, majú ostať kronikou, námestie majú „ovládať“ ľudia nie pamätníky. Námestie patrí ľudským pohľadom a stretnutiam, oslavám a spoločenským podujatiam.

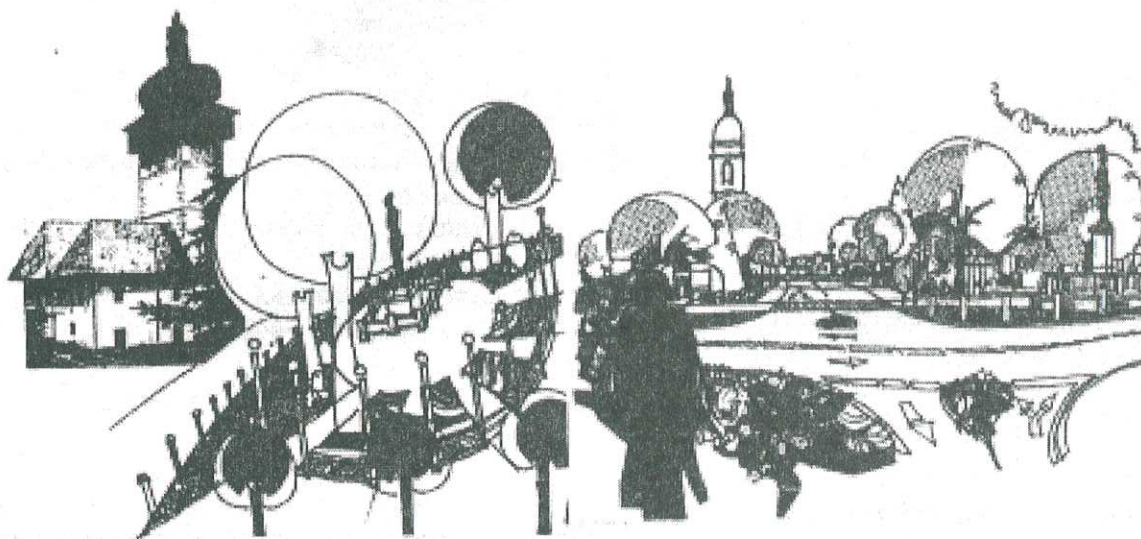
Mestečká Spiša

Mestečká patrili do Provincie XVI spišských miest, reprezentujú zlatý vek kultúrno-historického rozvoja Spiša.

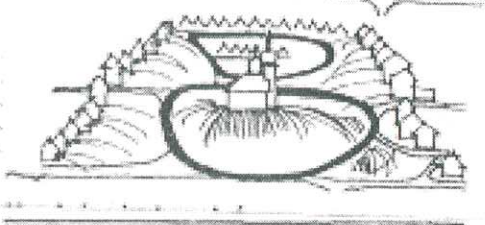
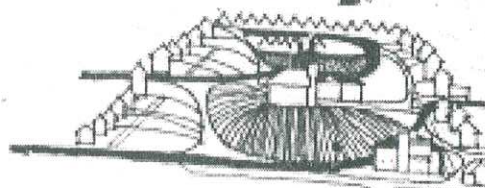
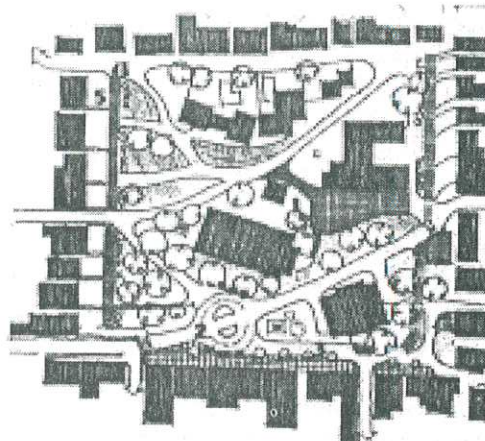
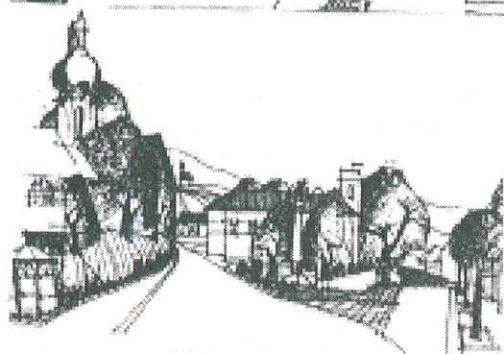
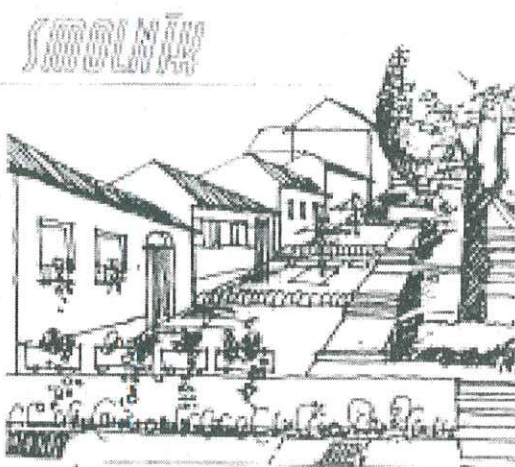
Spišské Vlchy sa vyvíjali ako mestečko, potom boli mestom so zriadeným magistrátom. Založenie mestečka bolo veľkorysé, priestorovým znakom mestečka je veľký ústredný priestor s výraznými dominantami kostola a radnice, ústredné priestranstvo uzatvárajú meštiacke domy. Problémom mesta je doprava vedúca stredom ústredného priestranstva, dnes tu doprava nepredstavuje životodarnú silu rozvoja, dnes ochrana historického dedičstva očakáva obmedzenie negatívneho vplyvu dopravy na atmosféru ústredného priestranstva. Veľké ústredné priestranstvo organizované automobilovým a peším pohybom stojí pred „mozaikovým“ postupom obnovy, sieťová osnova obnovy hierarchizuje a organizuje jeho obnovu / urbanistická štúdia – M. Šarafín 1996 /. Jedným bodom mozaiky je návrh námestíčka ako ekonomickej schopnosti mesta oživiť reprezentačné ťažisko pôvodne spišského mestečka.

SPÍŠSKÉ VLACHY

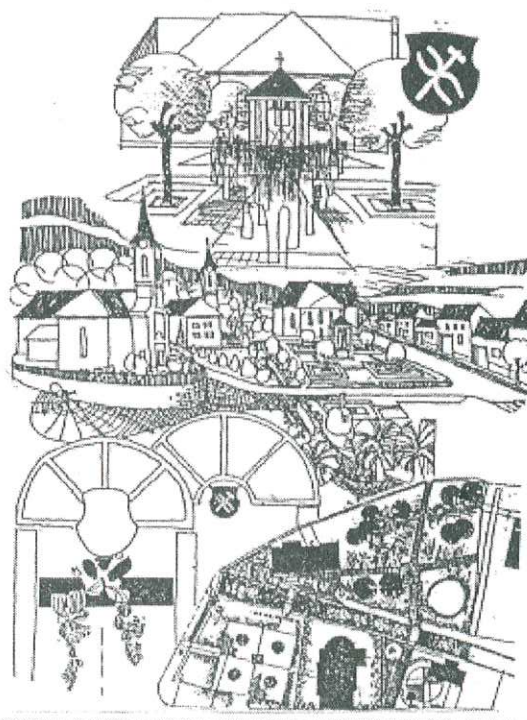
ARCHITEKTÚRA VIDIEKA

Smolník predstavuje banskú obec, ktorú osídlili Nemci, obec bola založená ako mestečko, podľa štiavnického práva bolo povýšenie na slobodné banské mesto. Mestečko je vyjadrením veľkosti sídla, jeho geometricky založený pôdorys je neopakovateľne zasadený do svažitého terénu. Štvorec ústredného priestranstva ovláda kostol a radnica, jeho súčasťou je tabaková továreň. Reliéf určuje funkčné využitie ústredného priestranstva a výtvarne pôsobiace prístupy k domom. Historické hodnoty priestorového pôsobenia architektúry sú tu mimoriadne cenné, mestečko žije „čelom“ do veľkého parku, reliéf vytvára čarovný obraz mestečka. Rovná plocha v časti ústredného priestranstva predurčila miesto korza s charakterom námestia / projekt obnovy – M. Šarafín 1995 /. Ekonomická vitalita mestečka je nízka, rekonštrukcia budovy tabakovej továrne predurčuje obnovu spoločenského ťažiska obce.

Nálepkovo je novým pomenovaním Nemcami založeného mestečka s typickou šoškovitou formou ústredného priestranstva sídla. Mestečko predstavuje priestorovo-výtvarnú „miniatúru“ veľkého mesta. Mestečko má banícky pôvod, jeho námestie pamätá spoločenský život hudby s magickou príťažlivosťou posedení. Pôdorys sídla má obnovené ťažisko svojej priestorovej usporiadanosti, je tu obnovené námestie v objatí kostolov a radnice, chýba tu zhorený Obecný dom /realizácia projektov – M. Šarafín 1994/. Námestie s novými obyvateľmi obce Nálepkovo si hľadá cestu k spoločenskému životu obce, námestie očakáva návrat posedení, podujatí, osláv. Poslaním námestia je vrátiť mestečku životodarnú silu kultúrneho života.

NÁLEPKOVO

realizácia nového námestia

Spoločným problémom spišských mestečiek je doprava. Mestečká v osídlení tvorili pospájaný náhrdelník príťažlivých sídel, obchod a remeslá boli ich médiom prosperity, cesty tu prechádzali ťažiskami ich ústredných priestranstiev. Dnes Spiš s pôvodnými cestami a s niekoľkonásobne zvýšenou intenzitou dopravy ťažko rieši obnovu mestečiek, kľúčom záchrany kultúrno- historických hodnôt mestečiek Spiša je doprava.

Regenerácia historických jadier.

Mestečká predstavujú osobitý druh našich vidieckych sídiel s vlastným riešením problémov ich regenerácie. Historickým jadrom je celé mestečko, tu pôdorys sídla predstavuje kompaktný celok a ucelenú priestorovú kompozíciu. Metodickým princípom ich obnovy je komplexnosť, súrodosť, vzájomná spolupatričnosť každého domu k celku. Osobitou častou architektúry ich obnovy sú verejné priestranstvá – veľký rozmer ústredných priestorov. Architektúra hľadá ich ťažiská s nádejou a poslaním vliať im príťažlivosť kultúrneho života mestečka nášho tisícročia.

Obnova mestečiek na Slovensku je osobitou úlohou architektúry, nevyhnutným je odhaliť a umocniť ich rozdiely s dedinou. Architektonicko-historický výskum je podkladom ich obnovy. Osud mestečiek mal svoj dramatický priebeh, stali sa dedinami, stratili prejav „lepšieho“ života. Budúcnosť mestečiek je v obnove ich spoločenských vlastností. V mestečkách vedeli ľudia viac spolu, vedeli žiť na námestiach či ústredných priestranstvách, mali mestské zvyky stretnutí. Obnova mestečiek nastoľuje zmeny v myslení jej obyvateľov.

Obnova mestečiek na Slovensku ako znovuzrodenie ich historických zvláštností sa stáva významnou kultúrnou úlohou nášho národa, má významné miesto v kultúrnej klenotnici spojenej Európy.

BARDKONTAKT 2004

MOBILIÁR HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV VO SVETLE HISTORICKÝCH
I ZAHRANIČNÝCH SKÚSENOSTÍ

Doc. Ing. arch. Eva KRÁLOVÁ, PhD - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

MOBILIÁR HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV VO SVETLE HISTORICKÝCH I ZAHRANIČNÝCH SKÚSENOSTÍ

Doc. Ing. arch. Eva KRÁLOVÁ, PhD - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

Terminus technicus „mobiliár“ pochádza z francúzštiny, kde výraz „mobiliér“ znamená: (1) movitý, hnutelný, ale aj (2) hnutelnosti, zvršky, nábytok¹. Zrejme tento posledný význam najviac vystihuje to, o čo v súvislosti s hlavnou témou tohtoročného seminára Bardkontakt ide.

Vychádzajúc z jazykovedného zmyslu slova „mobiliár“, t.j. nábytok, ide tu o množinu rôznych hnutelných vecí, zariadenovacích predmetov a zobytných doplnkov, úlohou ktorých je verejné mestské priestory vybaviť (uspôsobiť) tak, aby ich užívateľom (t.j. obyvateľom i návštevníkom) maximálne spríjemnili pobyt v nich, aby tam radi chodili, stretávali sa tam – proste, aby sa tam cítili dobre „ako doma“. V byte takúto vybavenosť nazývame nábytok a bytové doplnky. Ich úlohou je uľahčiť a spríjemniť podmienky výkonu všetkých životných aktivít obyvateľov bytu.

Aj keď funkčné poslanie bytového interiéru a mestských interiérov sú vo svojej podstate príbuzné, ich mobiliár nemožno stotožňovať, pretože ich poslanie je predsa len odlišné: kým poslaním bytového interiéru je vytvárať podmienky v prvom rade pre uspokojenie biologických potrieb jeho užívateľov, spoločenská a reprezentačná úloha tu vystupujú ako doplnkové funkcie, verejné mestské priestory majú plniť najmä spoločenskú a reprezentačnú funkciu pre mesto ako spoločenstvo všetkých jeho obyvateľov, uspokojovanie ich biologických potrieb je doplnkovou až okrajovou funkciou (a zariadenovacie predmety na ich uspokojovanie spravidla nepredstavujú mestský mobiliár).

Ďalšia odlišnosť je práve v mobilnosti oboch druhov „mobiliáru“: Bytový nábytok - to sú prevažne všetko mobilné (lahko premiestniteľné) kusy, t.j. doslova mobiliár. Bez stavebných zásahov a s nevelkou námahou umožňujú variabilitu užívania bytových priestorov, zmenu ich atmosféry alebo aj celkového charakteru bytu. Bytový mobiliár sa používa prevažne v uzatvorených, t.j. klimaticky i bezpečnostne chránených priestoroch. Malá francúzska encyklopédia definuje mestský mobiliár („mobilier urbain“) ako „súbor zariadení inštalovaných pre užívateľov na verejných miestach najmä pod holým nebom“². Z uvedenej definície vyplývajú aj podstatné rozlišovacie vlastnosti oboch druhov mobiliáru, keď mestský mobiliár:

- zariaďuje predovšetkým otvorené verejné priestory,
- nie je mobilný, naopak je pevne nainštalovaný, (jazykovo výstižnejší by snád bol výraz mestský „stabilier“?).

Tu uvedené dve charakteristiky mestského mobiliáru podmieňujúco vplývajú na jeho materiálové a ďalšie úžitkové vlastnosti:

- Otvorenosť verejných mestských priestorov znamená nielen to, že sú verejne prístupné, ale tiež - že sú klimaticky ale aj bezpečnostne nechránené. Objektívna absencia týchto dvoch hľadísk ochrany mestského mobiliáru si vyžaduje, aby jeho prvky boli zhotovené z trvanlivého, ľahko a bez veľkých nákladov udržiavateľného materiálu a aby boli pevnej a stabilnej konštrukcie.

- Nemobilnosť, t.j. stabilná inštalácia mestského mobiliáru zas spôsobuje, že tento mobiliár neumožňuje voľnú, ani častú zmenu jeho inštalácie, tým ani zmenu jeho pocitovej atmosféry. Naopak, jeho stabilita a trvanlivosť (vyplývajúce pôvodne z už spomínaného faktu otvorenosti verejných priestorov) v očiach užívateľov spravidla znamenajú nemennosť, trvalé hodnoty – čo v psychologickom vnímaní človeka vzbudzuje pocit stability (aj spoločenskej), istoty a následne aj bezpečnosti. A to už sú faktory, ktoré pre dobrú pocitovú pohodu v prostredí sa považujú za kladné až žiaduce hodnoty.

¹ Francúzsko-český slovník, Academie Praha 1986

² Petit Larousse illustré, Larousse Paris, 1990, s. 631

Z analýzy funkčného poslania verejného mestského priestoru vystupujú dve veľmi dôležité funkcie:

- a) spoločenská,
- b) reprezentačná.

Spoločenská funkcia verejných priestorov znamená, že sa tam majú vytvárať optimálne podmienky pre spoločenské kontakty a realizáciu spoločenských aktivít jeho užívateľov, t.j. podmienky pre stretávanie, zhromažďovanie sa obyvateľov, poriadanie spoločenských podujatí pre prakticky neobmedzený počet účastníkov. Je samozrejmé, že mestský mobiliár týchto priestorov teda

- na jednej strane - musí napomáhať k nadväzovaniu a udržiavaniu spoločenských kontaktov, t.j. stretávaniu sa obyvateľov a návštevníkov, ich zdržiavaniu sa v týchto priestoroch,
- na druhej strane – nesmie byť bariérou pre mimoriadne akcie zhromažďovania veľkého počtu účastníkov spoločenských udalostí.

Reprezentačná funkcia verejných priestorov má zreteľne a trvalo pripomínať dobré meno mesta a jeho obyvateľov, z tohto hľadiska predstavovať ich najlepšie činy, významné udalosti, ale aj idey a ďalšie schopnosti. Táto funkcia sa prenáša aj na všetky prvky týchto priestorov – mestský mobiliár nevynímajúc.

Reprezentačná funkcia je jednou z tých vlastností architektúry, ktoré ju odlišujú od bežného utilitárneho stavebníctva. Najčastejšie sa to dosahuje mimoriadnym estetickým, spravidla nadčasovým stvárnením – dizajnom architektúry verejných priestorov i prostredníctvom okázalejšieho a trvanlivejšieho materiálu. Rovnaké pravidlo plne platí aj pre voľbu materiálu a celkovú tvorbu mestského mobiliáru. Ten sa týmto činom spolupodieľa na tvorbe charakteristického obrazu mesta tak v očiach jeho obyvateľov, ako aj v očiach návštevníkov – stáva sa prvkom identity mesta, súčasťou jeho „genia loci“.

Napriek tomu, že mobiliár verejných mestských priestorov je stabilný a trvácny, predsa nie je nemenný. Od času k času, sa predsa pristúpi k jeho výmene, inovácii, spravidla aj k úplne novej inštalácii. Obyčajne to súvisí viac s potrebou (alebo individuálnymi záujmami?) zvýšenia reprezentácie a zlepšenia vonkajšieho obrazu mesta, t.j. zosilnenie jeho identity, než len s potrebou údržby a opravy následkov „zubu“ času. Je to fakt v živote celkom prirodzený a ako nám pripomína matka história, vôbec nie nový a vôbec nie len náš - slovenský.

Pozrime sa teda dozadu i okolo - ako sa kedy a kde s týmto problémom (s touto nevyhnutnosťou?) jeho súčasníci popasovali a ako sa vyrovnali.

Tu vyššie uvedené atribúty a funkcie verejných priestorov poznali a majstrovsky sa s nimi vyrovnali už antickí Rimania. Ich fóra boli bohato vybavené najmä pamätihodnosť-nosnými prvkami: predovšetkým víťaznými oblúkmi a víťaznými stĺpmi, niekedy aj mauzóleami, ktoré mali sprítomňovať a natrvalo uchovávať pamiatku na hrdinské činy, udalosti a najmä osobnosti. Na reprezentáciu i oslavu významných osobností sa do priestorov fór umiestňovali celé galérie významných osobností mesta i celého impéria. Z ďalšej vybavenosti týchto priestorov za zmienku stoja precízne dláždené chodníky s „bezbariérovou“ úpravou prechodu cez cestu tak, aby sa chodec nenamáhal.

O vybavenosti námestí, ako hlavných verejných priestranstiev miest na našom území, máme indície z obdobia stredoveku – hlavne z jeho vrcholnej a neskoršej fázy. Pozornosť venovaná úprave námestí je viazaná na fakt zosilnenie sebauvedomenia si meštianskeho spoločenstva, jeho hospodárskej sily - nadväzne na to vystúpila potreba (záujem) jej zreteľnej prezentácie. Vybavenosť našich námestí vtedy pozostávala hlavne z úpravy plochy námestia (dláždením) a vybudovaním chránených zdrojov pitnej vody – verejných studní. O ďalších prvkoch mestského mobiliáru ďalšie podrobnejšie informácie nemáme.

V období renesancie sa studne miestami transformujú do formy fontán (pri zachovaní aj pôvodnej funkcie zdroja pitnej vody) – je to však už významný posun od utilitárnej pohnútky k reprezentácii (napr. Rolandova, pôvodne Maximiliánova fontána v Bratislave). Okrem ďalšej vybavenosti námestí účelovými verejnými budovami

(tržnicami, radnicami) sa nám na námestiach miestami zachovali aj ďalšie prvky dobového mobiliáru – napr. pranier v Levoči.

Barok prispel k vybavenosti našich námestí ďalšími špecifickými objektmi, najmä náboženského votívneho charakteru – dakovnými mariánskymi a morovými stĺpmi, vybavenými bohatou a náročnou sochárskou výzdobou. Rovnaký trend esteticky expresívneho pôsobenia sa prejavoval aj pri úprave zdrojov pitnej vody – ďalšie studne sa upravovali na fontány, menšie fontánky sa umiestňovali aj do poloverejných priestorov nádvorí, mázhauzov a pod.

Radikálna zmena a podstatné obohatenie verejných mestských priestorov sa viaže na 19. storočie. Podmieňovali to najmä dva faktory:

- nástup priemyselnej revolúcie,
- ochranársko-estetizačné hnutia v radoch mestských obyvateľov v nadväznosti na romantické trendy vo vtedajšej kultúre.

Priemyselná revolúcia priniesla a širokým kruhom obyvateľov poskytla (okrem iného):

- verejné osvetlenie – najprv na báze plynu, neskôr, v 20. storočí aj elektrické,
- lacnejšiu hromadnú výrobu spotrebných výrobkov aj trvanlivého charakteru, v tom aj účelových prvkov mobiliáru verejných priestorov.

Ochranársko-estetizačné hnutia v radoch mestského obyvateľstva a ďalších vzdelancov boli orientované (okrem iného):

- na ochranu dochovaného architektonického dedičstva vrátane jeho vizuálnych charakteristík,
- zachovanie pamiatky na významné udalosti a osobnosti mesta a jeho dejín,
- zvyšovanie hygieny a zdravého životného prostredia v mestách,
- aktivizáciu spoločenského života mestskej komunity aj prostredníctvom masovejších aktivít v rámci verejných priestorov.

20. storočie potom v týchto trendoch ďalej pokračovalo, pričom sa rozširovala škála verejných aktivít spoločenského života i tomu prispôsobený sortiment prvkov mestského mobiliáru. V dôsledku rozširovania priemyselnej výroby stavebných materiálov a prefabrikácie aj v oblasti mobiliáru verejných priestorov sa znižoval podiel remeselnej práce do takej miery, že niektoré remeslá úplne zanikli, iné sa presunuli do polohy umeleckého remesla a používali sa len pre objekty mimoriadneho spoločenského určenia – nie vždy však pre verejný mobiliár.

Opojenosť modernosťou však často viedla (občas ešte aj dnes vedie) k mechanickej výmene starších (často funkčne ešte vyhovujúcich) prvkov za nové len zato, aby boli „moderné“. Neraz sa pritom stratili (a ešte aj dnes sa strácajú) mnohé architektonicky i umelecky individuálne, neopakovateľné a teda vzácne prvky aj z verejného mobiliáru: spravidla výmenou za hromadne vyrábané, avšak „krajšie“ nablýskané alebo dokonca aj zle okopírované tvary a prvky mobiliáru pochádzajúceho z úplne inej kultúrnej oblasti.

História nám vie poskytnúť aj príklady situácií, kedy modernizácia a vybavenosť verejných priestorov novým mestským mobiliárom znamenala estetický, spoločenský i celkový kultúrny pokrok – napríklad dielo českého architekta Pavla Janáka, alebo slovinského Jože Plečnika. Keďže Plečnikovo dielo u nás je relatívne neznáme, dovoľm si venovať sa mu podrobnejšie – ako inšpiratívnemu dielu hodnému podrobnejšieho poznania.

Meno architekta Jože Plečnika nie je v architektonickom svete neznáme. Do radov medzinárodne známych architektov i do učebníc architektúry vstúpil hlavne ako hlavných architekt Pražského hradu so svojimi, už legendárnymi, kreáciami prepojenia jednotlivých nádvorí a individualizácie priestorov. Dôvernejší znalci jeho diela však vedia, že pražská tvorba je len známejšou prezentáciou toho, čo Plečnik neúnavne, vytrvalo, s nesmiernou láskou a zaniatením prakticky po celý svoj tvorivý život realizoval v priestoroch a zákutiach svojho rodného, bezo sporu milovaného mesta – v Lubľani.

Po ničivom zemetrasení koncom 19. storočia bola Lubľana veľmi rozorvaná a ešte v 20. rokoch 20. storočia (teda už celú generáciu po zemetrasení) boli citelné straty na jej mestotvornosti a výzore jej verejných priestorov.

Uvedomujúc si tento problém, Plečnik ho začal, postupne a neúnavne korigovať. Hoci ho možno bez obáv priradiť k architektom – detailistom (t.j. s mimoriadnym zmyslom pre detail), práve v Lubľani sa prejavilo jeho geniálne urbanistické (v zmysle: mestotvorné) cítenie. Plečnik, uplatňujúc svoj typický štýl, usiloval sa v prvom rade o estetickú reorganizáciu jestvujúcich priestorov tak, aby sa ich mestotvornosť prejavila a plnohodnotne uplatnila.

Plečnik navrhol a postupne počas takmer 20 rokov projektoval a realizoval zelenú triedu Lubľany, ktorá dnes predstavuje identifikačný prvok mesta, chránený ako kultúrne dedičstvo. Navrhnutá trasa má charakter veľkorysej mestskej zelenej triedy - architektonickými detailami a zelenými priestormi spája rôzne sekvencie zo života mesta a historických udalostí : námestia, ulice, cesty, promenádu na terase pri Hudobnej Matici na brehu riečky Lubľanice, terasu s lavičkami pri Národnej univerzitnej knižnici a stĺpovú galériu slovinských literátov, detské ihrisko pri bývalom kláštornom komplexe Križanky (1950–56), park s lapidáriom rímskych nálezov, pamätník v tvare pyramídy, votívny stĺp Panny Márie. Všetko, čo z histórie Lubľany sa aspoň v torze, maličkom náznaku zachovalo – plečnik použil a tvorivo zakomponoval do kreácie tejto triedy. Ako je preňho typické, pre všetky prvky zvolil kvalitné trvanlivé, zásadne prírodné materiály z okolia - najmä kameň (porfýr v kombinácii s mramorom a travertínom). Kontrastným materiálom k chladnému a tvrdému kameňu je práve bohatá zelená výsadba, ktorú volil veľmi premyslene nielen z hľadiska tvaru a farby koruny, rýchlosti rastu, ale aj z hľadiska symbolického významu v povedomí i v ľudových tradíciách obyvateľov mesta i kraja.

„Oblúbenými“ prvkami, ktorými Plečnik dosahoval estetickú i orientačnú väzbu jednotlivých priestorov, boli osvetľovacie telesá: atypické, od prípadu k prípadu mierne sa odlišujúce, perfektne dizajnersky zvládnuté. To nie sú „tuctové kandelábre“ hromadnej priemyselnej produkcie – to sú elegantné, perfektne fungujúce stĺpové lampy, výškovo i tvarovo prispôbené priestoru, do ktorého majú byť osadené a atmosfére, ktorú majú vytvárať. Sú to lampy, ktoré z akéhokoľvek zastrčeného kúta či komunikačného koridoru dokážu vytvoriť salónne prostredie kultivovaného mestského interiéru. Interiéru prístupného celej verejnosti, slúžiaceho celej verejnosti a obohajúceho celú verejnosť.

Všetky dizajnerske a architektonicko-konštrukčné riešenia Jože Plečnika sú nápadité, esteticky bohaté a funkčne bezvýhradne fungujúce. Sú tak silné, že ich princípy, avšak vyhotovené v dnešných materiáloch a spracované súčasným dizajnom slovinskí architekti dodnes používajú pri nových úpravách verejných priestorov mesta – nadväzujúc tak tvorivo nielen na odkaz samotného Jože Plečnika, ale na zhmotnenú tradíciu celej slovinskej kultúry.

Stojí za to - navštíviť Lubľanu, osobne zažiť „Plečnikovo čaro“, ale aj nechať sa inšpirovať jeho nadčasovým odkazom. V súčasnom trende budovania a upevňovania identity sídiel a ich autentickej originality založenej na nadväzovaní na overené tradície je príspevok historických a lokálne typických artefaktov, v tom aj prvkov mestského mobiliáru verejných priestorov, tak, ako to prezentuje aj Plečnikovo dielo, účinným a vítaným podporným faktorom jej legitímnosti a presvedčivosti. V prevahe výrobnej ponuky a agresívnej reklamy je však veľa zradných miest na to, aby takáto „modernizácia“ neznamenala stratu dosiaľ dochovaných hodnôt (horšiu od tej zemetrasnej), prípadne aby neskĺza do výtvarného i historického gýča.

Použitá literatúra:

Francúzsko-český slovník, Academie Praha 1986

Petit Larousse illustré, Larousse Paris, 1990

30 let Arhitekturnega muzeja Ljubljana, katalóg múzea, Ljubljana 2002

Jože Plečnik in Ljubljana. Arhitekt in njegovo mesto, katalóg výstavy v Grazi, 2003

BARDKONTAKT 2004

VEČERNÝ OBRAZ VEREJNÝCH PRIESTOROV V HISTORICKOM JADRE

Ing.arch. Beata Polomová, PhD FA STU Bratislava, Ústav architektúry II

VEČERNÝ OBRAZ VEREJNÝCH PRIESTOROV V HISTORICKOM JADRE

1. časť

Ing.arch. Beata Polomová, PhD FA STU Bratislava, Ústav architektúry II

* obrázková dokumentácia pri prednáške

1 Svetlo oživuje,

snáď preto chceme zmeniť striedanie dňa a noci v prospech dňa. *

V poslednej dobe sa realizovalo u nás veľa nových iluminácií pamiatok a pamiatkových súborov. Okrem mnohých samostatne navrhovaných riešení pre objekty, v historických jadrách miest pribúdajú upravené pešie zóny, kde sa prejavujú koncepčné riešenia. Sú osvetľované s konkrétnym viditeľným zámerom, ako slúžiaci aj ukazujúci sa verejný priestor. Nachádzame i samostatne riešené centrálné námestia a vybrané areály. Tieto „svetelne“ vyčlenené fragmenty miest a obcí, i keď významné, nie sú dostatočné na prezentáciu KHH alebo širšie povedané na vnímanie genia loci večer, práve pre fragmentovosť, a tým vzniknutú večernú urbánnu rozbitosť historického jadra. Treba zároveň konštatovať, že väčšinou mestám chýba koncepcia osvetlenia, minimálne koncepcia pre HJ alebo celý pamiatkovo chránený útvar s ochranným pásmom. Takáto koncepcia v podobe schválenej regulácie, by sa mala stať podkladom pre nové realizácie iluminácií, ktoré zasahujú do obrazu verejného priestoru, do obrazu mesta a obrazu okolitej krajiny. Koncepcia zároveň dôvodí, prečo možno jednotlivému investorovi zasahovať do jeho predstavy. Tu sa významne dotýkame sféry samosprávy miest a komunálnej politiky. Reálna situácia poukazuje na fakt, že prístup skrývajúci sa za spokojnosť s technickým riešením verejného osvetlenia je nedostatočný. Vzniká pozitívna potreba koncepčného náhľadu, ktorý zoberie do úvahy hodnoty identity miesta a mesta rovnako vážne ako povedzme finančné náklady na prevádzku. Netreba zdôrazňovať, že koncepcie sú náročné materiály na spracovanie a sú výsledkom interdisciplinárneho prístupu. Nech by bol impulzom turizmus, bezpečnosť, krása mesta, oživenie, zastaralá sústava, ... investovať do komplexne riešených osvetlení sa samosprávam oplatí, aj vzhľadom na novú technológiu zdrojov, ktorá ponúka finančne úspornejšie riešenia ako staršie sústavy.

Nasledujúci text chce všeobecne priblížiť problematiku a upozorniť na jej miesto v metodike pamiatkovej ochrany a prezentácie kultúrneho dedičstva. Predmetom textu je „pamiatková prezentácia“ v obraze mesta, zakladajúca sa na kultúrno-historických zistených hodnotách, nie voľné autorské výtvarné a scénické iluminácie, ktoré sú skôr chápané ako krátkodobé a stavajú na iných zámeroch.

2 K architektonickému chápaniu svetla

Z architektonického hľadiska je svetlo jeden z nástrojov tvorby. * Svetlo, tak denné ako i umelé, je nástroj pre dosiahnutie estetického – kompozičného, ale aj významového, transcendentálneho účinku.

Historická architektúra aj súdobé skúsenosti potvrdzujú, že svetlo je prostriedok pre tvarovanie formy a vyjadrenie idey. To platí pre interiérové, architektonické aj urbanistické štruktúry. Umelé svetlo má schopnosť tvoriť podstatnú úlohu pri večernej prezentácii hodnôt. Večerná iluminácia môže pretvárať formu a priestor až tak, že mení ich význam. *

Keďže ide o prácu so svetlom a tmou, sú spôsoby osvetlenia schopné odkrývať iné kvality mesta ako vnímame cez deň. Tvary budov a tvary priestorov, ich svetlo a farba, spolu výrazne vplývajú na vytvorenú atmosféru. Schopnosti a účinky sú široké: pre základnú orientáciu nám poslúži zobrazenie, kde môžeme vidieť väzbu medzi účelom a významom účinku. Podľa účelu použitia svetla je možné označiť stupne významu, aký chceme dosiahnuť:

	účel:	význam:
1.	videnie (STN)	užitkový (utilitárny:fyziologickbezpečnostný,...)
2.	kompozícia, tvarovanie formy	kompozično-estetický
3.	vyjadriť ideu, duchovný obsah, atmosféru,	znakový, symbolický, - reflexia ducha miesta

Aj napriek prevládajúcej praxi, kde svetelný technik spolu s projektom osvetlenia a osvetľovacej sústavy kreuje primárny vstup, teda aj zámer, ideu, koncepciu ..., som presvedčená, že iluminácia historických pamiatkových budov a priestorov je „aj“ vecou intervencie, až kreativity architekta. Je nesporné, že odborné vnímanie a analýza objektu alebo mestského prostredia, na základe ktorých sa voľba odvíja, prislúcha architektovi. Iste, dobrý výsledok vyjde zo spolupráce ďalších odborností: pamiatkárov, kunsthistorikov, tvorcov územného plánu a objednávateľa. Ako som v predchádzajúcej prednáške (Osvetlenie Dómu sv. Martina v Bratislave, Bardkontakt 2002) uviedla, spolupráca „tímu“ by mala fungovať od prípravných fáz až po ukončenie realizácie.

3 K svetelnotechnickému chápaniu svetla z pohľadu architekta

Práca s umelým osvetlením predpokladá poznať niektoré základné parametre s ktorými narába svetelná technika. Sú dôležité pri „technickom mapovaní svetla“, pri skúmaní biofyzikálnych účinkov, atď. a z pohľadu architekta slúžia ako objektivizovaný podklad pre dohovor a návrh koncepcie.

Svetelno-technické riešenia vedú prednostne k cieľu dosiahnuť určitú užitkovosť pri maximálnej zrakovej pohode. Klasifikovanie a kvantifikovanie požadovaných účinkov pre mnohé situácie sú uvedené v normách. V závere prednášky sú uvedené niektoré aktuálne poznámky k tejto oblasti.

Vybrané veličiny a pojmy a s nimi súvisiaca problematika iluminácie pamiatkových objektov (Definície sú voľne podané.):

- jas, [cd/m²]; miera svetlosti na danej ploche osvetľovaného alebo svietiaceho objektu; hodnota vnímaná ľudským okom. Jas patrí medzi najväčšie hodnoty, ktorými sa iluminácia architektúr a urbanistického prostredia kreuje. Dosahujú sa ním kompozičné a významové účinky.
- príklady problémových okruhov *: nehomogénne osvetlená plocha s „ffakmi“ tak na budovách ako aj na dlažbách; v sídelných pohľadoch a priehľadoch to môže byť preferencia tých objektov, ktoré viac svietia (ako sú menej významné objekty z hľadiska KHH, nepamiatkové objekty, reklamy,...)
- osvetlenosť [lx]: množstvo svetelného žiarenia na jednotkovú plochu, intenzita osvetlenia; nie je vnímaná okom, ale prístrojmi; * je dôležitá pri pochôdzných plochách, určité hodnoty požadujú STN
- náhradná teplota chromatickosti, T_c , [°K]: je to ekvivalentná teplota čierneho žiariča, pri ktorej je spektrálne žiarenie oboch zdrojov veľmi blízke; mimo svetelnú techniku označovaná ako farba svetla zdroja; rôzne druhy zdrojov majú rôzne sfarbené svetlo, čo nie raz pri pamiatkovej prezentácii objektov (hlavne pri slohovo obnovených fasádach) a fenoménov mesta hrá významnú úlohu (napr. hradby, zeleň, strešná krajina)
- príklady problémových okruhov *: nesprávnou voľbou sa mení farebnosť osvetľovanej fasády, alebo plochy; pri fasádach z rôznymi povrchmi (často kameň + omietka) voľbou môžu vzniknúť želané alebo neželané zdôraznenia (význam tu majú terénne skúšky); aj napriek želanej útulnej a malebnej atmosfére v historickom prostredí neplatí názor, že celkové historické prostredie si automaticky žiada teplé farby zdrojov – voľba závisí od koncepcnej idey
- index farebného podania, R_a , [0 – 100] : miera podania farieb v spektre, ktoré vychádza zo zdroja; napr. až pri hodnote 90 -100 je podanie farieb rovnako verné,
- oslnenie: pri určitom pomere jasu pozadia a jasu zdroja (alebo odrazeného svetla) dochádza k oslneniu
- k vnemu „protisvetla“, ktoré je rušivé a obmedzuje až zamedzuje videnie; táto problematika je v svetelnej technike stále významnejšia a z dôvodu zrakovej pohody vnímateľa aj bezpečnosti sa dostáva do našich noriem.

- príklady problémových okruhov *: v pochôdznych plochách peších zón zabudované svietiace telesá s neprispôsobeným smerom lúčov; pri lampách a kandelábroch sú to neclonené zdroje a priehľadné difúzory; pri sídelných panoramatických pohľadoch to môže byť rušivé oslnenie z reflektorov výrobných areálov, alebo z veľkoplošných plagátov ...

Terminológia spôsobov vonkajšieho osvetlenia. Svetelná technika hovorí v rámci „verejného osvetlenia“ o „osvetľovaní peších zón“, o „architektonicko-dekoratívnom osvetlení“, alebo i „slávnostnej iluminácii“. Táto terminológia spolu s novými EU normami sa dopracúva. V architektonickej terminológii nemáme tieto spôsoby klasifikované, volí sa výstižný opis.

4 Príklady rôznych spôsobov osvetlenia historických architektúr a verejných priestorov v urbanistickom chránenom súbore: *

Umelé osvetlenie budov vytvára po západe slnka jedinečný dojem z prezentovanej lokality. Estetický zážitok a schopnosť identifikácie s priestorom potom vnútorne naplňa obyvateľov mesta i jeho návštevníkov. Iluminácia miest umožňuje zamerať pozornosť na dôležité miesta, či sú to pamiatky alebo nové architektonické diela. Zároveň pomáha v meste sa orientovať.

Predmetom prezentácie sa môže stať množstvo výrazových prostriedkov architektúry: pôdorysný a priestorový tvar, proporcie, tvaroslovia, tektonika, konštrukcie, materiály, štruktúra, svetlo, farba, sochárska výzdoba...atď., Podobne v rámci hmotovo-priestorovej štruktúry sídla sú to javy ako: terénny reliéf, prírodné prvky, štruktúra zástavby, prvky urbanistickej kompozície – dominanty, akcenty..., siluety, panorámy a výhľady z vybraných miest, hodnotné priehľady, ulice, námestia, nábrežia, vybrané trasy a obrazové sekvencie, priečelia a prvky mestského interiéru, ďalej javy ako sú hradby, strešná krajina a inžinierske diela, ktoré vnímame zvonka i zvnútra sídla.

Pre prehľad uvádzam príklady poukazujúce na viaceré možnosti spôsobov iluminácie, s poukázaním na problémové oblasti: *

- objekty- vplyv polohy zdrojov: -zdroje mimo osvetľovaný objekt: plošné osvetlenie fasád, osvetlenie zdola, kompozičné modelovanie, gradované; -zdroje na fasádach: kompozičné modelovanie tektoniky,
- líniové zdroje lemujúce tvary; ich kombinácie
- význam farby svetla; svetlo fasády namiesto farby fasády;
- význam intenzity svetla;
- osvetľované skupiny objektov: jednota a rozbitosť priestoru
- prvky verejného osvetlenia: lucerny, kandelábre (od kópíí cez štylizované historizujúce k novotvary ...problematika kultúrnych vrstiev), problém trakčných stĺpov
- tendencie v osvetľovaní: hlavné priestory historických jadier – námestia smerujú prostredníctvom nových technológií v osvetľovacej technike k využitiu sekundárneho spôsobu (odrazom cez konkrétne tvarované plochy), ktoré spája viacero výhod: celková hladina svetla je znížená, svetlo prijímajú budovy aj pochôdzna rovina, na ktorú dobre vidieť; fasády sú prevažne plošne a nízko nasvietené, nechá sa vyniknúť len najvýznamnejšia vo vnímanom obraze.
- príklady k hradbám a inžinierskym dielam; zreteľne sa prejavuje umenie svetla vyťažiť „esenciu“ architektúry

5 Metodické podklady

Večerná /nočná/ prezentácia pamiatok patrí k diapazónu metodickéj starostlivosti o pamiatky a pamiatkové súbory. Je potrebné, aby pamiatkové úrady mali v rámci Zásad ochrany pamiatkových území spracované podklady, kde budú uvedené prednostne požiadavky na ilumináciu a reguláciu pre hmotovú aj priestorovú štruktúru mesta. Pri existujúcich podkladoch treba priebežne materiály aktualizovať.

Príklad /zdroj internet/: Mesto Brno má spracovanú metodiku v rámci verejného osvetlenia. Elaborát tvorí výstižná textová a grafická dokumentácia. Napríklad predmetom regulácie Verejného osvetlenia v MPR sú: -

- intenzity osvetlení (schéma č.1)
- barvy osvetlení (schéma č.2)
- soustavy osvetlení (typy stožárů a svítidel - schéma č.3)
- slavnostní osvetlení (schéma č.4)

6 Postup predbežného stanovenia koncepcie

Slúži pre overenie zámeru a finančných nákladov na jeho realizáciu a prípravu elaborátu regulácie verejného osvetlenia.

a) mesto má svoju autenticitu cez deň, ktorú treba analyzovať a charakterizovať; následne vybrať, čo z nej treba zachovať cez večer a noc; stanoviť, čo je možné preukázať výraznejšie vo večernom osvetlení; t.zn. vedieť „čo všetko“ je predmetom prezentácie a v akých hierarchických vzťahoch

b) analýza dnešnej osvetľovacej sústavy technická a aj architektonická: rozsah verejného osvetlenia, druh osvetľovacích telies v jednotlivých priestoroch a ich kvalita, druh zdrojov, detailné realizácie osvetlení

c) celková súrodosť účinkov

d) zistenie pôvodného charakteru osvetlenia; premeny sústav a telies; charakter účinkov

e) návrh:

- na základe stanovenia idey, ktorú bude možné realizovať za podmienok z primeraných technických možností a finančných nákladov

- na základe stanovenia princípov (napr. určiť dominanty a priehľady, vytipovať relatívne mikropriestory, určiť samostane iluminované architektúry a inž.dielo – mosty, určiť farby svetla a jasy, vytipovať miesta doplnkových osvetlení zelene, plastík a fontán,

na základe stanovenia možných zásahov v konkrétnych miestach (ponechávané prvky + údržba, úpravy, výmeny za nové).

f) finančný odhad

7 Príklad obsahu elaborátu – Koncepcia osvetlenia Bratislavy

1. Analýzy súčasného stavu osvetlenia Bratislavy

1.1 Merania jasu vybraných historických a nových objektov (niekoľko desiatok objektov)

1.2 Pozorovania osvetlenia mesta a vybraných mestských častí

1.3 Večerná fotodokumentácia

1.4 Koncepcné podklady

2 NÁVRH ZÁSAD

2.1 Návrh zásad svetelnotechnického charakteru

2.2 Návrh zásad architektonického charakteru pre mesto Bratislava

3 KONCEPT NÁVRHU ILUMINÁCIE

3.1 Koncept svetelnotechnického návrhu iluminácie (jasy, intenzity osvetlenia, rovnomernosti, farba svetla, smerovanie svetla) vybraných dominant mesta.

3.2 návrh obsahu regulácie a riešenia iluminácie

3.3 mestské časti

4 Návrh svetlotechnických parametrov osvetlenia

8 Literatúra k prvej časti textu:

1. Habel, J. a kol.: Světelná technika a osvětlování , FCC Public, Praha 1995

2. Plch, J. : Světelná technika v praxi , IN-EL, Praha 1999

3. Smola, A. – Krasňan, F. - Polomová, B.: Návrh koncepcie iluminácie hlavného mesta SR – Bratislavy, 06/2002

4. Polomová, B.: Vývoj liturgického priestoru v 20.storočí – uplatnenie svetla v jeho architektúre. Dizertačná práca autorky. Bratislava, 05/2003

Súčasťou textovej časti prednášky je súbor obrázkov, ktoré budú demonštrované počas prednášky.

Pramene: - firemné literatúry osvetľovacej techniky všeobecne dostupné

- vlastná fotodokumentácia

- Monzer, L.: Venkovní osvětlení architektur, SNTL, Praha 1980

2. časť

Svetelnotechnické predpisy súvisiace s osvetľovaním priestorov v HJ
Ing. Jaroslav Španko, CSc.

Podmienky pre osvetľovanie vonkajších historických priestorov budú v blízkej dobe obsahovať nové STN EN Osvetlenie pozemných komunikácií. Súbor noriem má 4 časti, ktorých predpokladaný názov bude nasledovný:

- STN TR 13201-1 Časť 1: Výber tried osvetlenia,
- STN EN 13201-2 Časť 2: Svetelnotechnické požiadavky,
- STN EN 13201-3 Časť 3: Svetelnotechnický výpočet,
- STN EN 13201-4 Časť 4: Metódy merania svetelnotechnických vlastností.

Pozastavme sa hlavne pri STN EN 13201-2 Časť 2: Svetelnotechnické požiadavky, kde v čl. 6 sú stanovené **triedy osvetlenia** S, A, ES, a EV.

Triedy osvetlenia S v tabuľke 3 alebo triedy A v tabuľke 4 sú určené pre chodcov a cyklistov na chodníkoch, cyklistických komunikáciách, pridružených pruhoch a iných priestoroch ležiacich oddelene alebo pozdĺž jazdných pásov, pre obytné a pešie zóny, odstavne a parkovacie plochy, ap.

Triedy ES v tabuľke 5 sú určené ako doplnkové triedy pre pešie zóny napríklad so zámerom znížiť kriminalitu a potlačiť pocity neistoty. (Autor príspevku sa domnieva, že z hľadiska kontextu normy aj s cieľom dosahovania jasovej harmónie v priestore).

Triedy EV v tabuľke 6 sú určené ako doplnkové triedy v situáciách, keď je potrebné, aby boli na určitej úrovni viditeľné vertikálne povrchy objektov.

Okrem doposiaľ bežných používaných svetelnotechnických veličín ako „osvetlenosť na povrchu komunikácie priemerná, najmenšia a tiež vertikálna“, pristupujú pri hodnotení aj doposiaľ bežne nepoužívané veličiny polguľová osvetlenosť a polvalcová osvetlenosť.

Metodika merania stanovená v budúcej STN EN 13201-4 je síce pracnejšia ako doposiaľ, ale výsledkom bude účelnejšie hodnotenie osvetľovacej sústavy a tým i vynaložených finančných prostriedkov na realizáciu a prevádzku osvetľovacej sústavy.

Z hľadiska podania farieb použitých svetelných zdrojov horeuvedená norma STN EN 13201-2 obsahuje požiadavku na správnu identifikáciu objektov vo večerných a nočných hodinách, a následne i na správnu orientáciu chodcov v priestore.

Aj keď problém oslnenia a rušivého svetla bol svetelným technikom známy, dôsledne je zaradený až v pripravovanej STN EN 13201-2 v prílohe A.

Načrtnime si, ako v rámci nových noriem určit požadované parametre osvetlenia napríklad pre námestie, ktoré je súčasťou pamiatkového prostredia. Postup by mal byť nasledovný:

V STN TR 13201-1 v tab. 1 vyberieme prilihavú Situáciu osvetlenia. Predpokladajme že na námestí sa budú pohybovať len chodci s vylúčením motorovej dopravy. Tomu odpovedá príslušná situácia osvetlenia pre nepomalú chôdzu E1.

V ďalšej tab. 2 zatriedime: a) intenzitu chodcov - vysokú, b) parkujúce vozidlá - neprítomné, c) rozpoznávanie povrchu - potrebné, d) riziko kriminality - normálne, e) jas okolia - centrum mesta, f) hlavný poveternostný typ - suchý.

V ďalšom je potrebné spresniť relevantnosť osvetľovaného priestoru, ktorý vymedzuje hlavne rozsah - hranice riešeného priestoru. Dôležité je upozornenie v čl. 6.1.2, kde sa spomína výber podania farieb svetelných zdrojov nielen podľa kritéria komfortu osvetlenia ale tiež snímania kamerou.

Ďalší postup je stanovenie triedy osvetlenia podľa súboru situácií čl. 6.2. Budeme uvažovať ďalšie spresnenie odstupňovania kritérií - vysoký jas okolia.

Z tab. A.9 Situácie osvetlenia a tab A.18 pre súbor situácií osvetlenia E1 nám vyplýva trieda osvetlenia S2b a z STN EN 13201-2:

- z tab. 3: najnižšia priemerná hodnota osvetlenosti na povrchu komunikácie 10 lx (meria sa vo výške do 0,2m nad povrchom komunikácie),
- z tab. 5: polvalcová osvetlenosť 7,2 lx (meria sa vo výške 1,5m nad povrchom komunikácie),

- Z STN EN 13201-1, tab. 5: vertikálna osvetlenosť 10 lx (meria sa vo výške 1,5m nad povrchom komunikácie).

Uvedené hodnoty sú udržiavané, t.z. že počiatkové hodnoty pri uvádzaní osvetľovacej sústavy do prevádzky musia byť vyššie, nesmú však presahovať 1,5 násobok najmenej predpísanej hodnoty, t.z. v prípade priemernej hodnoty osvetlenosti povrchu komunikácie 10lx počiatková hodnota nesmie presiahnuť 15lx. (Počiatkovú hodnotu ovplyvňuje hlavne krytie svietidiel a časový priebeh poklesu svetelného toku svetelných zdrojov.)

Záverom dúfajme, že nové pripravované normy budú postupne vplývať na zlepšovanie účelnosti osvetľovacích sústav verejného osvetlenia. Rozšíreným klasifikovaním by mali aj ústretovojšie rešpektovať koncepcnú prezentáciu historického prostredia.

BARDKONTAKT 2004

APLIKÁCIA PRVKOV MESTSKÉHO MOBILIÁRU V PAMIAŤKOVÝCH ÚZEMIACH

Ing. Aleš BAKOŠ – konateľ spoločnosti SK Cité s.r.o.

Mgr. A. David KARÁSEK – autor systému mestského mobiliáru a predstaviteľ spoločnosti mmcité, a.s.

APLIKÁCIA PRVKOV MESTSKÉHO MOBILIÁRU V PAMIATKOVÝCH ÚZEMIACH

Ing. Aleš BAKOŠ – konateľ spoločnosti SK Cité s.r.o.

Mgr. A. David KARÁSEK – autor systému mestského mobiliáru a predstaviteľ spoločnosti mmcité, a.s.

Aplikácia prvkov mestského mobiliáru v pamiatkových územiach

Ak sa prejdeme bežnou slovenskou ulicou, či námestím, budeme vnímať žiarivé historické pamiatky i podobu okolitej architektúry a z nich odvodzovať hodnotu a krásu jednotlivých miest a lokalít v nich. Na túto tému existuje i niekoľkopočetných oslavných článkov, spravodajských šotov i drahých publikácií. Málokedy nás však napadne zamyslieť sa nad úrovňou detailov tohto prostredia, rôznych tabúl, označení, šípok, informačných a reklamných (áno aj reklamných) nosičov, lavičiek, stĺpikov, košov, prístreškov MHD, kioskov atď. Je však nadovšetku pochybnosť, že i tieto predmety súhrnne nazývané mestský mobiliár ovplyvňujú náš dojem z daného miesta a formujú naše estetické cítenie a to o to výraznejšie o čo sú nám svojim rozmerom i použitím bližšie. Je rozdiel či lavička na ktorej sedíme je čistým zhlukom trubiek a dosiek prípadne anonymná liatinová kópia s pôvodom nejasným alebo či sa jedná o kvalitný výrobok, ktorý prešiel rukami designera či architekta, ktorý si za svojím dielom stojí. Rôzne informačné tabuľky, šípky môžu byť čisto technologickým cvičením alebo zaujímavým, dobre a účelne navrhnutým, graficky dobre prevedeným architektonickým detailom, ktorý krásne prostredie umocní a nudné oživí. Typickým príkladom je informačný systém pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu v Znojme alebo informačné nosiče a šípkový orientačný systém pre Brno-stred.

Zastávkový prístrešok, významný prvok v uličnom prostredí, o ktorého užitočnosti pre zlepšovanie kvality MHD nikto nepochybuje možno ľahko zvarit za pár dní a pohodiť do interiéru mesta či obce pokiaľ to ide. Alebo ho môžeme skopírovať z nejakej fotografie vytrhnúť zo zahraničného prospektu.... (a potom ísť a vítať zahraničnú delegáciu). Existujú významné historické slovenské mestá, ktoré si veľmi zakladajú na svojej architektonickej a pamiatkovej výnimočnosti, a ktoré celkom bohorovne postupujú týmto spôsobom. Ako potom môžu chcieť zbaviť sa socialistického dedičstva vo svojich uliciach? Ako sa potom môžu chcieť vyrovnat svojim početným priateľom z partnerských miest niečím iným ako len peknou fasádou, za ktorou je ukrytá poklesnutá metóda hraničiaca s porušovaním dobrých mravov? Pritom možno inštalovať kvalitné výrobky s profesionálnym designom, za ktorý sa nemusia páni hanbiť. Aktuálnymi príkladmi môžu byť napríklad mestá Trenčín, Prievidza, Poprad, Žilina, Martin, Ružomberok, Liptovský Mikuláš v rámci ktorých sa môžete stretnúť s prístreškami Cité, alebo Bratislava a Košice (s kvalitnými francúzskymi výrobkami) apod.

Samostatnou kapitolou je rigidná pamiatková ochrana. Heslo všetko z liatiny sa stáva univerzálnym základom, ktoré má priniesť automaticky vyhovujúci mestský mobiliár. Nikto sa však už neopýta odkiaľ sa vzali „historické“ vzory liatinových dielov, či súvisia z danou lokalitou či sami medzi sebou. Liatinou predsa nič neskazíme. Prečo sa však toľko bojíme súčasných foriem, ktoré s výnimkou najstarších častí mestských centier sú úplne prijateľné. Problém je v tom, že tieto nové prvky by mali mať vyspelý design, aby boli schopné byť rovnocenným partnerom hodnotných historických susedov. A ten robí u nás málokto. Mestá by mali vyžadovať od firiem dodávajúcich prvky mestského mobiliára okrem technických parametrov i kvalitný design a tým konečne zlepšiť úroveň mestského mobiliára na Slovensku a v ostatných krajinách rozšírenej Európy. Vyššie spomenuté príklady ukazujú, že to ide.

A preto : nebojte sa mestského mobiliára so súčasným výtvarným riešením.

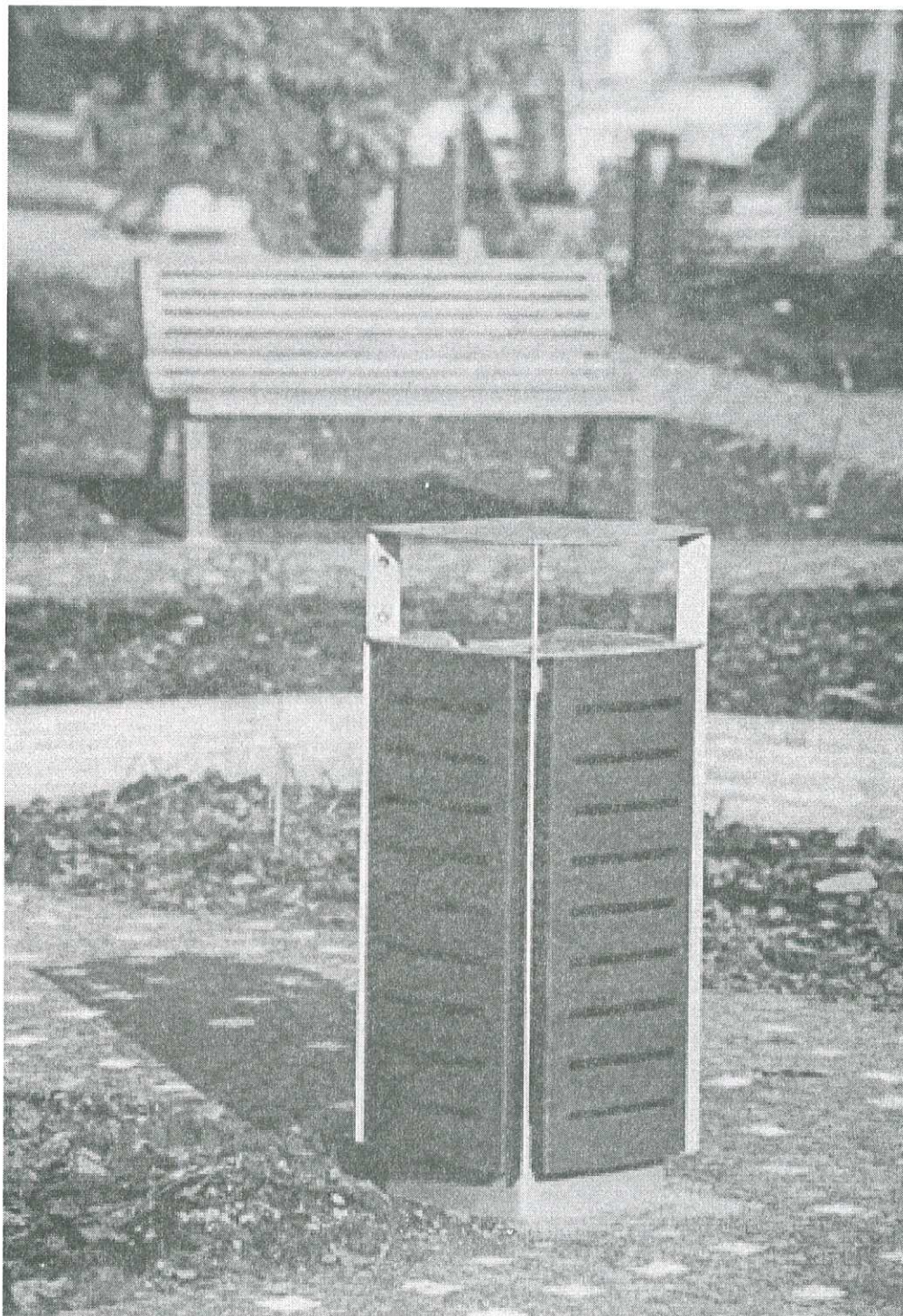
SK Cité s.r.o., Brniarska 2, 911 05 Trenčín, tel: 00421-32-640 2427, fax: 00421-32-640 2603

mobil: 00421- 907 777 303, e-mail: skcite@stonline.sk, www.skcite.sk

Zastávkový prístrešok rady BMG

Žiarovo zinkovaná oceľová konštrukcia, steny a strecha z kaleného skla

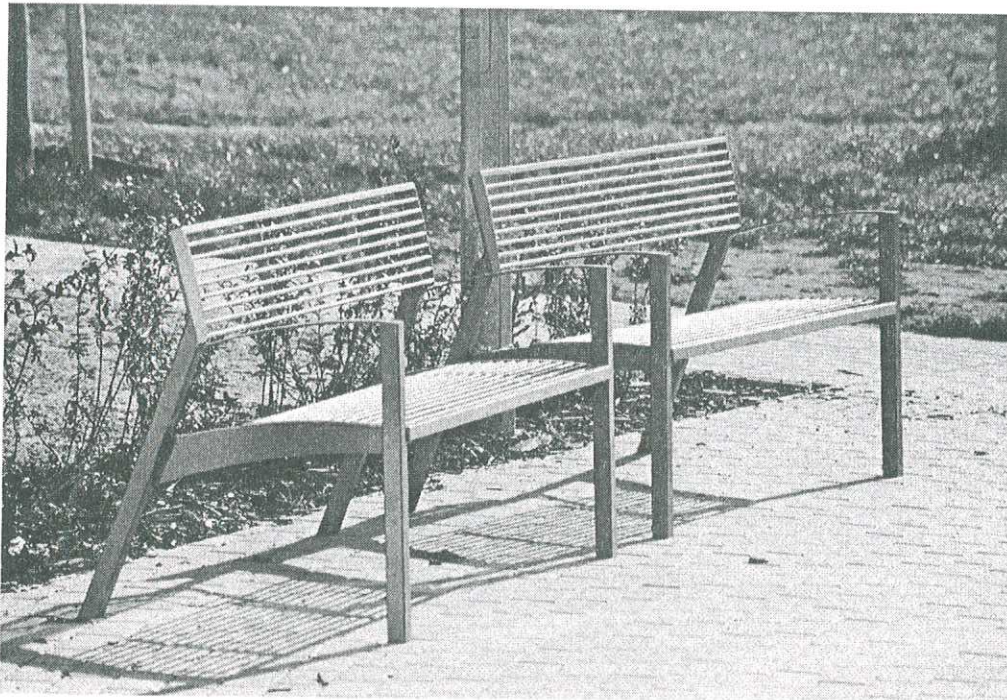

Odpadkový kôš rady Diagonal, typ DG365

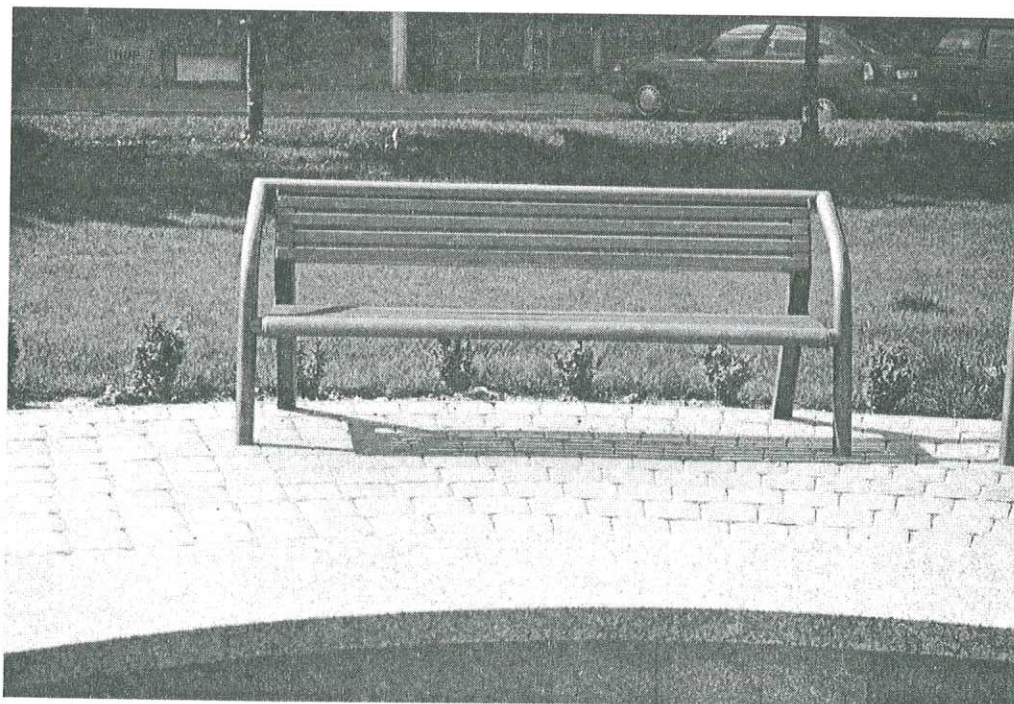
pôdorys nádoby v tvare štvorca, opláštenie drážkovaným plechom, so strieškou, objem nádoby 55 l.

Parková lavička rady Vera, typ LV255n

dĺžka 1,5 m, sedadlo i operadlo z nerezových guľatín, podrúčky

Parková lavička rady Brunea, typ LB156b

dĺžka 1,8 m, sedadlo i operadlo z borovicového dreva, podrúčky z ocelevej trubky

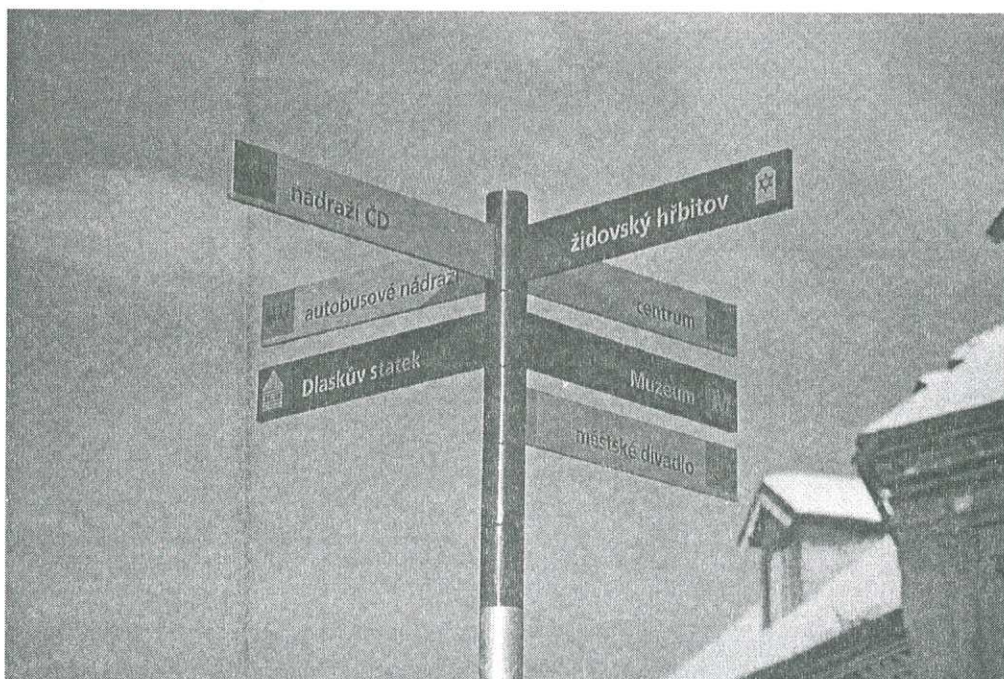

Ochranná mreža ku stromom rady Arbottura, typ AR220
štvorcový pôdorys, strana 1200 mm

Šípkový orientačný systém kombinovanej konštrukcie, typ OS500
oceľový stĺpik a smerové šípky z hliníkového profilu

Označenie pamiatkovo chránených budov

BARDKONTAKT 2004

NÁVRH MOBILIÁRU PRE REKONŠTRUOVANÉ NÁM. MAJSTRA PAVLA V LEVOČI

Ing. arch. Magdaléna JANOVSÁ, autorizovaný architekt SKA, Nám. Majstra Pavla č.38, Levoča

NÁVRH MOBILIÁRU PE REKONŠTRUOVANÉ NÁM. MAJSTRA PAVLA V LEVOČI

/ autorský kolektív: Ing. arch. Mária Čutková, Ing. arch. Richard Bučko,
Ing. arch. Magdaléna Janovská, Ing. arch. Peter Steiniger

Vzhľad a dispozičné usporiadanie priestoru námestia sa formovalo od jeho vzniku a je výsledkom vývoja niekoľkých storočí.

Plocha Námestia Majstra Pavla vytvára pravidelnú obdĺžnikovú plochu v pomere strán 1 : 3, tiahnúcu sa smerom juh - sever, uzatvorenú po obvode domoradím budov / meštianskych domov, dnes s polyfunkčnými obytno-obchodnými, administratívnymi a kultúrno-spoločenskými funkciami / a v strede s významnými dominantnými objektami:

- budova Mestského úradu, prepojená so severným parkom
- rímsko-katolícky kostol Sv. Jakuba s Dielom Majstra Pavla
- stará radnica - dnes SNM – Spišské múzeum a na prízemí obchodné prevádzky
- budova ev. a v. kostola.

Stred námestia ďalej plošne dotvára park s fontánou pred radnicou.

Bodové dominanty predstavujú:

- pomník padlých
- klieťka hanby.

Námestie Majstra Pavla, ako to vyplýva z archívneho a historického prieskumu plnilo funkciu trhovú. Celé bolo veľkoryso plošne komponované so širokými priehľadmi / na konci 19. stor. nadobudlo bulvárny charakter /. Na začiatku 20. stor. sú odstránené posledné časti z arkád na juhozápadnej strane /dnočná pošta/ a námestie zmenilo svoj charakter aj funkčne – strata obchodno trhovej funkcie má za následok odstraňovanie vstupov do pivníc z námestia, ustúpenie uličnej čiary do vnútra objektu a zasypanie alebo ponechanie pivníc pod chodníkmi, čím sa mení aj parcelácia, ktorá dostáva cca dnešnú podobu.

Takýto stav námestia pretrval s menšími obmenami do polovice 20. stor., kedy došlo k radikálnemu zásahu podľa regulačného plánu z r. 1938 / autor Záchenský, Ružomberok/ a námestie doznalo výrazných úprav, týkajúcich sa hlavne povrchov a zelene.

Pri návrhu sme vychádzali z historického poznania riešeného územia /zo spracovaného architektonicko – historického prieskumu, ktorého výsledky boli prezentované na seminári v Bardejove pred dvomi rokmi a z realizovaného architektonicko – zisťovacieho prieskumu suterénnych priestorov, nachádzajúcich sa pod námestím /, z princípov Melbournskej charty – Princípy udržateľného mesta, máj 2002 a Dohovoru o ochrane kultúrneho dedičstva Európy,

t.j.

- využitie štruktúry s najvyššou mierou zachovania kvantitatívnej a kvalitatívnej zložky autenticity pôvodnej štruktúry /historická architektúra námestia/ tak , aby kultúrne dedičstvo bolo zachované pre budúce generácie a zároveň sa stalo predmetom záujmu aj jeho súčasného užívateľa
- rekonštrukcia obrazu námestia z poslednej hodnotnej slohovej etapy / prelom 19. a 20. stor./
- možnosti prezentácie starších kultúrnych vrstiev /obnovenie vstupov do suterénov z námestia s cieľom sprístupnenia suterénov novej kvalite využitia, ako aj zabezpečenie ich ďalšej existencie vhodným prekrytím a trasovaním IS, odstránenie nevhodných zásahov do suterénov z minulých období
- zachovanie a prezentovanie všetkých dochovaných kultúrnych vrstiev /vytvorenie kompromisu pri alternatívne ponechania pomníka padlých na námestí, vytypovania stromov na dožitie bez výrubov/
- flexibilita /spevnené plochy pre občasné predajné stánky, spevnené plochy pre zhromažďovacie priestory a kultúrne podujatia, sezónne reštauračné plochy, výstavné plochy, flexibilné úpravy rozsahu peších plôch/.

Prvotnou snahou autorov bola snaha o zachovanie autenticity prostredia – pôvodnej urbanistickej štruktúry námestia s minimalizovaním nových priestorových bariér ako sú nové objekty, prvky drobnej architektúry a zabezpečil sa flexibilný návrh, spĺňajúci všetky kritéria modernosti dodržaním platných noriem.

V návrhu je vytvorená možnosť na **obnovenie vstupov do suterénov z námestia** /tak ako to bolo v minulosti/ , čo by mohlo prispieť k oživeniu námestia a sprístupneniu najhodnotnejších architektonicko - historických častí objektov a vytvoriť nové plochy pre možnosť komerčného využitia pre účel rozvoja turistického ruchu. Umožnenie vytvorenia možnosti návštev súboru pivníc priamo z námestia /sekundárne vstupy z prejazdov sú často stiesnené a bezpečnostne nevhodné pre sprístupnenie verejnosti/ prispeje k novej turistickej unikátnej trase objavovania tých najstarších, najkompaktnejšie zachovaných stredovekých častí architektúry mesta, umožní si vytvoriť predstavu o jeho stredovekej podobe, ako aj spôsobe života. Táto nová **aktivita sa z pohľadu celoslovenského javí ako unikátna** /nie je príklad tohto druhu/. Pre sprístupnenie suterénov sú navrhnuté nové schody, ktoré by umožnili vstupy cez pôvodné otvory / š. min. 120 cm, dochované kamenné portály, resp. ostenia/ , pokiaľ to bolo možné tak aj so sprístupnením viacerých objektov jedným schodiskom. Takáto alternatíva sa vyskytuje na východnej a západnej strane námestia. V juhozápadnej časti prevýšenie terénu predstavuje iný „polozapustený suterén“ , ktorý je sprístupnený jednoramenným schodiskom cez pôvodný jednopriestor - predsieň /sprístupnenie je riešené podľa dochovanej fotodokumentácie/.

Touto formou je možné riešiť mnohé komerčné aktivity ako napr. zázemie vonkajších terás bez vytvárania potreby budovania nových nadzemných objektov – stánkov na námestí. Pre uzatvorenie je navrhnutá okenica, ktorá ináč tvorí striešku , prekryvajúcu schody, pri otvorení tvorí zábradlie. Týmto riešením sme chceli minimalizovať veľkosť objektu nad terénom a zároveň umožniť uzatváranie priestorov bez ponechania otvorov s potenciálnym nebezpečím anonymného priestoru / hádzanie odpadkov, znečisťovanie /. Výtvarne a architektonicky zaujímavé prvky a detaily budú nasvetlené a viditeľné z chodníka v rámci presklenných plôch, ktoré zároveň budú presvetľovať prístupové schody a chodby. Nadzemná časť týchto objektov je využitá pre osadenie lavičiek.

Lahké mobilné stánky sú navrhnuté na hlavnej pešej trase – osi pretínajúcej pozdĺžny smer námestia /zaujímavá je aj otázka prieľahu tejto osi v návaznosti na prilahlé uličky/. Táto poloha pre stánky je historická a je dokladom trhového charakteru námestia v centrálnej časti , ktorú bude predstavovať dnes zhromažďovací priestor pre kultúrno – spoločenské aktivity a turistické centrum medzi priestorom radnice, Kostolom sv. Jakuba a domoradím na východnej strane, pričom aj komunikácia v tejto časti je s vylúčením dopravy. Ich zázemie je riešené ako podzemný objekt na mieste bývalých verejných záchodov.

Z hľadiska funkčnej potreby mobiliár tvoria : lavičky, stojan pre bicykle, info-tabuľa, odpadový kôš, stožiar verejného osvetlenia, stĺpiky- zamedzujúce prístup autám na komunikácii, ochranné mreže stromov.

Atmosféru a kvalitu života v meste nevytvárajú iba rôznorodé funkcie objektov, ale v nemalej miere aj zeleň, osvetlenie a prvky drobnej architektúry. Práve prvky drobnej architektúry korigujú a zjednocujú daný priestor. Nemajú len funkčný význam, ale sú aj spolupôsobiacim elementom celkovej kompozície v estetickom vnímaní daného priestoru.

V prípade historicky tak hodnotného priestoru ako je Námestie Majstra Pavla v Levoči je potrebné vytvárať nové priestorové prvky iba v minimálnej miere, vo vysokej kvalite, v počte nevyhnutnom pre optimálne skvalitnenie pohybu návštevníka v danom priestore.

Dizajnové stvárnenie navrhovaných prvkov drobnej architektúry je inšpirované starými dochovanými prvkami, ako sú kované mreže kanálových vpustí / budú aj ponechané na svojich pôvodných miestach/, pričom nové nie sú ich replikami, ale súdobým výrazom vychádzajú z historického miestneho materiálu a spojov. Základnými materiálmi pre prvky drobnej architektúry sú– kované železo spájané nitmi, kameň – travertín a drevené prvky v masívnej forme.

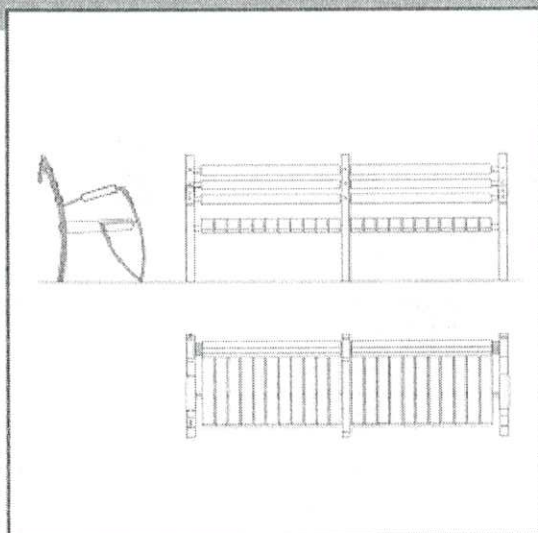
Niektoré prvky ako picie fontánky a tiež mapa mesta, tabule označujúce budovy – centrálnej mestskej zóny by mali byť spracované ako úžitkové výtvarné diela.

ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA

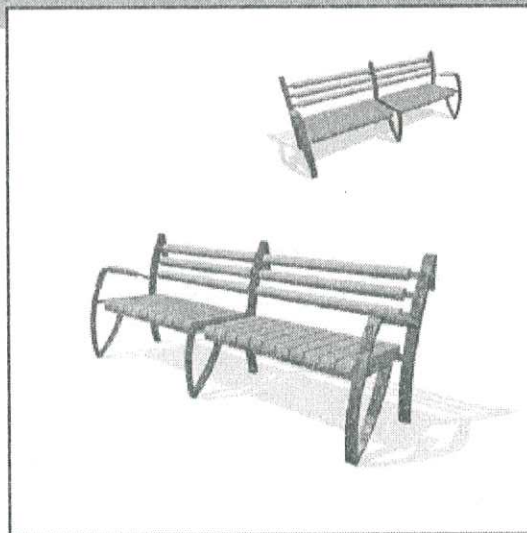
LEVOČÁ

PRVKY DROBNEJ ARCHITEKTÚRY

LAVIČKA

MATERIÁL: NOSNÉ PRVKY - PÁSOVÁ OCEĽ
VÝPLŇ - DREVENÉ PRVKY
SPOJE - NITOVANIE, ZVÁRANIE

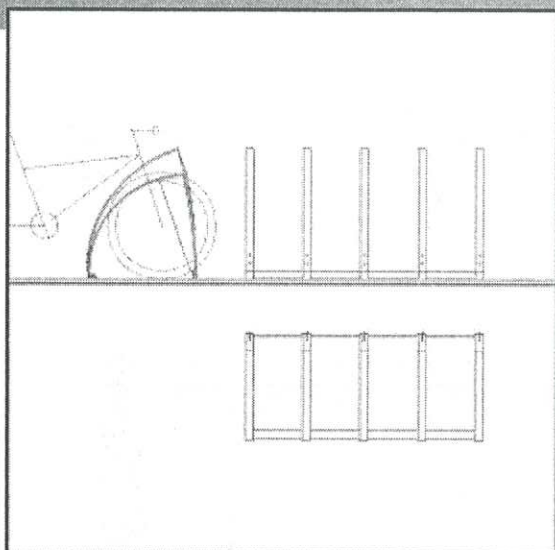
VIZUALIZÁCIA

LAVIČKA

MIERKA: 1:25

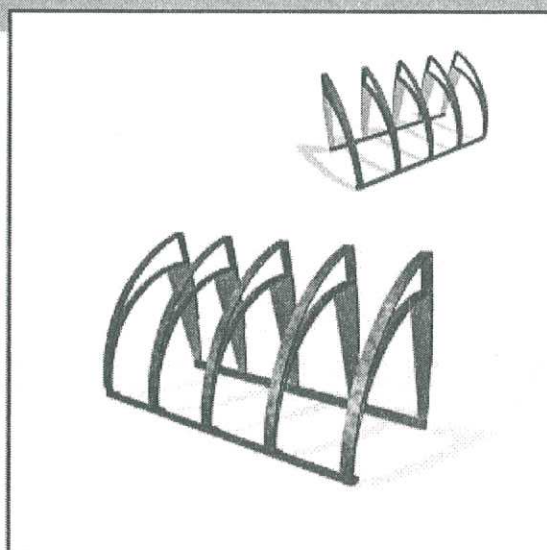
1

ARCHITEKTI: BUČKO, ČUTKOVÁ, JANOVSKÁ, STEINIGER

CYKLISTICKÝ STOJAN

MATERIÁL: NOSNÉ PRVKY - PÁSOVÁ OCEĽ
VÝPLŇ - DREVENÉ PRVKY
SPOJE - NITOVANIE, ZVÁRAMIE

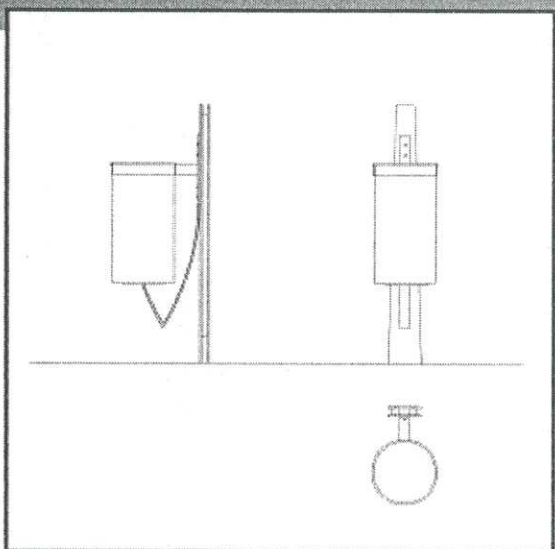
VIZUALIZÁCIA

CYKLISTICKÝ STOJAN

MIERKA: 1:25

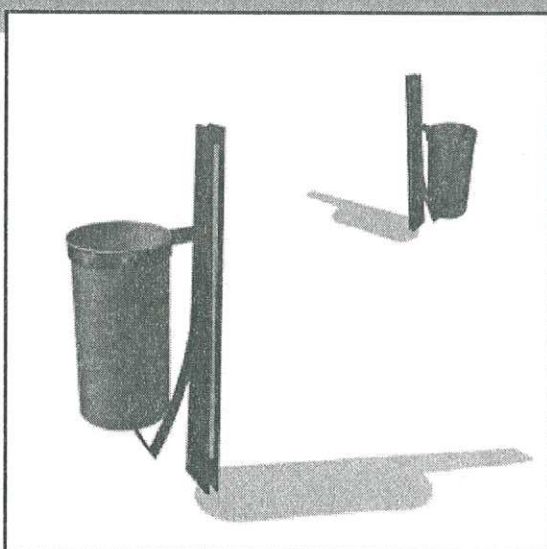
2

ARCHITEKTI: BUČKO, ČUTKOVÁ, JANOVSKÁ, STEINIGER

SMETNÝ KOŠ

MATERIÁL: NOSNÉ PRVKY - PÁSOVÁ OCEĽ
VÝPLŇ - DREVENÉ PRVKY
SPOJE - NITOVANIE, ZVÁRAMIE

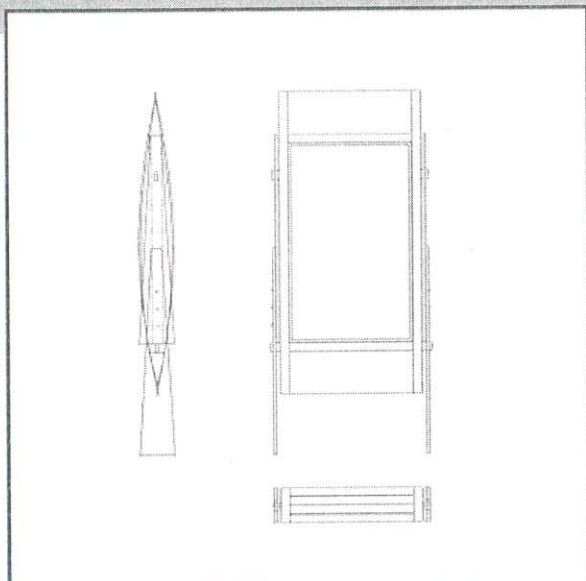
VIZUALIZÁCIA

SMETNÝ KOŠ

MIERKA: 1:20

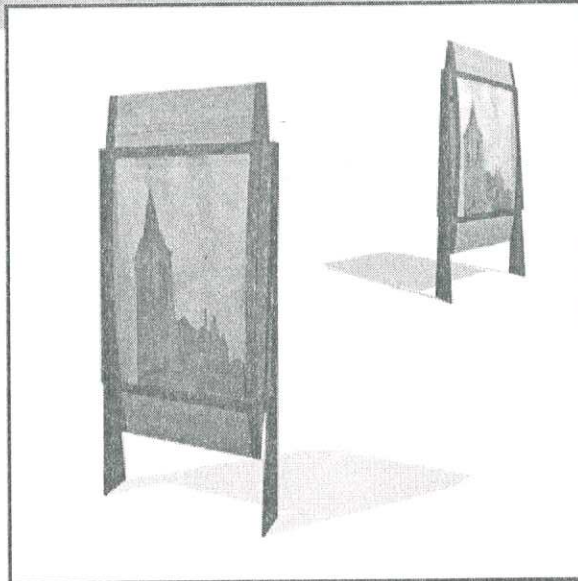
3

ARCHITEKTI: BUČKO, ČUTKOVÁ, JANOVSKÁ, STEINIGER

INFORMAČNÁ TABUĽA

MATERIÁL: NOSNÉ PRVKY - PÁSOVÁ OCEĽ
VÝPLŇ - DREVENÉ PRVKY
SPOJE - NITOVANIE, ZVÁRANIE

VIZUALIZÁCIA

INFORMAČNÁ TABUĽA

MIERKA : 1 : 25

4

ARCHITEKTI: BUČKO, ČUTKOVÁ, JANOVSÁ, STEINIGER

BARDKONTAKT 2004

MOBILIÁR V MESTSKEJ PAMIAŤKOVEJ REZERVÁCII KEŽMAROK

Ing. arch. Iveta BUJNOVÁ - KPÚ Prešov

MOBILIÁR V MESTSKEJ PAMIATKOVEJ REZERVÁCI KEŽMAROK

Ing. arch. Iveta BUJNOVÁ - KPÚ Prešov

Kežmarok – typické spišské obchodné mesto vo východnej časti Podtatranskej kotliny, vyrástlo na obchodnej ceste, ktorá viedla údolím riek Hornád a Poprad do Poľska. Vlastný mestský útvar vznikol spojením troch samostatných osád. Dve staršie patrili autochtonnému obyvateľstvu pohraničia – osada sv. Michala na ľavom brehu rieky Poprad a osada rybárov sv. Petra a Pavla vo vidlici Popradu a Lubického potoka. Tretia osada vznikla v 2. polovici 13. storočia prisťahovaním nemeckých obyvateľov a nachádzala sa medzi slovenskou rybárskou osadou a ľavým brehom Lubického potoka. Rozloha mesta už v stredoveku prekročila klin sútoku Popradu a Lubického potoka, ale intravilán ohradeného mesta bol vtesnaný do tohto klinu. Základný charakter historického stredovekého jadra mesta novšími prestavbami však nebol podstatnejšie zmenený a je zachovaný dodnes.

Historické jadro Kežmarku bolo v roku 1950, ako jedno z prvých historických sídel na Slovensku, vyhlásené za Mestskú pamiatkovú rezerváciu, s dochovanými významnými historickými, architektonickými a kultúrnymi hodnotami - pôdorys mesta a jeho urbanistické väzby, zomknutá zástavba hlavných ulíc a námestí s urbanistickými dominantami (hrad, sakrálna architektúra, radnica), ako aj historicko-architektonické hodnoty jednotlivých národných kultúrnych pamiatok.

V roku 1996 Mesto Kežmarok pristúpilo, možno aj inšpiratívne po vzore iných miest Slovenska, k obnove a revitalizácii historického jadra mesta. Tento zámer bol zavŕšený architektonickou súťažou, zahŕňajúcou riešenie územia v rozsahu: Hlavné námestie, Ulica Hviezdoslavova, Hradné námestie, Ulica Dr. Alexandra, s dovybavením riešeného priestoru prvkami drobnej architektúry. Prípravu súťažných podmienok Mesto Kežmarok koncipovalo bez odborných podkladov orgánov pamiatkovej starostlivosti, ktoré by jednoznačne stanovili základné princípy ochrany pamiatkového fondu v tomto historickom prostredí: vyhodnotením územia rozbormi širších vzťahov, stavebno-technickým stavom jednotlivých objektov, ich technického vybavenia, infraštruktúry jadra mesta, ktoré by usmernili jednotlivých spracovateľov návrhov v ich tvorbe v historickom prostredí. Revitalizácia a obnova historického jadra nebola Mestom Kežmarok jednoznačne definovaná ani po stránke dopravnej, čoho dôkazom boli protichodne spracované súťažné návrhy (so zachovaním automobilovej dopravy, ale aj s vytvorením pešej zóny). Koncom roku 1996 odborná komisia Mesta Kežmarok vyhodnotila päť súťažných návrhov. Vybraný súťažný návrh sa spracoval do projektovej dokumentácie, na základe ktorej sa postupne realizovala revitalizácia historického jadra mesta. Realizačný projekt bol rozdelený do troch časových etáp, z ktorých je v súčasnosti ukončená I. etapa - v území Hlavného námestia a Hviezdoslavovej ulice.

Projektová dokumentácia revitalizácie jadra mesta zachováva základný uličný princíp:

- chodník pre peších pozdĺž domoradia;
- pás zelene so stromovou alejou;
- cestná komunikácia.

Z hľadiska dopravného riešenia návrh ponechal prejazdné cestné komunikácie s vytvorením kolmého parkovania zasahujúceho do ohraničeného pásu zelene. Dláždenie cestných komunikácií ostalo v pôvodnom materiáli – andezitovej kocke – pôvodné jemnejšie vejárikovité kladenie bolo nahradené nie príliš vhodným, strohým stromkovitým kladením. Chodníky pozdĺž domoradia a prehradničný priestor sú kladené betónovou dlažbou. Nepochybne z finančných dôvodov Mesta Kežmarok sa upustilo od použitia prírodných pochôdných materiálov, no s výberom vhodnej farebnosti dlažby sa dosiahla symbióza všetkých plôch. Súčasťou projektovej dokumentácie bol aj návrh prvkov mestského mobiliáru a ich situovanie v riešenom území - lavička, odpadkový kôš, kvetináč a stĺp verejného osvetlenia. Pre osvetlenie priestoru bol navrhnutý typizovaný stĺp verejného osvetlenia s vrcholovým guľovým svietidlom, liatinovej konštrukcie s povrchovou náterovou úpravou v odtieni tmavozelenej farby. Ostatné prvky mobiliáru boli navrhnuté v kombinácii pohľadového betónu a dreva. Samotné architektonické stvárnenie prvkov mobiliáru, použitie rôznorodého materiálu a pohľadového farebného riešenia svedčí o nejednotnosti ich celkového výrazu.

Napriek dodnes neukončenej revitalizácii celého historického jadra, Mesto Kežmarok pristúpilo k realizácii nového zámeru - vytvorenie pešej zóny s novými prvkami drobnej architektúry. Požiadavka Mesta Kežmarok eliminovať (resp. vylúčiť) prehustenú automobilovú dopravu v centre mesta je z hľadiska ochrany pamiatkového fondu v plnom rozsahu akceptovateľná, ale svedčí o nepripravenosti a nejasnosti Mesta Kežmarok o smerovaní vývinu tohto územia od začiatku jeho obnovy. Na mieste je otázka: Prečo nový návrh mestského mobiliáru, keď z pôvodnej projektovej dokumentácie (odpadkový kôš, lavička, kvetináč, stĺp verejného osvetlenia) je už časť zrealizovaná - stĺpy verejného osvetlenia? Návrh mestského mobiliáru musí okrem svojich funkčno-prevádzkových požiadaviek spĺňať aj náročné výtvarno-estetické kritériá. Svojím materiálovým, tvarovým a farebným riešením by mal dopĺňať a dotvárať historický interiér mesta. Argument projektanta, že zmenou funkcie historického jadra na pešiu zónu je nutné zmeniť aj tvarové a materiálové stvárnenie ďalších prvkov drobnej architektúry neuspeje hádam ani v kruhoch laickej verejnosti. Je to opäť dôkaz toho, že projektant sa nestotožnil so svojim pôvodným návrhom, ktorý bol spracovaný bez koncepčného a tvorčieho prístupu k riešenému územiu.

Na základe súčasného stavu možno konštatovať, že obnova - revitalizácia historického jadra mesta Kežmarok nie je v celom jej rozsahu ukončená, je zrealizovaná pešia zóna v rozsahu Hlavného námestia, plánované osadenie nových prvkov mestského mobiliáru je v štádiu rokovania, rovnako ako aj nový zámer realizácie fontány v ploche centrálného parčíka na Hlavnom námestí.

Poznanie, ochrana, uchovanie a sprostredkovanie autentických pamiatkových hodnôt v ich historickom prostredí, vrátane širšieho krajinného celku je pôvodným a stálym hlavným dôvodom existencie odboru ochrany pamiatkového fondu. Ich realizácia a uplatňovanie v praxi je nutná vo vzájomnej koordinácii predovšetkým s miestnou samosprávou od počiatočného zámeru, následnej prípravy, postupu a vyhodnotenia realizovaného diela.

Po uplynutí takmer 10-ročného obdobia od ukončenia realizácie I. etapy obnovy a revitalizácie historického jadra Kežmarku je nutné skonštatovať, že jeho pripravovaná obnova prebiehala bez komplexného prístupu, čoho dôkazom sú dnes čiastkové vstupy do územia, či už zmenou využiteľnej funkcie jednotlivých plôch, ich architektonického dotvorenia, či zmena nového výrazu mestského mobiliáru. Mesto Kežmarok, vďaka výnimočným kvalitám dochovaného bohatého pamiatkovému fondu predovšetkým v interiéri historického jadra si zaslúžilo (a aj naďalej zaslúži) predovšetkým odborný a kvalitný prístup pri realizácii jednotlivých zámerov v jeho území, v spolupráci miestnej samosprávy so všetkými kompetentnými inštitúciami.

BARDKONTAKT 2004

REŠTAUROVANIE EXTERIÉROVÝCH PLASTÍK - METODICKÉ ASPEKTY

Ing. arch. Andrej BOTEK - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

REŠTAUROVANIE EXTERIÉROVÝCH PLASTÍK - METODICKÉ ASPEKTY

Ing. arch. Andrej BOTEK - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

Komponovanie výrazu exteriérových urbánnych priestorov, najmä vzhľadom na prvky a prostriedky, vytvárajúce jeho výtvarno – kultúrno vnímanie, je proces širokospektrálny, zahŕňajúci celé penzum problémov od územných celkov až po detail exteriérového dizajnu. A práve v tejto oblasti sa nezastupiteľným spôsobom uplatňujú plastické diela v zábere od umelecko – remeselného charakteru /tvaroslovné články, architektonické doplnky, ohrady, nádrže apod./ až po umelecké dielo – sochy, pomníky, súsošia, kalvárie, sprievodné sochárske diela v rámci architektúr apod. Tieto artefakty plnili významnú súčasť utvárania mestského exteriérového obrazu celé historické obdobia a preto dôležitým hľadiskom pri dnešnom riešení tejto problematiky je obnova v ich najširšom rozsahu – teda na jednej strane obnova zachovaných, často podstatne deštruovaných a torzovitých, na strane druhej znovuosádnenie zaniknutých, či demontovaných, ktoré však tiež často vykazujú výrazné narušenia. Zvládnutie týchto úloh na profesionálnej úrovni predpokladá nutne reštaurátorské zásahy.

Reštaurovanie je špecifická výtvarná činnosť, zameraná predovšetkým na rešpektovanie pôvodných hodnôt diela a autorského zámeru. Je to zložitý proces, ktorý musí zvládať celý obsah špecializovaných zásahov, niektoré sú vyslovene technologickeho rázu, iné vyžadujú umelecký cit a majstrovstvo, iné vedecké postupy a bádania, pričom sa uplatňuje multidisciplinárny charakter tejto profesie. Reštaurátor totiž nepracuje sám, nerozhoduje sám o zvolenej metodike, či forme prezentácie apod.

Ak načrtnutú problematiku aplikujeme na ťažiskový predmet tohoto seminára, ktorým je mestské prostredie, v ňom sa z vyššie uvedených uplatňujú ako integrálna súčasť predovšetkým sochárske a plastické diela v kamennom materiáli a teda z predstaveného okruhu tu dominuje špecializácia reštaurovania kamenných diel.

Prvoradým cieľom reštaurovania je zastavenie degradačných procesov a záchrana hmotnej podstaty diela. Tu, v závislosti od druhu a rozsahu poškodení, nastupuje celá plejáda špeciálnych technológií a postupov – čistenie od depozitov, sekundárnych zásahov, imelov, odstraňovanie mikroorganizmov, stabilizovanie hmoty, odsolovanie, odvlhčovanie, petrifikácia atď. Konečná prezentácia však nie je výsledkom len týchto technických činností. Rozhodujúcu úlohu tu majú metodické usmernenia, rozhodovanie o, kópiách, prípadných doplnkoch, či už analogických, alebo hypotetických rekonštrukciách apod. A práve zvolená základná metodika môže veľmi podstatným spôsobom ovplyvniť prezentáciu konkrétneho diela. V tejto oblasti nemožno dať jednoznačné, presné regulatívy. Konkrétne metodika je vždy závislá od konkrétneho diela, jeho technického stavu, exponovanosti, typickosti, poznania historických podôb, ale uplatnenia v novej situácii. V nasledovnom príspevku by som chcel na niekoľkých príkladoch demonštrovať ovplyvnenie konečnej prezentácie diela na základe emtodických aspektov. Ide temer výlučne o príklady z ateliéru Reštaurovania kamennej plastiky Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave, ktorý vedie doc. Jaroslav Kuba, akad. soch.

Jako prvý príklad spomeniem reštaurovanie dvojíc plastík stojacich v exteriérových nikách objektu „Veľký štít“ – pôvodnej jazdeckej školy zo Senca. Plastiky boli značne narušené, s mnohými úbytkami a výraznou deštrukciou hmoty, takže nebola možná presná identifikácia podľa atribútov. Umelecko – historické hodnotenie umožnilo zaradiť obe do barokovej tvorby s klasicizujúcim nasmerovaním, avšak rukopisné charakteristiky svedčili o dvoch tvorcach. Rovnako i samotná sekundárnosť nŕk dokazovala, že šlo o pôvodne nesúvisiace diela, umiestnené na objekt pri neskoršom zásahu. „Veľký štít“ – jazdeckú školu vybudoval v 30 – ych rokoch 18. stor. gróf Eszterházy a 1763 ju odovzdal piaristom. Po požiari r 1776 prešla celkovou rekonštrukciou, čo je i predpokladané obdobie umiestnenia plastík. Plastika vľavo od prejazdu znázorňovala staršieho muža v dlhom odev s rúškou cez hlavu, druhá mladú ženu s prvkom označeným jako kyjak. V článku z r 1985 sa plastiky prvý krát označili jako alegórie sily /mladá žena s „kyjakom“/ a múdrosti /starší muž/. Bádania poukázali na možné súvislosti s esterházyovským kaštieľom v Bernolákove /kde existovali sochy alegórií, neskôr premiestňované/, i piaristickými kláštorami v Jure, Trenčíne, najmä však so sochárskou výzdobou nitrianskej katedrály.

Torzovitý stav plastík neumožnil presnú identifikáciu, v prípade muža možno predpokladať pustovníka,

či starozákonného proroka, ženskú plastiku možno priradiť k alegóriám, i keď sa ukázalo, že „kyjak“ bol kmeň stromu a spodná časť tela vodného vtáka, bez presného definovania /hus, labuť, kačka?/. Metodika reštaurovania stanovila konzervovanie originálov s minimálnym tmelením, ich prezentovanie v expozícii a nahradenie rekonštrukčnými hypotetickými kópiami v umelom kameni. Plastiku svätca reštaurovala J. Balážiková. Absentovali obe ruky, nos, pokročil proces zvetrávania, výrazná bola strata plastickej modelácie a vymývaním spôsobené výrazné priehlbiny na hrudníku, zasahujúce až do anatómie figúry. Pri rekonštrukčnej kópii sa doplnili chýbajúce ruky v neutrálnej polohe /bez atribútov/, fyzionómie tváre podľa náznaku dobového prejavu a pôvodná plasticita figúry /hmota po vymytí/. Plastike ženskej alegórie /reštauroval J. Fečo/ o. i. absentovala tvárová časť, obe ruky a bola značne zvetralá. Pri rekonštrukčnej kópii si poslucháč zvolil väčšiu mieru hypotézy. Nezachovaného vtáka doplnil typovo /labuť/ i tvarovo, tvár temer individualizoval podľa dobových analógií. V oboch prípadoch sa uskutočnili skúšky a vzoriek umelého kameňa v snahe čo najviac imitovať štruktúru i farebnosť originálu. Ak porovnáme oba výsledky, plastika „pustovníka“ je rekonštruovaná s väčším dôrazom na originál s citlivým dopĺňaním, ktoré neznáme prvky rieši vo všeobecnejšej polohe, skôr naznačujúc možnosť pôvodného riešenia. Reštaurovanie „alegórie“ je v charaktere doplnených častí viac poplatné autorskej fantázii a príliš konkretizujúce.

Na budove dnešného SND v Bratislave, boli v dobe vzniku /1886/ umiestnené busty významných osobností literárneho a dramatického umenia, ktorých tvorcom bol dobovo uznávaný J. Márhenke. Busty boli po r 1918 odstránené a uložené v muzeálnom depozite. Výber osobností bol podriadený vtedajším pomerom. Okrem Goetheho, Shakespeara a Liszta, to boli vyslovene maďarskí tvorcovia Katona a Vorossmárty. Busta posledne menovaného sa nezachovala. Ostatné busty, vyhotovené v nepravnej terakote, boli najmä znečistené uhlíkovým depozitom a poškodené drobnejšími úbytkami. Rozhodnutie znovuinštalovať plastiky na priečelie prinieslo rad metodických otázok. Napokon sa opäť prijala metóda /aj vzhľadom na zmenu agresivity atmosférického prostredia/ reštaurovania dochovaného originálneho stavu a jeho prezentovanie pôvodných búst expozične a na priečelie umiestniť kópie. Materiálovo sa použila epoxidová báza s príslušnými pigmentami, aby sa dosiahol pôvodný efekt a kópie sa navyše patinovali. Reštaurovali poslucháči J. Janda a M. Kukura. Metodickým problémom bola chýbajúca busta Vorossmártyho. V tomto konkrétnom prípade nedošlo k jeho doplneniu, ale zvolilo sa nahradenie bustou Mozarta. Prevládlo hľadisko, aby osobnosť na priečelí patriala k významovo všeobecnejším a nie skôr národnostne špecifickým. Uvedené riešenie je v diskutabilnej polohe. Vo výraze prispôbenom pôvodným bustám vytvára úplne novú, čím sa vytvára ilúzia pôvodnosti. Z hľadiska odlišiteľnosti by stálo za úvahu, či použitie novej osobnosti nemalo byť vyjadrené odlišnosťou celkového charakteru materiálu i rukopisného výrazu doplnenej busty.

Iné metodické otázky predstavoval pilier so sochou žehnajúceho Ježiška v Marianke. Celé dielo sa skladá z ôsmich častí a je pokryté vrstvou dopozitu. Pilier je situovaný v exteriéri a až do výšky cca 1 m ho prekryval zvýšený terén. Zvislá časť je delená na vlastný pilier a horný postament a koncipovaná ako podnož pod ústrednú plastiku. Driek je členený kanelúrami, na strane orientovanej smerom k svahu /opačne od terajšej komunikácie/ je v hornej časti drieku /pomer zlatého rezu/ vysekaný v renesančnej kartuši erb, ktorý PhDr. Oršulová identifikovala ako erb Jána Žigraja. Pripojený je letopočet 1658.

Štyri steny postamentu sú reliéfne pokryté pašiovými scénami – „Kristus na hore Olivovej“, „Bičovanie“, „Vir Dolorum /Muž bolesti/“ a „Pád pod krížom“. Na rímse je skalnatá podnož. Ježiško stojí na tehlovom podstavci na skalnej podnoži v miernom esovitom prehnutí a v žehnajúcom geste /žehná zdvihnutou pravoucou/. Má dlhé prepásané rúcho s roztvorenými okrajmi, vlasy v bohatých kučerách spadajú na plecía a na temeni má zvyšok cípu kovovej aureoly.

Devastácia diela bola spôsobená jeho dlhodobým vystavením bez príslušnej ochrany poveternostným vplyvom, mechanickým poškodeniam i usadeninám výfukových splodín, pôsobiacich na originál deštruktívne.

Stav diela ukázal, že sústava je zložená z častí, ktoré pôvodne spolu nesúviseli –došlo k náhrade primárneho ústredného motívu na podnoži plastikou Ježiška, čo potvrdzuje i prisekanie podnože a vytvorenie tehlového podstavca bezprostredne pod sochou. Íkonografický rozbor /Mgr. Čičo/ potvrdil, že tieto celky sú zložené sekundárne. Vzhľadom na výjavy reliéfov pašiového cyklu, ktoré reprezentujú 4 tajomstvá „Bolestného ruženca“, predpokladal, že na podnoži v ústrednej polohe bol umiestnený kríž.

Z toho dôvodu bola zvolená nasledovná metodika reštaurovania : Ako hlavná metodika je volený princíp reštaurovania originálu a rekonštrukcie. Plastika Ježiška konzervovaná a umiestnená v depozite, na jej miesto osadiť novotvar kríža podľa dobových analógií. Ostatné časti originálu reštaurovať s dopĺňaním úbytkov. Vzhľadom na skutočnosť, že dielo i naďalej je určené na osadenie v exteriéri, je vhodné chrániť jeho reliéfne /

pašiový cyklus/ časti v expozícii a nahradiť ich kópiou. Takým spôsobom ostane dielo v pôvodnej situácii a súčasne jeho reliéfne a sochárske časti budú chránené v expozícii a budú reštaurované „muzeálnym“ spôsobom. Po konsolidovaní hmoty boli časti, ktoré sa vrátili do exteriéru, doplnené do prvotného tvaru v úbytkových partiách vhodnými tmelmi. Tmely vychádzajú zo štruktúry a chromatiky originálu.

Pilier bol vyzdvihnutý a preosadený tak, aby sa uplatnil v pôvodných výškových dimenziách aby nebol zahĺbený /zníženie okolitého terénu nie je možné/. Vzhľadom na blízkosť cestnej komunikácie sa navrhlo jeho čiastočné odsunutie.

Časti, určené do depozitu /socha Ježiška, postament s pašiovými výjavmi/ boli ponechané aj s úbytkami a konzervované. Rovnako i zvyšok kovových častí na temeni Ježiška. Podľa originálu sa vyhotovila kópia postamentu s výjavmi v umelom kameni, pričom sa domodelovali i tie detaily, ktoré na pôvodine absentujú. Rekonštrukčná kópia postamentu na báze cementu sa osadí na pilier a na ňu sa umiestni originálna zreštaurovaná rímsa so skalnou podnožou. Úbytok skalnej podnože sa doplnil podľa naznačeného tvaru. Na podnož bol umiestnený predpokladaný kríž. Rozhodovalo sa o rekonštrukcii podľa analógií, alebo v neutrálnom tvarovaní. Výraz sa scelil tak, aby dopĺňané časti opticky korešpondovali s originálom.

V pôvodnej situácii bol pilier osadený na návrší pod ktorým viedla cestička a za chrbtom mal len krovinatý porast voľného terénu. Vnímaný bol z podhľadu a orientáciu k cestičke dokladá i erb vytesaný dnes na „zadnej strane“ – tj. odvrátene od terajšej komunikácie, ktorá vedie poza pôvodnú zadnú časť plastiky. Zmenou urbanistických i terénnych pomerov /nová cesta, zvýšenie svahu násypom/ sa zmenili podmienky situovania i pôsobenia. Exponovanou sa stala pôvodná zadná strana, celok sa ocitol tesne pri okraji cesty, násypom sa zahĺbil. Jeho vyzdvihnutie bolo jasné – obnovili sa pôvodné parametre, rovnako i odsun od cesty je zdôvodniteľný ochranou pred výfukovými splodinami. Bolo tiež navrhnuté jeho otočenie, aby sa z dnešnej ulice uplatnil erb, ktorý v tejto situácii nevidno. Metodika však dôvodila dôležitosťou na zachovanie orientácie k pôvodnej urbanistickej situácii. Podobne sa diskutovalo o nahradení sošky Ježiška predpokladaným krížom. Nakoniec, k nahradeniu došlo ešte v 18. stor. a zachovávanie vyskladaných sústav je bežné. Avšak práve zlý stav plastiky, ktorý determinoval jej umiestnenie do expozície, umožnil vlastne vytvoriť hypotetickú rekonštrukciu prvotného stavu. Hoci ide o metodicky odôvodniteľné rozhodnutie, odstránením sochy Ježiška sa zmenil tradične zažitý obraz tejto exteriérovej plastiky. Reštaurovali úposlucháči Janda a Kukura.

Obdobne fontána pri kaštieli v Mojmirovciach je celkom, ktorý bol do terajšej podoby zložený z viacerých pôvodne nesúvisiacich častí, lšiacich sa i obdobím vzniku. Ako je evidentné, dnešná kompozícia je vyskladanou zostavou využívajúcou v sekundárnej polohe tvaroslovný materiál rôzneho pôvodu. Zostavený celok vytvára jasne definovanú sústavu kruhovej nádrže a centrálnej plastiky vázy na architektonickom podstavci. I keď je riešený ako fontána, neslúžil tomuto účelu a voda tu nikdy nebola. Vytváral teda záhradnú dominantu romanticky navodzujúcu atmosféru studne, či fontány. Do telesa nádrže osadené štyri hlavice pôvodných pilastrov s bohatou sú situované presne na priesečníkoch kolmých osí a korešpondujú so stranami podstavca. Celková zostava svedčí o dôvtipnom využití starších prvkov a celkovom kompozičnom zámere.

Samotné výjavy na telese postavca vyjadrujú mytologicko – symbolický zámer a sú riešené v protiľahlej zostave. Pri analýze ich významu môžeme určiť polohu mytologickú, kresťanskú, alegorickú v užšom zmysle i alchymistickú. Zachované sú tri, po štvrtom ostala voľná plocha. Dva zobrazujú legendárne vtáčie motívy – vtáka Fénixa a Pelikána. Tretí reliéf je zrejme osadený dodatočne a značne deštruovaný a približne polovica plochy sa nedá interpretovať. Čitateľný je zvyšok ženskej postavy v dlhom tunikovom odeve s neurčitým atribútom /snop, roh hojnosti?/ a falkou. Zachované atribúty pripúšťajú viacero vysvetlení, treba ju však čítať v spojitosti s nedochovaným výjavom - s mužskou postavou na chýbajúcom reliéfe. Obilno – kvetové prvky by mohli viesť k bohyni úrody Demeter, k Flore, či k alegórii určitého mesiaca, ročného obdobia, alebo spojenej s poľnohospodárstvom /žatva, úroda a pod./. Dochované atribúty umožňujú predpokladať temer s istotou postavu bohyně Ceres /Demeter/ z antických mýtov. V kresťanskej symbolike sa používala ako alegória Cirkevi, ktorá osvetľuje pravdy viery.

Reliéf v štvrtjej ploche sa nezachoval a na jeho mieste je celoplošná pravidelná vhlbenina. Pôvodný motív je zachytený na dobovej fotografii, je však značne deštruovaný. Predstavuje postavu muža s bradou /starca/. Z deštruovaných prvkov možno predpokladať nádobu a koleso. Mohlo by ísť o poľnohospodársku alegóriu, resp. O symbol „Strieborného veku“ ľudstva, ktorý sa znázorňoval postavou s pluhom, o Saturna a pod.

Vták Fénix na hranici oddávna symbolizuje nový zrod, nové povstanie po predošlom zániku. V tomto zmysle bol používaný i v ranostredovekej kresťanskej symbolike, ako alegória zmŕtvychvstalého Krista, i keď pôvod

tohoto výjavu je mytologický. Dostal však použitie i v alchymistickej typológii, kde označoval proces znovuvytvorenej Prvotnej matérie.

Obdobne protiahlo umiestnený reliéf Pelikána poskytuje viacvýznamový výklad. V kresťanskej symbolike sa používal na znázornenie Kristovej lásky, ktorá syti veriacich pokrmom vlastného tela. Podľa legendy totiž tento vták kŕmi v núdzi svoje mláďatá z vlastnej hrude. V alchymistickej symbolike sa používa ako výraz procesu čistenia.

Vzhľadom na pokročilý proces zvetrania a celkovú deštrukciu sa otázka časového horizontu jednotlivých prvkov nedá jednoznačne uzavrieť. Ako sa zdá, ide o zostavu prvkov zo 17., 18. i 19. stor. Pritom aj jednotlivé reliéfy môžu pochádzať z rôznych častí.

Vzhľadom na umiestnenie v parku sa zvolila metodika reštaurovania originálu s rekonštrukciou chýbajúcich častí, ktorá je jasná pri hlaviciach a váze, ale otázna najmä pri reliéfoch. Tu je opäť jasnejšia situácia s bohyňou Ceres, kde je možné oprieť sa o zachované otlacky, avšak dosť sporná pri rekonštrukcii reliéfu starca len podľa dobovej fotografie, kde sa nemožno vyhnúť ikonografickým dezinterpretáciám. Sporné je zavedenie vodného režimu, ktorý tu nikdy nebol /celok fontánu len simuloval/, jednak pre nutné technické zásahy do diela, jednak vzhľadom na vystavenie originálu pôsobeniu mokrého procesu.

Predmetný celok plastickej pseudofontánovej zostavy je príkladom romanticky vytvorenej záhradnej sochársko – architektonickej dominanty, vytvárajúcej ilúziu vodného elementu. Voľba použitých tvaroslovných prvkov a výjavov bola pravdepodobne podriadená zámeru dosiahnuť symbolickú významovosť alchymistickej typológie. Okrem vlastných sochársko – architektonických hodnôt predstavuje dobové romantické čítanie konca 19. stor. obľubujúce tajomnú atmosféru výjavov symbolickej obsahovosti. Nezanedbateľnou hodnotou je i krajinársko – urbanistický rámec osadenia diela na hlavnej osi objektu kaštieľa ako i v rámci samotnej záhradnej kompozície. Na reštaurovaní sa podieľali poslucháči Dessat a Heréni.

Rozsiahlou akciou bolo reštaurovanie plastiek apoštolov a obnova ich pôvodnej urbanistickej situácie v Nitre pred areálom piaristického kostola. Pôvodne sa jednalo o súbor plastiek apoštolov a Krista od Antona Brandla, realizovaných od r 1868 a umiestnených v tvare písmena U. Dominantu tvorila baroková kompozícia Kalvárie. Boli poškodené bombardovaním, po vojne odstránené do hradnej priekopy., neskôr premiestnené do Jelenca a vyvezené za cintorín. V r 1996 sa fragmenty sôch objavili za cintorínom v Jelenci, jedna zo sôch /sv. Peter/ stála vo vinohrade v Ladiciach. Najprv sa predpokladalo, že sochy pochádzajú z Jelenca, ich identitu určili poslucháči VŠVU. Zhodou okolností bol vypracovaný projekt parkovej úpravy námestia pre nitrianskym piaristickým kostolom a tak sa začali rokovania so zodpovednými o znouplatnenie plastiek. Ako sa ukázalo, nájdené fragmenty boli zväčša nesúvislé, šesť hláv nesedelo na telá, obdobne socha sv. Petra mala novú hlavu, vytvorenú v 20. stor. Vážny bol stav originálnej kamennej hmoty. I preto prvotná metodika, navrhovaná zo strany VŠVU, bola rešpektovať navrhovanú parkovú úpravu s voľne umiestnenými replikami zachovaných sôch. Postupne však vznikla idea opätovnej rekonštrukcie námestia so sochami apoštolov.

Veľkolepý zámer rekonštrukcie námestia opäť nastolil riešenie metodických otázok. Prijal sa postup obnovy celkovej urbanistickej koncepcie, rekonštrukčných a analogických kópií sôch a kópií podstavcov. V dobových dokumentoch sa zachovalo niekoľko fotografií a popis zoradenia plastiek, ktoré tvorili východisko rekonštrukcie námestia. Odhliadnuc od náročného reštaurovania fragmentov, určených do expozície, bolo potrebné pokúsiť sa o určenie zachovaných svätcov, čo sťažovala absencia väčšiny atribútov. Niektoré z plastiek sa na základe fotografií podarilo identifikovať /podľa postojov, drapérií, gest/ a napr. chýbajúce hlavy sa mohli vytvoriť ako repliky. Rovnako sa podľa fragmentov otlakov určili najpravdepodobnejšie atribúty. Taktiež sa ukázalo, že jedna z nájdených hláv patrí sv. Petrovi, čo umožnilo po odstránení novotvaru hlavy plastiku presne rekonštruovať. Taktiež jedna zo skôr reštaurovaných plastiek v torze sa podarilo identifikovať a našla sa k nej u súkromného vlastníka i hlava.

Metodika rekonštrukcie námestia znamenala riešenie pôvodnej urbanistickej kompozície osadenia plastiek. Chýbajúce sochy boli riešené formou analogických rekonštrukcií s prispôbením základných rukopisných črt autora /pomery, drapérie, štruktúra/, pri tvárach sa vychádzalo z typologických znakov podľa zachovaných hláv. Dobová fotodokumentácia slúžila na rekonštrukciu podstavcov pod sochy. Tieto síce umožňovali analyzovať základné členenie, neboli však dostatočné pre poznanie profilácií, ktoré opäť boli riešené analógiami dobovej produkcie. Podobnú rekonštrukciu so základným východiskom fotografie a doplnením detailov podľa analógií predstavovala i plastika ústredného kríža, pôvodne barokový artefakt. Nadšenými aktérmi tejto náročnej práce boli okrem doc. Kubu poslucháči V. Plekanec a T. Kucman, reštaurovania jednotlivých plastiek sa zúčastnili i poslucháči M. Hájek, J. Fečo a R. Ďuriška.

V tomto príspevku som chcel na niekoľkých vybraných príkladoch demonštrovať, ako metodické aspekty ovplyvňujú proces reštaurovania, najmä vzhľadom na prezentáciu diela a že tieto aspekty neznamenujú len riešenie vlastných otázok doplnkov a analógií, ale zohľadňujú i širšie súvislosti uplatnenia a vedú až k urbanistickým vzťahom.

Mgr. Ing. arch. Andrej Botek

BARDKONTAKT 2004

REKLAMA A STVÁRNEIE OBCHODNÉHO VÝRAZU V HISTORICKÝCH MESTSKÝCH ŠTRUKTÚRACH

Ing. arch. Pavol PAULÍNÝ - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

REKLAMA A STVÁRNENIE OBCHODNÉHO VÝRAZU V HISTORICKÝCH MESTSKÝCH ŠTRUKTÚRACH

Ing. arch. Pavol PAULÍNÝ - FA STU - Ústav architektúry II, KOTPP Bratislava

Mesto a obchod – dva od seba neodlúčiteľné pojmy. Niet sa čo čudovať, veď práve sústredenie obchodu a remeselnej výroby bolo jedným z príčin vzniku stredovekých miest na Slovensku¹ v 12. storočí. Ak bol obchod dovtedy vykonávaný cudzími obchodníkmi a výroba poddanými remeselníkmi, teraz sa mesto stáva strediskom, kde sa tieto činnosti sústreďujú a dokonca organizujú na novom základe v cechoch. Základnou mestotvornou jednotkou sa stal meštiansky dom typický svojou polyfunkčnosťou, s priestormi v prízemí určenými na obchodnú funkciu alebo výrobnú remeselnú činnosť, ktorá sa vykonávala súčasne s obchodnou, obytnými priestormi na poschodí a zadným hospodárskym traktom so skladmi. Klasický typ meštianskeho domu je aj v súčasnosti prevládajúcim typologickým druhom v historických mestských štruktúrach, na ktorom sa zvýraznenie obchodného charakteru partera uplatňuje v rôznych formách reklamy. Ak tvrdím prevládajúcim, mám na mysli aj iné typologické druhy mestskej architektúry, ktoré boli adaptované na komerčné využitie, hoci im táto funkcia nie je vlastná, napr. mestské paláce, radnice, pre pôvodné účely nevyužívané kláštory a pod.²

Znalosť písma bola v stredoveku zriedkavá a preto je logické, že ak chcel remeselník upozorniť na svoju dielňu či obchod, musel tak urobiť iným spôsobom ako nápisom hlásajúcim názov obchodu alebo majiteľa. Takáto uputávka či prvotná reklama sa mohla zrealizovať dvojakým spôsobom. Stredoveký živnosiník si zväčša na portál svojho domu vyvesil tabuľu s piktogramom znázorňujúcou typickú činnosť či nástroj vykonávaného remesla, alebo vyvesil na fasádu svoj typický výrobok zostrojený pre tieto účely z trvácneho materiálu, aby ho nezničil dážď a vietor. Cechy mali charakteristické vývesné štíty pre jednotlivé remeslá. Ďalším spôsobom reklamy bolo v čase predaja vystavovanie výrobkov v exteriéri. Neskoršie sa pre reklamné účely začali v čase predaja využívať aj vnútorné strany okeníc, na ktoré sa vešal tovar a začali vznikať aj prvé výkladné skrine v hĺbke múru okenných otvorov. Pri vykladaní ukážok ponúkaného tovaru však nebolo menené priečelie a ani prvotné výkladné skrine neporušovali usovosť, tektoniku, proporčnosť, materiálovú skladbu a farebnosť fasády meštianskeho domu.

Táto situácia sa zásadne nezmenila po celé storočia. Radikálna zmena sa udiala až s príchodom vedecko-technickej revolúcie v 19. storočí a s ňou súvisiacim, nárastom miest, rozvojom obchodu a výroby. Zvýšená konkurencia na miestnom trhu výrobkov spôsobila, že predávajúci výrobcovia a obchodníci boli prinútení viac upozorňovať na svoj obchod, teda ho viac propagovať a robiť mu reklamu. Toto bol zlom, ktorý veľmi silno zasiahol do stvárnenia partera fasády historických objektov. Zväčšujúce sa plechové firemné tabule s názvom prevádzky, druhom tovaru, menom majiteľa prípadne rokom vzniku nahradili pôvodne jednoduché maľby a nápisy na vnútorných stranách okeníc a dverí. Plochy a priestory pre reklamu sa však neustále zväčšovali. Začali vznikať skriňové výklady, ktoré zabrali celý parter. Sprvu išlo o výkladce vyhotovené z dreva s vlastnou architektúrou. V ich hornej časti bol roletový bubon, prekrytý firemnou tabuľou. V podstate išlo len o prekrytie pôvodnej fasády, takže tá mohla ostať v zásade neporušená. K jej deštrukcii prišlo až vtedy, keď sa výkladce zväčšili do šírky, výšky aj hĺbky a došlo k porušeniu nielen proporčnosti a tektoniky fasády ale aj základných konštrukcií objektu.

K ničeniu spomínaných hodnôt historickej fasády však prispelo najmä 20. storočie. Používanie netradičných materiálov a technológií sa okrem moderných budov uplatnilo aj na historických objektoch. Išlo najmä o novodobé materiály ako oceľ, hliník, plasty v kombinácii s veľkými plochami zasklenia, obkladanie partera kamenným obkladom alebo nevhodná reklama s použitím nevhodného osvetlenia v podobe pruhov žiaroviek, neónových svietidiel a pod. Takto stvárněný výraz obchodnej funkcie na fasáde vtláčal parteru budovy charakter modernej architektúry, zatiaľ čo ostatné podlažia ostali v pôvodnom slohu. Veľkoplošné zasklené výklady často prekryávajúce aj kordónovú rímsu nerešpektovali tektoniku a rytmizáciu ostatných poschodí.

¹ Vtedajšie územie Uhorského kráľovstva

² Iné typologické druhy ako meštiansky dom si vyžadujú zvláštny prístup pri regulácii a tvorbe reklamných prvkov, pre zachovanie výpovednej hodnoty pamiatky je však pri niektorých druhoch architektúry vhodnejšia

správna voľba inej ako obchodnej funkcie.

Ak autori článkov a príspevkov k tejto téme pred rokom 1989 zastávali názor, že už netreba z ulice priťahovať zákazníkov, pretože plánovaný štátny a družstevný obchod si ich nemusí získavať reklamnými trikmi zašlého sveta, dnes je situácia opačná. Reklama preniká do všetkých sfér života a každý kto sa potrebuje zviditeľniť, vynakladá na ňu nemalé finančné prostriedky. Preto sa dnešné chápanie stvárnenia obchodného výrazu dostáva do konfliktu so záujmom pamiatkovej obnovy.

Prv než by som by som pomenoval hlavné problémy reklamy v historických priestoroch mesta a načrtnol možné riešenia, pokusil by som sa o stručnú klasifikáciu reklamy a to aspoň z hľadiska jej obsahu (prvotnej informácie) a umiestnenia v priestore.

Reklamu z hľadiska obsahu (prvotnej informácie) môžeme deliť na reklamné prvky:

1. označujúce názov prevádzky, živnosti (napr. hodinárstvo, cukráreň a pod.)
2. označujúce firmu, majiteľa, úrad (napr. Úluv, Kohn a syn, advokátska kancelária a pod.)³
3. označujúce výrobok (napr. pivo, zmrzlina a pod.)
4. vo forme oznamu, informačného systému (napr. informačné stĺpy, transparenty a pod.)
5. iné, slúžia len na upútanie pozornosti potencionálneho zákazníka⁴

Jednotlivé informácie môžu byť samozrejme kombinované a viaceré umiestňované na jednom reklamnom prvku. Jedna prevádzka býva prezentovaná viacerými reklamnými prvkami v spolupôsobení architektúry vstupu, výkladca a výplň otvorov.

Reklamu z hľadiska umiestnenia v priestore mestského parteru môžeme deliť na reklamné prvky:

1. na fasáde budov, prejazdoch, pasážach a vnútroblokoch, predovšetkým na ploche vnímateľnej pohybujúcim sa chodcom, teda v partery (plošné a priestorové nápisy, talule, vývesné štíty, výklady, výkladce, portály a výplne otvorov, zástavy)
2. pred fasádou budov, tj. v priestore ulice (rozkadacie tabule – „A-čka“, slnečníky, slnolamy, úpravy povrchov, informačné stĺpy a pod.)
3. iné (transparenty, veľkoplošné reklamy na slepých bočných fasádach a pod.)

Ako už bolo spomenuté, využitie parteru meštianskeho domu na obchodné účely má svoju historickú opodstatnenosť. Majitelia alebo užívatelia obchodov sa často menili a s nimi sa menil aj druh tovaru, spôsob predaja a samozrejme aj reklama. Parter meštianskeho domu je preto jeho najčastejšie meniacou sa časťou. Používanie tradičných materiálov, techník a technológií v uplynulých stáročiach vtlačilo historickej architektúre aj napriek slohovým a štýlovým premenám, ktoré obohatili stavebno-architektonický obraz, rádovo jednotný charakter. 20. storočie a súčasnosť nám však v súlade s rozvojom vedy a techniky prináša nové materiály, nové technologické a konštrukčné postupy a možnosti. Je pochopiteľné, že architekti a projektanti sa ich snažia aplikovať v novej tvorbe. To, že tento logický postup nie je vždy prijateľný z hľadiska pamiatkovej starostlivosti, nám žiaľ dokazujú negatívne príklady z praxe. Prvky reklamy a stvárnenie obchodnej funkcie na fasáde je kvantitatívne menšia časť zložitej konkrétnej štruktúry, avšak v kontakte človeka s mestským prostredím a pamiatkami hrá významnú úlohu. Už prvý kontakt rozhoduje o hodnotových vzťahoch. Architektúra výkladca, riešenie výplň či vývesný štít v historickom prostredí sú prvkami, ktoré spoluvytvárajú kultúrne prostredie a môžu tak pozitívne ale aj negatívne ovplyvniť emotívny vzťah k pamiatke, nehovoriac o tom, či sú, alebo nie sú príspevkom k hodnotám pamiatkového objektu. Prioritným v pôsobení na návštevníka mesta má byť objekt cez výtvarnú architektonickú reč svojej fasády, nie samotná reklama.

³ Názov prevádzky a firemné označenie či meno majiteľa môže byť často spojené v jednom výraze napr.: Reštaurácia u Zlatého jeleňa alebo Hodinárstvo – Kohn a syn. Rovnako firemné označenie a názov výrobku môže byť totožný, napr.: Coca-cola.

⁴ Neobsahuje konkrétnu informáciu o prevádzke či výrobku, napr.: architektúra výkladca alebo kompozičný akcent v podobe zmeny povrchu, či svetelná artikulácia.

Najčastejšími problémami reklamy v historickom prostredí je:

1. Nízka úroveň architektonicko-výtvarného riešenia, nevhodné materiálové a konštrukčné riešenie, príp. nevhodná miera vzhľadom na fasádu ako celok alebo jej časti.
2. Nízka úroveň architektonicko-výtvarného riešenia výkladca, výkladu, výplní otvorov do komerčných priestorov parteru.
3. Nevhodné architektonické riešenie a intenzita osvetlenia
4. Nevhodné umiestnenie príp. nečitateľná spleť reklamných prvkov, ktorá najčastejšie vzniká početným zastúpením prevádzok v objekte.

Na základe množstva už realizovaných reklamných prvkov a informačného systému možno vysloviť nasledujúce zásady:

- reklama umiestňovaná na fasády historických objektov musí byť realizovaná na vysokej nadštandardnej architektonicko-výtvarnej úrovni s použitím kvalitných materiálov. Propagovanie prevádzok umiestnených v objekte je vhodnejšie realizovať formou vývesných štítov. Tabuľové prvky sú z hľadiska samotnej propagácie účinné len pri väčších mierkach a tak prekrývajú podstatné časti fasády a znečitateľňujú jej tektoniku.
- používanie veľkoplošných reklám v historických priestoroch mesta je nevhodné a treba ho vylúčiť.
- architektúra výkladov, výkladcov a výplní otvorov musí byť realizovaná na vysokej úrovni a v súlade s metodikou pamiatkovej obnovy objektu.
- nasvietenie reklamy a výkladov v nočných hodinách je prípustné, musí byť však súčasťou celkového programu nočnej iluminácie objektu (alebo celého uličného bloku), aby tak neprichádzalo k mylnej interpretácii pamiatkových hodnôt fasády. Z tohto dôvodu je používanie intenzívnych svetelných neónových reklám v historických priestoroch mesta nežiadúce.
- veľký počet reklamných prvkov (kvôli viacerým prevádzkam v jednom objekte) je možno riešiť združenými vývesnými štítmi, zrušenými tabuľami pre väčší počet zastúpených organizácií, advokátskych kancelárií a pod., alebo prísnejšou reguláciou počtu reklamných prvkov pre jednu prevádzku.

Napriek tomu, že väčšina spomínaných zásad je aplikovateľná v každom historickom mestskom prostredí, riešenie konkrétnej situácie si vyžaduje špeciálny prístup. V záujme zachovania pamiatkových hodnôt mestských súborov je pre každý jeden nutné vytvoriť aj grafickú časť regulatívov v podobe rozvinutých pohľadov, ktoré by okrem možnosti nastavovania, vstupov do strešných rovín, použitia materiálov a farebnosti určovali aj možnosť úpravy parteru, umiestnenia a formy reklamných prvkov. Je jasné, že aj v ideálnom prípade, keď sú tieto pamiatkové regulatívy premietnuté do územného plánu, to nemusí viesť želanému výsledku. Konečná realizácia je vždy výsledkom vkusu a dobrej vôle projektanta alebo investora. A práve vzťah majiteľa objektu ku kultúrnym pamiatkam je v tomto smere určujúcim.

Použitá literatúra:

- Ferus, V.: Hodnota výrazu obchodnej funkcie na historickej fasáde. In: Pamiatky a príroda, 1987/5, str. 176-178
Lalková, J.: Parter domu a jeho využitie pre komerčné účely, Fa STU KOTPP, 1999
Takáčsová, J.: Novotvary v historickom prostredí. In: Pamiatky a príroda, 1987/5, str. 170-172
Vodrážka, P.: Niektoré vybrané problémy bratislavského historického jadra, Fa STU KOTPP, 2001
Úprava dreveného výkladca a vývesného štítu riešené na vysokej architektonicko-výtvarnej úrovni. MPR Bratislava, Ventúrska ul.

Vhodné umiestnenie reklamy na vnútorných stranách okeníc mestského paláca. Panská ul., MPR Bratislava

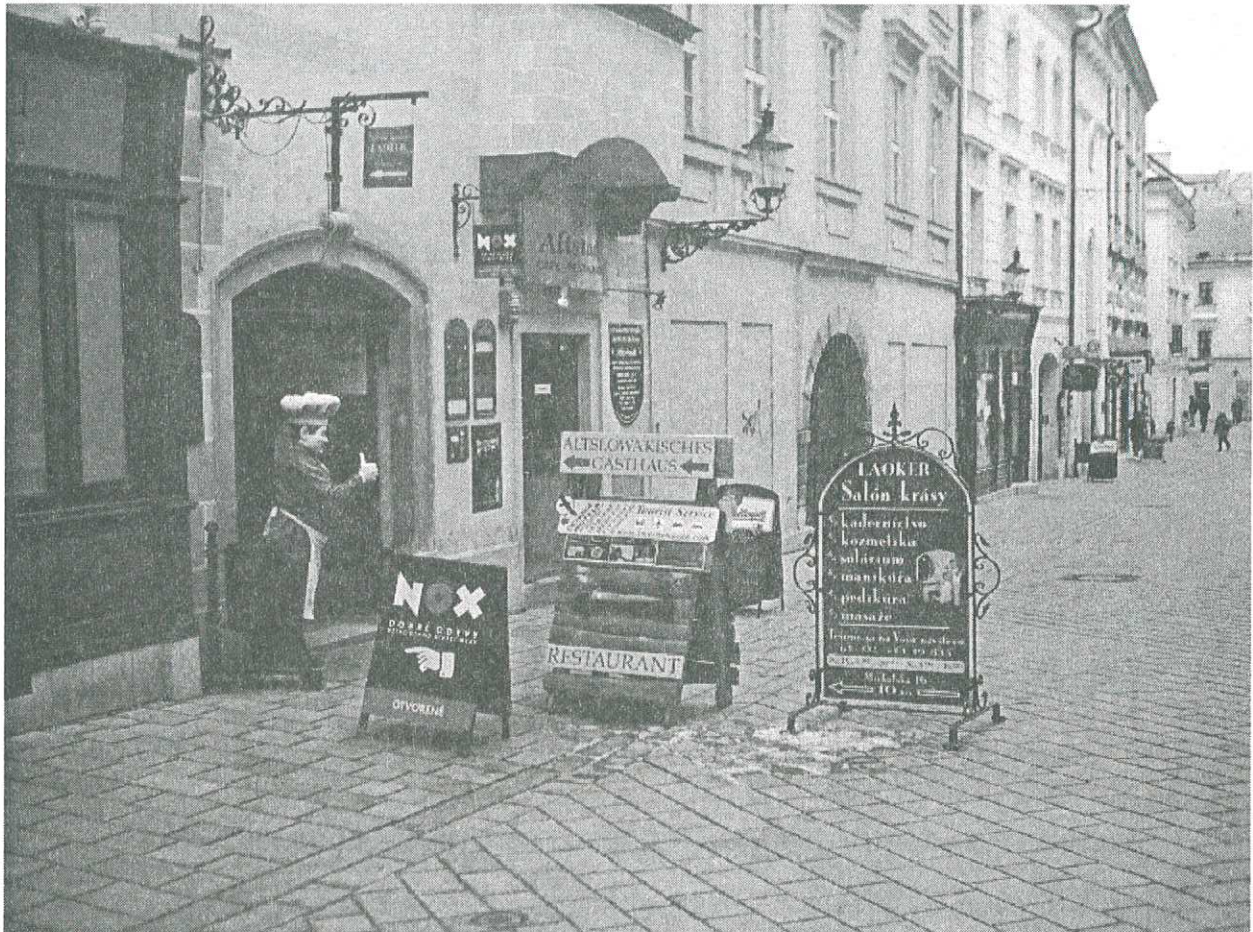
Úprava dreveného výkladca vývesného štítu riešené na vysokej architektonicko-výtvarnej úrovni. MPR Bratislava, Michalská ulica.

Úplná deštrukcia parteru historickej budovy s prekrytím kordónovej rímsy. Obchodná ul., PZ Bratislava

Fasáda objektu je ukrytá pod spleťou reklamných prvkov, Obchodná ul., PZ Bratislava

Vysunutie množstva reklamných prvkov do priestoru ulice sa stáva nežiadúcou bariérou v pešej zóne. MPR Bratislava, Michalská ul.

BARDKONTAKT 2004

ARCHITEKTÚRA BUDOV OBCHODNÝCH REŤAZCOV V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Ing. arch. Milan ANDRÁŠ, PhD. - FA STU – Ústav architektúry I, Bratislava

ARCHITEKTÚRA BUDOV OBCHODNÝCH REŤAZCOV V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Ing. arch. Milan ANDRÁŠ, PhD. - FA STU – Ústav architektúry I, Bratislava

Abstract

Päť ročná existencia budov nadnárodných obchodných reťazcov na Slovensku je vnímaná rozdielne. Laici ich vrelo vítajú, obľubujú si ich pre veľký výber tovarov a služieb, nízke ceny, celkovo príjemné prostredie, komfort obsluhy, úspora času, pohodlie parkovania a iné. Na druhej strane architekti a urbanisti bubnujú na poplach pre ignorantský postoj ich riešení, tak voči okoliu, ako aj voči mestskému organizmu ako celku. Nabádajú k zostaveniu a následnému prísne dodržiavaniu zásad tvorby nákupných centier v historickom prostredí miest s cieľom, aby ich budovy a prevádzky obohacovali vnútromestský život, aby ich architektúra a zástavba dotvárali historickú štruktúru mesta – tvorili jeho organickú súčasť.

Five years existence of supermarket/hypermarket buildings (as part of global shopping chains) has been perceived differently in Slovakia. Average customers (buyers) welcome new possibilities of wide commodity and service range, lower prices, generally pleasant environment, easy shopping and parking etc. On the other hand, architects and urbanists appeal to community against ignorant attitude of architectural and urban project proposals and implementations. They urge for creation of restriction rules in shopping centre designing and implementation process in order to utilize historical structure of urban/architecture space of Slovak towns and integrate new architecture within existing "organic" environment created in centuries.

Úvod

Na prelome tisícročí k nám zavítal závan veľkokapitálu vo forme viacerých novodobých nákupných stredísk, ktoré svojou rozlohou prekonalí všetky druhy u nás poznaných maloobchodných jednotiek. Jeho podobu najprv predstavovali supermarkety, neskôr hypermarkety, megamarkety a nakoniec nákupné centrá ako predstaviteľ najkomplexnejšej ponuky. Odborní kritici architektúry sa jednoznačne zhodujú v názore, že sú to v prevážnej miere implantáty americkej architektúry do nášho prostredia. Je teda namieste ozrejmiť si ich pôvod vzniku, poodhaliť dôvody, ktoré ich zrod vyvolali.

Vznik a charakteristika obchodného centra.

Vznik obchodných centier je datovaný začiatkom 50-tych rokov 20. storočia. Za kolísku sa považujú Spojené štáty americké, ktoré v tom období zaznamenali veľký rozvoj techniky, ekonomiky a životnej úrovne. Zlepšujúce sa sociálno-ekonomické podmienky spôsobili presťahovanie sa obyvateľov z mestských sídlisk do rodinných domov na predmestia. Cesty medzi novým bývaním a prácou v meste postupne lemovali rôzne obchodné jednotky, v ktorých nákup pri návrate domov umožňoval prudký nárast automobilizmu. Chaotická organizácia individuálne stojacich objektov spôsobovala prevádzkové problémy, čo vyvolalo potrebu principiálne riešiť danú situáciu koordinovaným usporiadaním obchodných prevádzok do celkov tak, aby sa odstránila predovšetkým konfliktnosť osobnej dopravy.

Pokúsil sa o to v USA pôsobiaci architekt rakúskeho pôvodu Victor Gruen pri návrhu prvého obchodno-nákupného centra „Northland“ pri Detroit v USA, realizovaného v r. 1950-54 [1] .

Obchodné centrum ako nový druh maloobchodu si získalo veľkú popularitu v celosvetovom meradle. Oproti tradičným formám obchodných zariadení má celý rad sociálno-ekonomických a urbanistických predností, ale aj nevýhod. V prvom rade je jeho prítlačnosť pre obyvateľstvo. Za polstoročie svojej existencie prešlo zložitou cestou urbanisticko-typologického rozvoja od najjednoduchších aditívnych zoskupení obchodov pozdĺž krytých peších komunikácií až po ich zložitú trojrozmernú priestranú štruktúru integrovanú do urbanistického prostredia mesta, respektíve do krajinného reliéfu.

Supermarkety, megamarkety, hypermarkety

Budovy postavené v našich mestách zahraničnými obchodnými reťazcami v poslednom období reprezentujú predovšetkým super-, mega- a hypermarkety. (Obchodné centrá sú zatiaľ vybudované iba v Bratislave). Nakupovanie v nich predstavuje dominantnú obsahovú náplň. Tak ako nákupné centrá, aj „markety“ majú svoj koncept založený na vyššie citovaných amerických zásadách. Sú veľké, periférne, neberú do úvahy kontext mesta. Prevádzka je osnovaná na obecnej zásade jednoduchosti, kde všetko je podriadené funkčnosti a rozpočtu. Stavby musia byť moderné, ekonomické, pohodlné a pekné, najmä pre tých, ktorí tam chodia nakupovať. Návštevníkov pútajú svojimi rozsiahlymi priestormi, ktoré sú dimenzované na bezkolízny pohyb s veľkými nákupnými vozíkmi. Vnútorným zariadením sa snažia vytvoriť elementárnu atmosféru trhoviska s nenútenou reguláciou samoobsluhy, vyriešenou a domyslenou do posledného detailu. Laická verejnosť tu nakupuje s veľkou obľubou. Niet sa čo čudovať, keď práve tieto obchodné zariadenia hýbu s cenami nadol, ponúkajú veľký výber tovarov a služieb, celkovo príjemné prostredie, komfortnú obsluhu, úsporu času. To všetko pod jednou strechou a navyše, pred hlavnými vchodmi vytvárajú ešte komfortné podmienky pre parkovanie osobných vozidiel.

Negatíva marketov

Boom výstavby prímestských marketov našiel odbornú verejnosť nepripravenú a rozpačitú. Objavil sa pred ňou, vo svete dávnejšie známy, no u nás nepoznaný výrazný jav, ktorý treba analyzovať a zaujať stanovisko predovšetkým z hľadiska urbanisticko-architektonického, ekonomického, sociologického, kultúrneho a ochrany životného prostredia.

Doterajšie skúsenosti hovoria, že pozitíva vnímané kupujúcimi sú niekoľko násobne potierané negatívmi prameniacimi z pohľadu budúceho rozvoja mesta, ktoré môžu mať nedozierne následky na jeho identitu. Zhrnúť ich možno do nasledujúcich konštatácií z aspektu :

urbanistického:

- Nákupné strediská zaberajú voľné priestranstvá v meste, ktoré sú často podľa územného plánu pôvodne určené na iné využitie. Z tohto dôvodu nie sú tieto pozemky správne napojené na cestnú sieť a vznikajú tu ďalšie vyvolané problémy.

- Markety rozležené po mestských priestoroch neberú do úvahy patričný mestský celok a nemajú k nemu žiadny vzťah. Ignorujú jeho prirodzenú urbánnu štruktúru a hierarchiu jeho priestorov (nepovyšujú perifériu, ale ponížujú historickú časť mesta) [2].

Spôsobujú pokles atraktívnosti mestského centra, mesto navštevuje a trávi v ňom čas čoraz menej ľudí. Polyfunkčnosť, ako základ pre fungovanie mesta, sa z centra mesta vytráca.

- Priestorovo rozmerné obchodné budovy, vznikajúce v našich mestách, predovšetkým pozdĺž obšlužných komunikácií menia a posilňujú zmenu charakteru celého mesta. Menia postupne indiferentné prostredie na administratívno-komerčné ťažisko, na akýsi automobilový bulvár [3].

- Sústredené markety vytvárajú nové satelitné centrá s kvázi verejnými priestormi na súkromnom pozemku. Jedného dňa môže majiteľ kvôli vidine lepšieho zisku zlikvidovať obchodné priestory a tak zrušiť túto novotvoriacu sa urbanistickú štruktúru.

architektonického:

- Objekty jednotlivých marketov a nákupných stredísk postavených na území slovenských miest sú riešené v prevážnej väčšine bez architektonického podtextu, ničím neprispievajú k pozitívnemu vzhľadu mesta, devastujú prostredie a všetky hodnoty danej lokality. Ich architektúra je strohá a nesie rôzne prívlastky ako efemérna, krabicová či pochodujúca. Takmer všade sa odvíja od zavedenej šablóny toho ktorého reťazca, pričom strohosť výrazu krabice sa maskuje nákladnými štylistickými dekoráciami. Je zarážajúce, že developeri jednotlivých reťazcov nie sú prístupní architektonickej invencii pri riešení dizajnu svojich objektov.

- Nakoľko obchodný objekt je situovaný uprostred parkovísk, jeho architektúra nenesie v sebe kontext s okolím, ale je uzavretá do seba. Hlavné priečelia so vstupmi sú orientované smerom k parkoviskám a nie k uliciam, či prístupovým komunikáciám.

Efemérna architektúra hypermarketu v Nitre

ekonomického:

- Markety, obchodné strediská slúžia pre obchodné refazce ako pracovný nástroj, potrebný pre dosiahnutie čo najväčšieho zisku. Preto sa doň investuje iba toľko, aby bol rentabilný. Táto skutočnosť výraznou mierou podmieňuje tvarovanie architektúry.
- Hypermarkety spolu so supermarketmi likvidujú nízkymi cenami malé predajne v blízkom okolí i v celom meste. Historické jadrá sa tým vyľudňujú, strácajú svoj typický kolorit mestského života, ekonomicky upadajú,

sociologického:

- Čoraz viac ľudí trávi svoj voľný čas prechádzaním sa po uličkách hypermarketu, alebo vysedávaním v baroch pred pokladničnou zónou. Človek často navštevujúci nákupné centrum je na najlepšej ceste získať závislosť od nakupovania – obsessive shopping.
- V západných krajinách sa táto choroba lieči psychoterapiou alebo liekmi.
- Cez víkend prichádzajú do marketov rodičia spolu s deťmi. Tie sa ale nemôžu bezcieľne prechádzať po obrovskom predajnom priestore, svoje miesto nájdu v oddelení detský kútik. Keď vyrastú, automaticky budú nasledovať počínanie svojich rodičov bez toho, aby si uvedomili, že voľný čas sa dá stráviť aj prechádzkou v lese, športovaním, či aktívnym oddychom na záhrade.
- Priateľské medziľudské vzťahy, utužujúce sa v malých predajných priestoroch historických častiach mesta, sú vo veľkoplošných predajniach vystriedané anonymitou, až agresívnym chovaním sa kupujúcich navzájom.
- Hypermarkety sa stávajú satelitným centrom, novým kostolom, kam sa „veriaci“ týždeň čo týždeň vracajú, aby sa pohľadmi nabažili plných regálov tovaru a aby sa materiálne zásobili.
- Časté zľavy a výpredaje vyvolávajú u ľudí pocit šikovnosti, ktorý ich nabáda k nadmerným, mnohokrát nepotrebným nákupom, podporujúcich konzumný spôsob života.

kultúrneho:

- Lokálne hospodárske a spoločenské aktivity realizované v historickom prostredí pôsobia humanizačne na blízke okolie, podporujú kultúrny rozvoj miestnej society. V priestore mestského centra a v centrálnych oblastiach mestských častí urbanisticky pozitívne dotvárajú vzhľad mesta. Ich stratou sa tieto miesta stávajú monotónnymi priestormi, ochudobnené o typický mestský ruch.

ochrany životného prostredia:

- Dažďová voda z veľkých extenzívne zabratých plôch pre budovy, ale aj pre vyasfaltované parkoviská je okamžite odvádzaná do kanalizácie, čím nastáva vysušovanie povrchu Zeme v danej lokalite. Nastáva tým prehlbovanie klimatických zmien na lokálnej aj globálnej úrovni [4].

- Na reklamu predaja v marketoch sa vynakladá nesmierne množstvo papiera, ktoré hned končí v košoch, čím sa ničia obrovské plochy lesa.
- Zvyšovanie nákupu má za následok neustále zvyšovanie výroby tovaru a zvyšovanie odpadu. Likvidujú sa tým prírodné zdroje, zvyšuje sa spotreba energie a devastuje sa životné prostredie.

Obchodné centrum a centrum mesta

Výpočet nepriaznivých vplyvov marketov na život v centrálnych polohách našich miest núti zainteresovaných odborníkov a predstaviteľov samosprávnych orgánov zamýšľať sa nad postupom v povoľovaní výstavby ďalších „hangárov“ v urbanizovaných územiach. Zdá sa, že riešením budú nanovo vypracované a schválené územné plány, ktoré vytypujú miesta pre jednotlivé druhy marketov a obchodných centier na základe požiadaviek obchodného marketingu. Nie menej dôležitým sa javí zodpovedné kvalifikované posudzovanie návrhov urbanisticko-architektonických riešení v príslušných komisiách magistrátov skupinami erudovaných pamiatkárov, urbanistov a architektov. Nebolo by tiež od veci, ak by sme sa pokúsili získať metodiku na riešenie podobných problémov v krajinách s úspešnými realizáciami. Tam už dávno došli k záverom, že obchod je rozhodujúcim činiteľom, významným nositeľom mestských aktivít a ak sa chce, aby sa revitalizovali, musí sa znova vziať do ťažiskových priestorov historického teritória [5]. Mestský život tu nie je jednotvárný. Tvoria ho tisícky bytostí, kde každá z nich má iný životný štýl, každá má iné záujmy, zvyky, vzťahy a všetky potrebujú mestské prostredie, ktoré vytvárajú budovy svojimi funkciami. Objemná jednoučelová stavba je preto v tomto prostredí nežiadúca i keď obchodné reťazce sa veľmi ťažko vzdávajú najlacnejšej monofunkčnosti. Zohľadňovať iba finančné hľadisko totiž spôsobuje nenapraviteľné škody, čoho sú dôkazy v mestách Severnej Ameriky. Riešením je funkčná štruktúra polyfunkčného objektu s prevahou obchodných zariadení, ktorá musí byť dostatočne bohatá, komplexná, aby umožnila ich recipročne prospešnú symbiózu. Existuje tu vzájomná závislosť medzi jej jednotlivými časťami. Ak niektorá z nich chýba, alebo je nedostatočná, prejaví sa to negatívne. Bezprostredná blízkosť rôznych funkcií spätne vplyva na každú z nich. Napr. ak je v blízkosti kina reštaurácia, večer po jeho návšteve bude plná. Navyše, ak sú vedľa nej aj obchody, návštevník kina si pôjde aj nakúpiť a to iba preto, že sú zariadenia blízko vedľa seba. Na tomto princípe je založená filozofia obchodného centra.

Kreovanie obchodného centra v historickom prostredí tak, aby zodpovedalo najprísnejším kritériám profesionálov, obyvateľov i návštevníkov mesta, kladie na prácu architekta veľké nároky. V nej by sa mal pridrižovať nasledovných zásad:

- obchodné centrum situovať do miest rušného života mesta, v lokalitách so silne vybudovanou sieťou verejnej dopravy, najlepšie na križovatkách a na parcelách s dobrou väzbou na automobilovú dopravu,
- obchodné centrum koncipovať nie ako sólo objekt so svojimi prevádzkami, ale ako obchodno-spoločenský komplex, vytvárajúci priestor pre rozmanité mestské aktivity. Širokú škálu obchodov obohatiť ďalšími zariadeniami občianskej vybavenosti napr. o knižnice, divadlá, zariadenia spoločenského styku, úrady, športoviska ba aj o byty,
- pri vytypovaní jednotlivých prevádzok, ich plošných veľkostí, mať na zreteli množstvo zákazníkov, aby sa zaistilo jeho prosperovanie,
- urbanisticky bezkonfliktne začleniť objekt do uličnej siete vnútorného mesta, pričom sieť ulíc nemožno chápať ako len množstvo na seba nadväzujúcich komunikácií, ale ako celý rad bodov s ohniskami záujmu chodcov,
- prevádzkovo riešiť rozloženie jednotlivých funkcií tak, aby nakupovanie v objekte nezostalo v izolácii, ale aby tvorilo integrálnu súčasť vnútromestských aktivít, aby bolo otvorené susediacim uličným priestorom. Komunikačné ťahy v ňom navrhnuť s cieľom obohatenia pohybu chodcov, nevyhnutného pre rozvoj mesta a tým sa podieľať na tvorbe mestských aktivít,
- ťažisko pešieho pohybu riešiť osvedčenou formou viacpodlažného krytého priestoru –pasážou, dvoranou,
- v rámci možnosti riešiť v obmedzenom počte statickú dopravu formou hromadnej garáže a to či už ako sólo objekt, alebo formou využitia zadných traktov riešeného integrovaného objektu pre viacpodlažné parkovanie,
- v architektonickom stvárnení mať na pamäti citlivé začlenenie objektu do existujúcej zástavby. V kreovaní

- tvaru rešpektovať pôvodnú hmotovú štruktúru, v cizelovaní architektonického výrazu dosiahnuť súlad navrhovaného s existujúcim,
- pri organizovaní dopravnej obsluhy vychádzať z požiadavky na bezkonfliktný spôsob zásobovania.

Celkové riešenie bude závisieť predovšetkým od autora, od jeho erudovanosti, skúsenosti a kreatívnosti, no nielen od neho. Na konečnom výsledku bude podpísaný stupeň harmónie záujmov rozhodujúcich aktérov investičnej výstavby – investora, realizátora, samosprávneho orgánu a architekta.

Obchodné centrum situované v historickom území, Nový Smíchov, Praha

Záver

Obchodné centrum je v súčasnosti hitom. Po pasážach a obchodných domoch prišlo na scénu voľného trhu s najvyšším stupňom organizácie vzťahu „ponuka - kúpa“. Vzhľadom na jeho početnosť zariadení a rozmanitosť funkcií bude v historickom prostredí vítané iba za predpokladu optimálneho proporčného návrhu jeho veľkosti vo väzbe na najbližšie okolie.

Architektúra obchodného centra nerešpektujúca okolitú zástavbu lokalizovaného v širšom centre mesta, POLUS CITY CENTER, Bratislava

Literatúra:

- [1] Joan Ockman (ed.), *Architecture culture 1943- 1968*, Rizzoli, New York 1993, str. 194
- [2] Henrich Pifko, *Rôznosť jednôt - jednota rôzností*, Časopis ARCH, roč.5, č.8/2000, str.20
- [3] Henrieta Moravčíková, *Červeno-bielo-modrá loď na periférii*, Obchodné centrum Danubia, Časopis ARCH, roč.5, č.8/2000, str.13
- [4] Patrik Martin, občianske združenie ARTUR – *Architektúra pre trvalo udržateľný rozvoj*, Bratislava, www.fns.uniba.sk_05/ 2001
- [5] Barry Maitland, *Shopping malls: planning and design*, Construction press, London 1985, str.23

BARDKONTAKT 2004

ADAPTÁCIA FUNKCIE - ZACHRÁŇME SYNAGÓGY (O REKONŠTRUKCIÁCH TROCHU INAK)

ing. arch. Jana POHANIČOVÁ , PhD. - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava

ADAPTÁCIA FUNKCIE - ZACHRÁŇME SYNAGÓGY (O REKONŠTRUKCIÁCH TROCHU INAK)

Ing. arch. Jana POHANIČOVÁ , PhD. - FA STU - Ústav dejín a teórie architektúry, Bratislava

Bolo to už dávno, keď Vitruvius definoval podstatu architektúry ako spolupôsobenie troch základných zložiek *venustas – firmitas – utilitas*. Podstata tohto výroku však zostala platná po celé stáročia a môžeme ju aplikovať aj v súdobej architektonickej tvorbe.

Osobitý význam nadobúda vzájomná podmienenosť formy a obsahu – funkcie v procese pamiatkovej obnovy historických objektov. Často sme totiž svedkami toho, že architekt v rámci rekonštrukcie pamiatky nerešpektuje historickú podmienenosť formy a funkcie architektonického diela. Vedie ho k tomu vo väčšine prípadov diktát investora, ktorého podnikateľský zámer je v rozpore nielen s pôvodnou funkciou, ale prináša so sebou aj nezvratné zásahy do pamiatkového objektu. V histórii máme celý rad pozitívnych príkladov, kedy práve investor - objednávateľ, zohral veľmi pozitívnu úlohu a podieľal sa na tvorivom architektonickom procese. Tento *osvietený investor* sa akoby v súčasnosti vytratil. Má síce záujem investovať do obnovy historickej budovy, ale jeho požiadavky vedú k adaptácii pôvodnej funkcie. V tejto súvislosti má však víťazstvo trpkú príchuť. Objekt síce zachránime, ale zničíme jeho podstatu. Že je tomu často naozaj tak, o tom rozprávajú mnohé zásahy na našich pamiatkach.

Je to predovšetkým otázka adekvátnosti voľby novej funkcie pre historický objekt, ktorý sa stáva predmetom rekonštrukcie. Rekonštrukcia formy môže rešpektovať jej historický pôvod, môže spolupôsobiť harmonicky aj s novotvarom, alebo naopak stať sa jeho kontrastom. Ako je to s funkciou? Ak je nová funkcia, hoci odlišná od pôvodnej, vhodne zvolená – je to dobrá záruka adaptácie obnoveného historického objektu. Ale čo s formou, ktorá je bytostne viazaná na funkciu? Môžeme aj vtedy uvažovať o adaptácii funkcie? V procese pamiatkovej obnovy takýchto objektov je potrebné veľmi citlivo zvážiť zmenu pôvodnej funkcie. Môže totiž znamenať prežitie, ale i zánik objektu.

K najviac ohrozeným skupinám pamiatkových objektov, pri ktorých je obzvlášť dôležité zohľadniť adekvátnosť voľby funkcie, patria synagógy. Niekoľko desiatok rokov pretrvávajúci nezujem o tieto hmotné doklady židovskej kultúry mal od konca druhej svetovej vojny nežiadúce následky. Vzhľadom na úbytok židovského obyvateľstva v súvislosti s holokaustom zákonite poklesli rady a činnosť židovských náboženských obcí na Slovensku. Iba veľmi málo synagóg sa po 2. svetovej vojne využívalo na sakrálne účely. Ich vlastníckmi sa stali väčšinou mestá a obce, v prípade menších modlitební aj súkromné osoby. Neúcta a nekultúrnosť inštitúcií, ktoré vlastnili tieto objekty, často viedli k tomu, že objekty synagóg sa využívali na nevhodné účely, resp. sa nevyužívali vôbec. Boli tak vystavené nezvratnému procesu zániku, deštrukcii, alebo často v rámci výstavby nových stavebných štruktúr synagógy asanovali. O to naliehavejším sa stáva problém záchrany a obnovy ešte existujúcich synagóg. Často však investori a žiaľ aj architekti neakceptujú fakt, že sú to pôvodne sakrálne objekty.

Dobрым východiskom pre voľbu novej funkcie v prípade synagóg je zamyslenie sa nad účelom, pre ktorý boli tieto objekty postavené. Synagóga¹ - miesto modlitieb a zároveň zhromaždisko židovského spoločenstva, zhmotňovala symbol náboženského života jednotlivých obcí. Zároveň slúžila k vzdelávaniu príslušníkov obce, čo jej dávalo polyfunkčný rozmer. Tieto aspekty zákonite ovplyvnili aj architektonický výzor synagóg a podmieňovali ich hmotovo - priestorovú skladbu. Tento fakt rešpektovali ich súdobí tvorcovia a mali by ich akceptovať aj dnešní architekti.

Zaujímavou lokalitou výskytu pamiatok židovskej kultúry je oblasť juhozápadného Slovenska.² Toto územie osídľovali Židia už od rímskych čias, hoci prvé doložené zmienky pochádzajú až z 5. storočia. V 11. storočí už existovali početné židovské náboženské obce v Bratislave, Nitre a Trnave. V priebehu nasledujúcich storočí sa striedali svetlé i tienisté chvíle v živote židovských náboženských obcí na území dnešného Slovenska – od prenasledovania, izolácie v getách, až po ich postupné začlenenie a zrovnoprávnenie s ostatnými vrstvami obyvateľstva. Toto dianie sprevádzali jednotlivé imigračné vlny, kedy na uvedené územie prichádzali Židia z Moravy, Čiech, Poľska a Ukrajiny. Dlhodobý proces emancipácie židovského obyvateľstva na území Uhorska, spojený s ich postupným etablovaním v hospodárskom a spoločenskom dianí bol úspešne zavŕšený v r. 1895 úplným uznaním ich viery. Priaznivé podmienky pre rozvoj židovskej komunity v 2. polovici 19. storočia na území JZ Slovenska sa premietli aj do rozsiahlej stavebnej aktivity židovských náboženských obcí.³ Niektoré

z nich sa nám zachovali dodnes ako významné pamiatky sakrálnej architektúry židovského etnika. Necháme teraz bokom otázku štýlových inšpirácií, ktoré charakterizuje v uvedenej lokalite silný príklon k historizmu s preferenciou románskej a byzantsko - orientálnej tradície⁴ a zamyslime sa nad využitím synagóg v súčasnosti.

Z vybranej skupiny synagóg iba jediná slúži svojmu pôvodnému sakrálnemu účelu. Je to ortodoxná synagóga v Nových Zámkoch z r. 1880.⁵ Ostatné synagógy sú buď nevyužité a chátrajú, alebo v súvislosti s ich pamiatkovou obnovou došlo aj k rekonštrukcii ich pôvodnej funkcie. O adekvátnej voľbe novej funkcie možno hovoriť v prípade ich adaptácie pre kultúrno-výchovné, vzdelávacie účely a sociálne aktivity.

K vydareným pamiatkovým obnovám patrí obnova synagógy status quo ante v Trnave z r. 1891-7.⁶ Jej priestory koncom 20 storočia adaptovali pre výstavné účely, sídli tu Galéria Jána Koniarka. Veľkolepý priestor modlitebne s drevenými galériami po bokoch, nesnými liatinovými stĺpmi, je už sám o sebe exponátom.

„Umelecké centrum na periférii bez provinciálnosti“⁷ - takto možno nazvať premenu synagógy v Šamoríne na významnú kultúrnu inštitúciu na mape moderného slovenského umenia. Od r. 1995 sa v priestoroch tejto neorománskej synagógy, dovtedy chátrajúcej a využívanéj ako sklad, vďaka Galérii At Home uskutočnili viaceré významné celoštátne i medzinárodné výstavy, experimentálne inštalácie a multikultúrne podujatia so zameraním na súčasné výtvarné umenie. K ich úspešnosti nemalou mierou prispelo predovšetkým pochopenie samotného genia loci pôvodne sakrálneho priestoru. Citlivo tento fakt vnímal nielen architekt, ale aj investor. Výchovno-vzdelávacie rozmer synagóg sa zatiaľ v procese pamiatkovej obnovy nedarí uspokojivo naplniť. Je škoda, že sa ešte nenašiel investor, ochotný podporiť adaptáciu niektorej z nevyužitých synagóg na vzdelávaciu inštitúciu typu modernej európskej knižnice. Umiestnenie Základnej umeleckej školy v priestoroch synagógy v Malackách⁸ možno hodnotiť ako nevhodné. Takáto funkcia si vyžiadala zásahy do pôvodnej dispozície - napr. vložený strop, čím priestor galérie úplne zanikol. V tomto prípade však provizórne riešenie má charakter reverzibilného zásahu a je možné obnoviť charakter pôvodného priestoru.

Bohatú tradíciu má židovská náboženská obec v Komárne. V priebehu 19. storočia si Židia v meste postavili komplex stavieb, z ktorých sa zachovali ortodoxná i neologická synagóga spolu s útlkom pre chudobných s modlitebňou. V týchto priestoroch sídli židovská náboženská obec. Tzv. veľkú neologickú synagógu⁹, od vojny používanú ako sklad, v roku 1990 zrekonštruovali na športovú halu – Squash Centrum. Adaptácia funkcie a zrejme aj investor, ktorý za ňou stojí, síce zachránili synagógu pred jej chátraním, ale v tomto prípade sa identita a autenticita pôvodne sakrálneho priestoru úplne vytratilí. Veľký svetelný nápis nad vchodom, nad ktorý sa umiestňoval židovský symbol – Dávidova hviezda, síce informuje o súčasnej náplni tohoto objektu, no nielenže znehodnocuje historizujúcu fasádu, ale vyvoláva neúctu k náboženským hodnotám. Nová funkcia si vyžiadala návrh novotvaru schodiska a rozsiahle dispozičné a konštrukčné zmeny, nerešpektujúce pôvodný charakter interiéru. Adaptácia funkcie v spojitosti s objektom, ktorý pôvodne slúžil sakrálnym účelom, je tu v rozpore s etikou architektonickej tvorby a pôsobí dehonestujúco.

V prípade pamiatkovej obnovy malej – ortodoxnej synagógy v Komárne¹⁰ bolo zvolené o niečo citlivejšie riešenie. Pre potreby Domova opatrovateľskej služby - penziónu k pôvodnej budove pristavali nový objekt, snažiac sa minimalizovať zásahy v pôvodnom objekte a v priestoroch samotnej synagógy umiestnili zhromažďovacie priestory a jedáleň. Kompaktnosť hmoty synagógy je neporušená, novotvar však nepôsobí kontextuálne.

Smutný osud postihol tie objekty synagóg, ktoré ostali bez využitia a naďalej chátrajú. K takým patrí aj klasicistická synagóga v Stupave, patriaca k najstarším a najvzácnejším synagógam na území Slovenska vôbec¹¹ a synagóga v Sv. Juri z r. 1880. Napriek tomu, že synagóga v Senci¹² reprezentuje jeden z našich najkrajších eklektických konceptov s neorománskou a orientálnou inšpiráciou, jej plánovaná adaptácia na divadelnú ustanovizeň sa žiaľ neuskutočnila. Niektoré menšie synagógy si ich majitelia – väčšinou súkromné osoby, adaptovali pre potreby bývania. Podarilo sa im pritom často znehodnotiť ich dispozíciu aj fasády.¹³

Mnohé synagógy boli zničené počas druhej svetovej vojny, tie môžeme pripísať k tragédii holokaustu. Čo však so synagógami, ktoré boli zničené v povojnovom období v rámci veľkoplošných asanácií, či neodbornými zásahmi zo strany obcí a miest? Často totiž tieto objekty tvorili neodmysliteľnú súčasť širších centier našich miest a dotvárali dobový mestský kolorit. V archívoch nachádzame o týchto objektoch iba nepatrné zmienky a stopy, v tom lepšom prípade sa zachovali ich plány, či dobové fotografie. Tie sa môžu stať východiskom pri rekonštrukcii ich architektonického príbehu v rámci muzeálnych expozícií a výstav.

Novú ortodoxnú synagógu v Pezínku si Židia postavili v r. 1869 v blízkosti zbúraných mestských hradieb.¹⁴ Klasickú dispozíciu – predsieň a obdĺžnikový priestor modlitebne lemovali galérie pre ženy, sprístupnené dvojicou

bočných schodísk. Tvaroslovné prvky fasády svedčili o románskej inšpirácii, ktorá sa ale prelínala s maursko-byzantskými motívami. V r. 1961 sa mesto rozhodlo objekt synagógy, ktorá v povojnovom období slúžila ako sklad, asanovať. Tým definitívne zmizla z obrazu mesta. Z iniciatívy Malokarpatského múzea v Pezinku v r. 2003 vzišiel podnet zachytiť premeny mesta na prelome 19. a 20. storočia. Jeho vtedajšou neoddeliteľnou súčasťou bol aj objekt synagógy. Vďaka zachovaným plánom a fotografiám bolo možné aspoň čiastočne zrekonštruovať jej výzor prostredníctvom modelu.¹⁵ Model spolu s dobovými fotografiami umožnil poohliadnutie za historickým objektom, ktorý patril do dobového kontextu architektonického obrazu mesta v určitej časovej etape. Aj takto interpretovaný príbeh jednej synagógy napovedá, že o rekonštrukciách možno hovoriť aj trochu inak.

V krátkosti načrtnutý príbeh niekoľkých synagóg JZ Slovenska je výzvou k zamysleniu sa nad často opomínaným vzťahom formy a funkcie architektonického diela v procese pamiatkovej obnovy. V tomto procese je nutné zvažovať adekvátnu voľbu novej funkcie nielen s ohľadom na reverzibilitu zásahov do dispozície a konštrukcií, ale predovšetkým na zachovanie autenticity pôvodne sakrálnych objektov a etických princípov architektonickej tvorby vôbec. Adaptácia funkcie totiž v konečnom dôsledku nemusí priniesť záchranu synagóg.

autorka: Ing. arch. Jana Pohaničová, PhD.

Autorka je spoluriešiteľkou grantovej výskumnej úlohy VEGA č. 1//9054/02 Synagoga Slovaca, zodpovedný riešiteľ: Prof. Ing. arch. M. Duřila, CSc.

Poznámky:

1. *Z gr. - zhromaždište, miesto stretávania.* Synagóga bola novinkou v náboženskom živote starého Orientu. Bola prvou kultovou budovou, kde sa veriaci mohli zúčastniť všetkých obradov. Zriadenie synagóg znamenalo hlbokú vnútornú premenu židovského náboženstva, nekladie sa dôraz na obetný obrad, ale na štúdium Zákona, jeho učenie a premýšľanie nad ním. Podľa Kol.: Slovník biblické kultury. EWA Edition 1992, s. 221-2.
2. V rámci výskumného projektu VEGA č. 1/9054/02 Synagoga Slovaca sa autorka zamerala na výskum židovskej architektúry v mestách a obciach JZ Slovenska – Šamorín, Komárno, N. Zámky, Šurany, Sereď, Senec. Trnava, Modra, Pezinok, Sv. Jur, Malacky, Stupava. Spoluautorka výskumu – E. Lukáčová.
3. K histórii Židov na uvedenom území bližšie pozri napr.: Bárkány, E. - Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, Vesna, Bratislava 1991, 7-10, resp. Meřtan, P. – Krivořová, J. – Kissová, D.: Architektúra synagóg na Slovensku, SNM, Bratislava 2002, s.11-21.
4. K tomuto problému pozri Lukáčová, E. – Pohaničová, J.: Historizujúce inšpirácie v architektúre synagóg JZ Slovenska. Projekt, 2003, č. 5., t.č. zadané do tlače, resp. Lukáčová a kol.: Sakrálna architektúra na Slovensku, KT Komárno, 1996, s. 153-155.
5. Ortodoxná synagóga je neorománska. V Nových Zámkoch stála aj neologická synagóga, postavená podľa vzoru budapešťianskej synagógy na Dohány ut. Po vojne ju však asanovali.
6. Synagógu status quo ante postavil architekt J. Steidler. Pozri Rothová, Š.: Židovské školstvo ortodoxné pred prevratom a po prevrate. In: Trnava 1238-1938, s. 301. Na dvojvežovej fasáde sa uplatňuje neorománsko-orientálne tvaroslovie.
7. Prestavaná po r. 1860. Pozri Brozman, D. a kol.: 1995-2000. At Home Gallery. Synagóga. Orman, Bratislava 2001, s.20-24.
8. Dvojvežovú synagógu status quo ante v Malackách postavili podľa plánov viedenského architekta W. Stiahtneho v r. 1866 staviteľom J. Terebessym. K histórii židovskej náb. obce a výstavbe synagógy pozri bližšie

Šíp, V. – Trebišovský, J., V.: Malacky – kapitoly z dejín mesta II. Malacky 1996. Na tejto synagóge sa uplatnili maurské a byzantsko-orientálne inšpirácie, tak v interiéri, ako aj na fasádach – bohato zdobené liatinové stĺpy, nesúce galériu, či maurský oblúk vstupného portálu s rastlinným a geometrickým orientálnym dekórom.

9. Neologická synagóga pochádza z r. 1925-26. Navrhol ju budapeštiansky architekt L. Kozma v duchu pretrvávajúcej klasicistickej tradície.

10. Ortodoxná synagóga v Komárne je dielom košického architekta L. Oelschlägera z r. 1936-37, taktiež navrhnutá v duchu historizmu. K obojmu architektom - Oelschläger, Kozma pozri bližšie Dulla, M. – Moravčíková, H.: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava, Slovart 2002, s. 471 a 474.

11. Synagóga v Stupave z r. 1803 patrí k jedinečným príkladom importovaných vplyvov na naše územie. Je reprezentantkou typu deväťklenbovej synagógy so štvoricou stĺpov uprostred - tzv. poľský typ. Na našom území má túto dispozíciu najstaršia synagóga v Bardejove, tiež Čachtice a Brezovica. Pozri Bárkány, E. - Dojč, L.: C.d., s. 81-82.

12. Synagógu v Senci prestavali v r. 1907 z pôvodne staršieho objektu. Pozri Lukáčová, E.: C. d., s. 155, resp. Bárkány, E. - Dojč, L.: C.d., s. 60-61. Historizujúce tvaroslovie, neorománske a maurské motívy, je typickým príkladom pretrvávania týchto tendencií na našej architektonickej scéne.

13. Napr. synagóga v Modre / r. 1902 / a ortodoxná synagóga v Trnave / r. 1860 /.

14. Pod vplyvom emancipačných snáh Židia v Pezinku údajne žiadali zbúrať mestské hradby, ktoré obkolesovali mesto a vydeľovali Židov od ostatného obyvateľstva. Materiál zo zbúraných mestských brán použili pri výstavbe synagógy. Od 17. stor. Židia v Pezinku sídlili na pozemkoch grófa Pálffyho. K bohatej histórii ŽNO pozri Bárkány, E. - Dojč, L.: C.d., s. 67-71.

15. Na projekte výstavy Premeny mesta Pezinok / Pezinok, 18.9. – 31.1. 2004, kurátorka výstavy - V. Búngerová / sa odborne spolupodieľali aj J. Pohaničová a D. Šoltésová z Katedry dejín architektúry a umenia FA STU.

Výberová literatúra:

Bárkány, E. - Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku. Bratislava, Vesna 1991.

Johnson, P.: Dějiny židovského národa. Rozmluvy 1995.

Jelinek, J., A.: Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí. Bratislava, Judaica Slovaca 1999.

Krinsky, C.H.: Europas Synagogen. Stuttgart 1988.

Lukáčová, E. a kolektív : Sakrálna architektúra na Slovensku. Komárno, KT 1996.

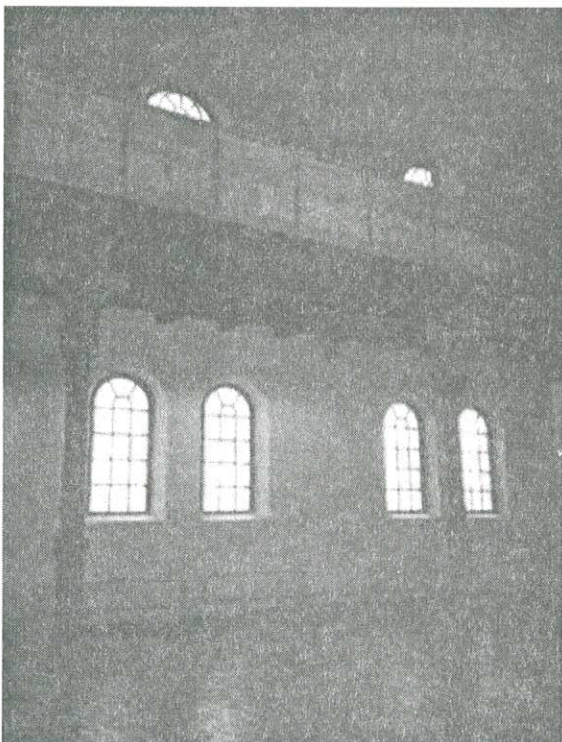
Mešťan, P. – Krivošová, J. – Kissová, D.: Architektúra synagóg na Slovensku. Bratislava, SNM 2002.

Meek, M.A.: The Synagogue. London, Phaidon 1995.

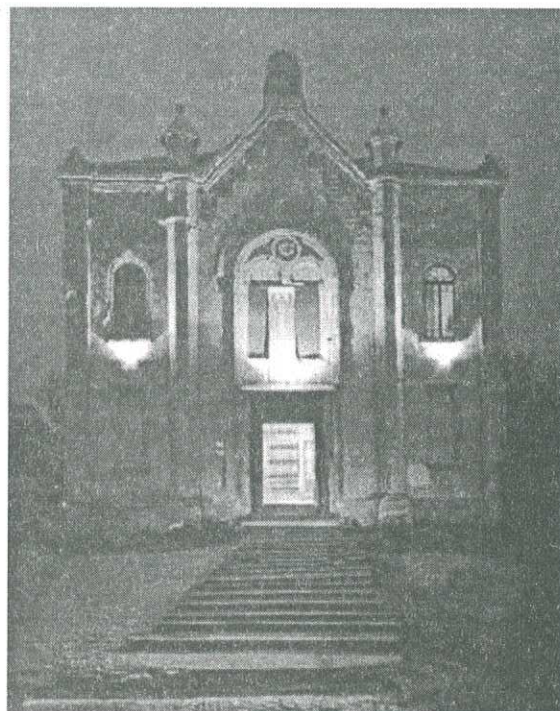
Wiebenson, D. – Sisa, J.: The architecture of Historic Hungary. Budapest, Kiadó 2000.

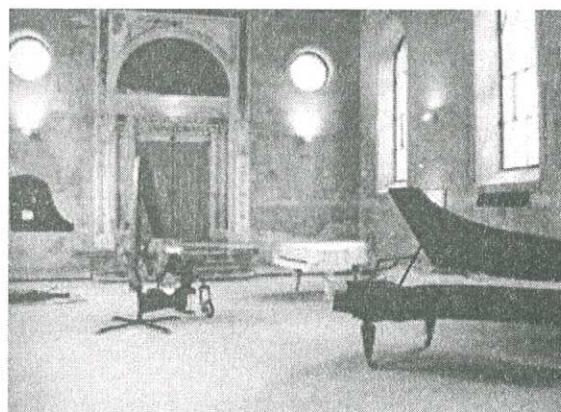
Obr. 1 - Ortodoxná synagóga v Nových zámkoch ako jeden z mála objektov slúži potrebám židovskej náboženskej obce

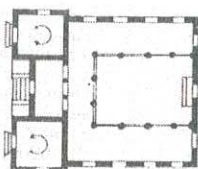
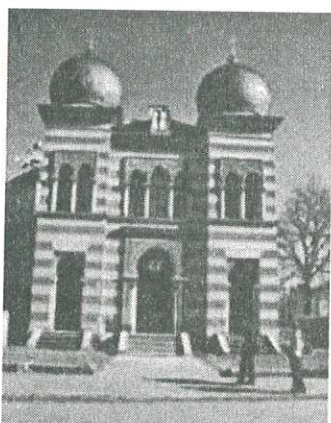
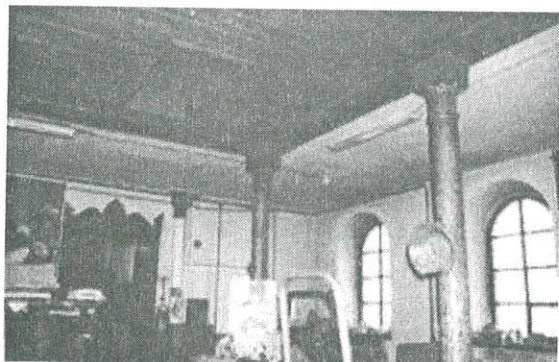
Obr. 2 - Galéria Jána Koniarka v synagóge statu quo ante v Trnave

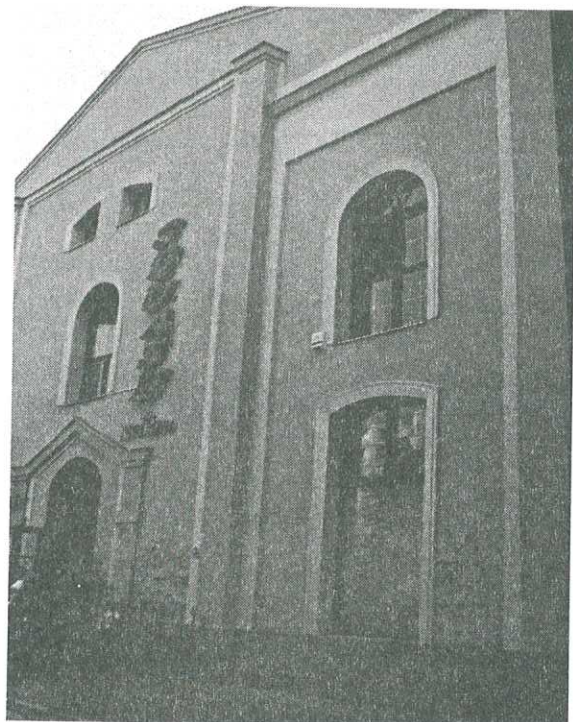
Obr. 3 - synagóga v Šamoríne „Umelecké centrum na periférii bez provinciálnosti“

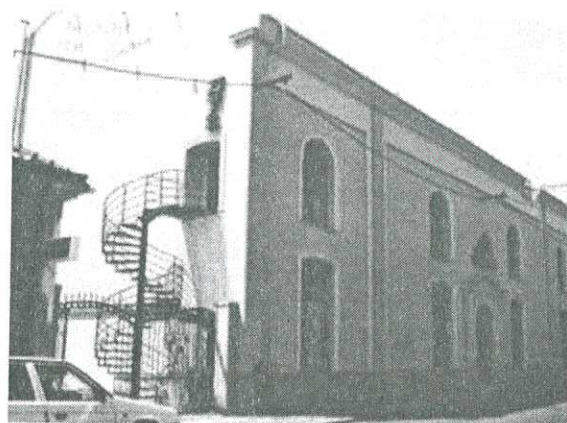
Obr. 4 - ukážka inštalácie multikultúrneho podujatia v synagóge v Šamoríne

Obr. 3,4,5, - Synagóga v Malackách, znehodnotenie priestoru galérie vloženým stropom

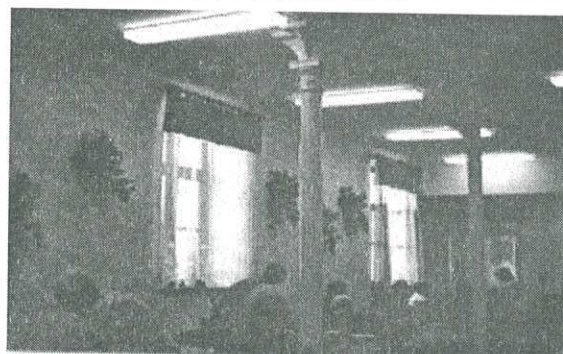
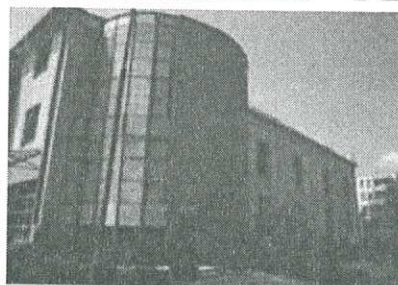

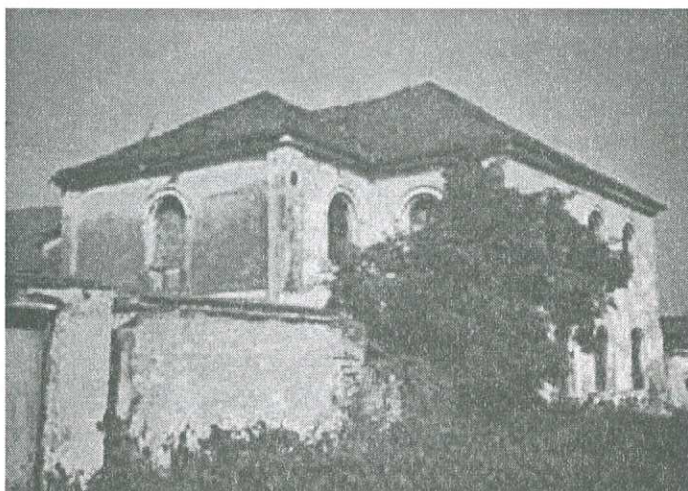
Obr. - Squash centrum v priestoroch synagógy neológov v Komárne, adaptácia funkcie priniesla dehonestáciu sakrálneho priestoru

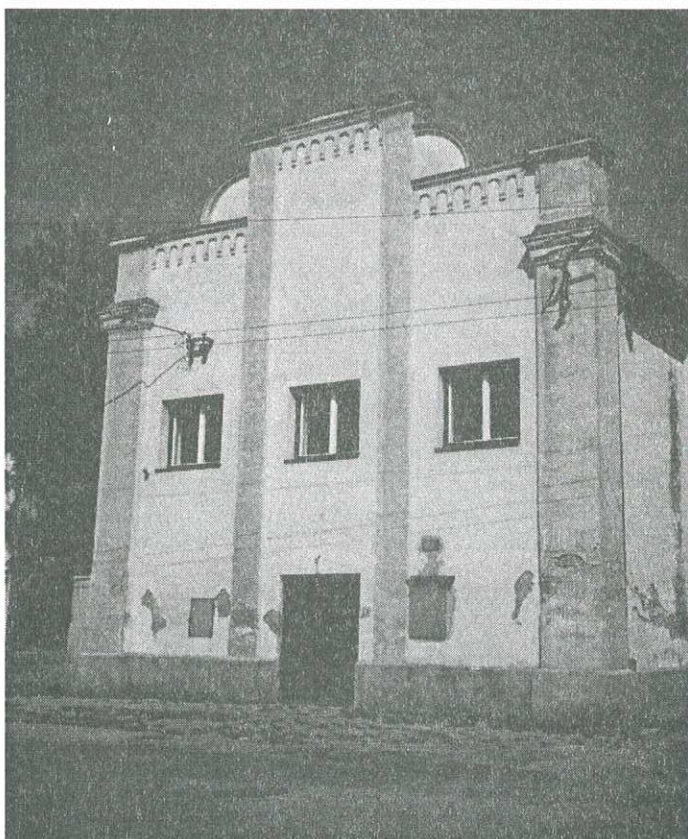
Obr. 7 - synagóga neológov v Komárne, nová funkcia si vyžiadala novotvar schodiska

Obr. 8,9,10 - ortodoxná synagóga v Komárne s novotvarom prístavby pre potreby Domova opatrovateľskej služby, adaptácia funkcie vyvolala nežiadúce zásahy do dispozície a konštrukcie

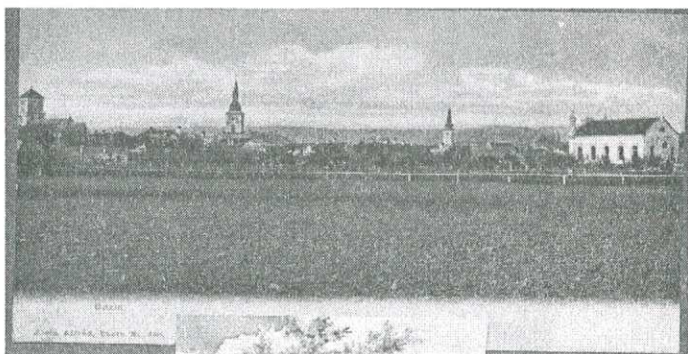

Obr. 11 - chátrajúca synagóga v Sv. Juri

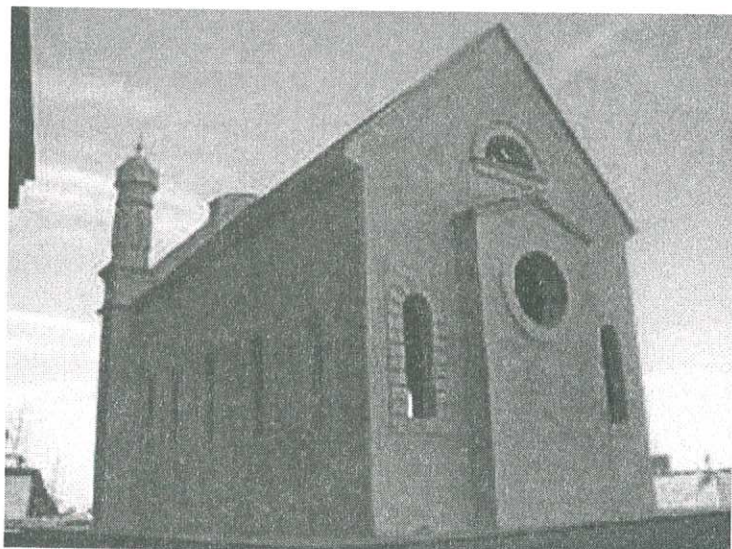
Obr. 12 - bývala synagóga v Modre, slúžiaca na účely bývania s nevhodnými zásahmi na fasáde i dispozícii

Obr. 13 - synagóga v Pezinku (celkom vpravo) ako súčasť obrazu mestskej siluety (archív PÚ Bratislava)

Obr. 14 - Pezinok, synagóga, čelná fasáda
(archív PÚ Bratislava)

Obr. 15 - Synagóga v Pezinku, model už
neexistujúceho objektu (študentska práca -
autori modelu R. Mrštica a P. Marčan)

BARDKONTAKT 2004

PAMIAJKOVÁ REZERVÁCIA SPIŠSKÁ SOBOTA - SOBOTSKE NÁMESTIE PO OBNOVE

Ing. Iveta LAČNÁ - KPÚ Prešov

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA SPIŠSKÁ SOBOTA - SOBOTSKE NÁMESTIE PO OBNOVE

Ing. Iveta LAČNÁ - KPÚ Prešov

Územie Spišskej Soboty sa rozprestiera na mierne vyvýšenej terase nad ohybom rieky Poprad, juhovýchodne od Vysokých Tatier. Pomerne malý chotár historického mestečka tvorí dnes jednu z mestských častí mesta Poprad. Od svojho založenia až po jej pričlenenie k Popradu v roku 1946 bola Spišská Sobota samostatným mestečkom, v rannom štádiu trhovou osadou, ktorá podľa najstaršej písomnej zmienky – donačnej listiny kráľa Bela IV. z roku 1256 sa nazývala Forum Sabbathae (Sobotný trh).

Zvláštnosťou osady bol mimoriadne malý chotár, menší, než ktorákoľvek obec na okolí. Jeho rozloha bola 1076 kat. jutár. Vysvetľuje sa to tým, že obyvatelia Spišskej Soboty sa venovali predovšetkým obchodu, neboli roľníkmi.

V druhej polovici 16. storočia, po veľkom požiari v roku 1545 bola zástavba historického jadra Spišskej Soboty viac-menej ukončená. Historické jadro bolo vytvorené radovou zástavbou jednoposchodových kamenných meštianskych domov na námestí v tvare šošovky a prízemných remeselníckych a garbiarskych domčekov na okrajových uliciach námestia. Dispozične šlo o domy prevážne prejazdového typu, ale aj domy priechodové a mázhauzové, niektoré so sypancami na poschodí, domy boli situované na úzkych stredovekých parcelách, ktoré sa v prípade rozširovania zástavby združovali. Domy boli zastrešené sedlovými šindľovými strechami so štítom a podlomenicou orientovanými do ulice, s vysunutými drevenými chrličmi na odvod dažďovej vody zo striech.

V roku 1775 postihol mesto strašný požiar, opravy a stavebné úpravy, ktoré sa vykonali následne po tomto požiari, boli smerodajné pre vytvorenie dnešného vzhľadu mestečka.

Vzhľadom k mimoriadne hodnotnému urbanisticko-architektonickému celku bola Spišská Sobota v roku 1950 vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Napriek tomuto oceneniu, po vyvlastnení objektov štátom v 50-tych rokoch 20. storočia nastalo pre Spišskú Sobotu obdobie postupnej devastácie. Mestečko však bolo uchránené od rozsiahlych asanácií, ktoré následne v 70-tych rokoch postihli viacero historických miest na Slovensku, medzi nimi aj Poprad. Historická, prevažne gotická a renesančná zástavba šošovkovitého námestia je dodnes zachovaná v takmer neporušenej podobe.

K rekonštrukcii historického jadra Spišskej Soboty sa prišlo po dôkladnej prípravnej fáze. Mesto v spolupráci s vtedajším Pamiatkovým ústavom zorganizovalo dve odborné kolokviá, kde bol poskytnutý dostatočný priestor pre rozdiskutovanie problematiky v širšom okruhu odborníkov. Prínosom boli aj príspevky študentov Fakulty architektúry STU Bratislava, ktorí návrh obnovy námestia riešili v rámci ročníkovej práce a ako podklad k diskusií poslúžila aj štúdiá, ktorú zadalo mesto a ktorá bola vypracovaná v troch variantoch. Napokon bol vybraný variant, ktorý pravdivo priznáva jednotlivé etapy vývoja, ktorými Sobotské námestie až do prielomu dvoch tisícročí prešlo.

Úlohy projektanta sa ujala projekčná kancelária Stavoprojekt a.s., Poprad, hlavným dodávateľom realizačných prác bola popradská stavebná firma Slov-via, a.s., ktorá od júna do novembra roku 2000, teda za pol roka dokázala zrealizovať dielo v hodnote 43 miliónov korún. Na jar roku 2001 bol priestor námestia doplnený o mobiliár. Mesto Poprad ako investor akcie bolo zároveň hlavným koordinátorom celej obnovy.

Samotnej obnove plôch námestia predchádzala etapovite rozvrhnutá rekonštrukcia už nevyhovujúcich inžinierskych sietí, a síce ešte v rokoch 1992 - 1996 boli zrekonštruované elektrické a telekomunikačné rozvody, pričom vzdušné káble boli nahradené podzemnými, čím sa odstránila ich rušivá prítomnosť na námestí, staré lucerny verejného osvetlenia boli nahradené lucernami novými.

Z urbanistického hľadiska bolo prvoradé umocnenie historického tvaru námestia zachovaním tvaroslovie šošovky a podporením radovej zástavby líniou chodníkov. Po zániku centrálného mlynského jarku, ktorý odvádzal väčšinu dažďových vôd z plôch námestia, dochádzalo v čase dažďov k záplavám, preto bolo potrebné komplexne riešiť nový systém odvodnenia celého námestia. Sobotské námestie má mierne klesajúci terén v smere od západu na východ, čo ho predurčuje k tomu, aby na odvedenie dažďových vôd z plôch námestia boli okrem podzemnej dažďovej kanalizácie využité aj povrchové rigoly, ktoré sú zároveň aj dobrými

zachytávačmi vôd z vysunutých chrličov šindľových striech, ktoré sa doposiaľ v mestečku zachovali v pomerne hojnom počte. Tento jednoduchý a na údržbu nenáročný rigolový systém odvodnenia malo Sobotské námestie aj predtým, avšak rekonštrukciou sa ešte skvalitnil a doplnil o rigoly na južnej a západnej strane námestia a čo je z pamiatkového hľadiska prínosom, vybudoval sa aj v línii zaniknutého mlynskeho jarku.

Terén spiškosobotského námestia má jemne zvlnenú, mäkkú profiláciu a keďže jedným z hlavných cieľov pri úpravách terénu bolo dosiahnuť, aby táto profilácia bola zachovaná, v praxi to znamenalo vyhnúť sa násilným terénnym úpravám. Tento zámer sa aj podarilo dosiahnuť, s výnimkou niektorých plôch, kde je terén upravený kôli odvodneniu a kôli vytvoreniu parkovacích plôch. Systém parkovania však vychádza zo zaužívaných zvyklostí, nie je tu násilne vnesený nový systém, ktorý by musel byť podporený priestorovými prvkami a dopravnými značkami. Celá plocha námestia umožňuje bezbariérový pohyb osôb. Pôvodná mäkkosť terénu je zároveň podčiarknutá aj jeho farebným vyznením, čo sa podarilo dosiahnuť použitím dlažbových materiálov v prevládajúcich teplých farbách. Pôvodne bola plocha námestia vydláždená okrúhliakmi uloženými v fľovitom podloží, s výnimkou chodníkov, ktoré boli z travertínových platní. Variant použitia pôvodných materiálov v plnom rozsahu bol už v rámci počiatočných diskusií označený za nevyhovujúci kôli oprávnenej požiadavke dosiahnutia vyššieho štandardu pochôdnosti plôch námestia, a navyše v čase dažďov sa fľovité podložie okrúhliakov prejazdom áut zmenilo na nepríjemné bahnisko. Táto voľba sa v priebehu štyroch rokov užívania plôch námestia po ukončení rekonštrukcie ukázala ako nanajvyš opodstatnená, nakoľko priestor námestia je z hľadiska prejazdu a pobytu osobných áut pomerne frekventovaný a okrúhliaky uložené do mäkkého lôžka v miestach prejazdu áut cez odvodňovací rigol sú nestabilné, tlakom kolies sa vysúvajú z podložia, čo si vyžaduje zvýšené náklady na údržbu. Tento problém sa uvažuje riešiť formou výmeny existujúceho fľovito-piesčitého lôžka za pevnejšie, hľadá sa variant, ktorý bude z hľadiska estetického vnímania plôch najpriateľnejší. Pôvodné okrúhliaky boli v rámci obnovy použité len na menej pochôdných plochách a v odvodňovacích rigoloch a na ostatnú plochu námestia sa použil žulový kameň v obdobnom farebnom vyznení, ako mali okrúhliaky (odtöne béžovej a sivej farby). Pre dosiahnutie požadovanej mäkkosti terénu bola použitá drobná dlažba - žulová kocka, ktorá uložená do vejárov veľmi dobre kopíruje aj prípadné terénne vlny. V priestore okolo radnice a pred evanjelickým kostolom bola použitá dlažba z žulových platní, čo umožňuje na týchto frekventovaných miestach lepšiu pochôdnosť, avšak oku chodca zrejme neunikne, že sa tak stalo na úkor zachovania spomínanej mäkkosti terénu. Dlažba bola uložená na podložie z kameniva spevneného cementom, čím sme sa vyhlí použitiu klasického betónu. Pôvodné travertínové platne z chodníkov boli použité na opätovné vydláždenie chodníkov, ale iba na západnej, menej frekventovanej strane námestia, chodníky na strane severnej a južnej boli vydláždené z žulových platní. Rigoly na západnej strane námestia boli vyložené okrúhliakmi, na strane severnej a južnej kôli bezbariérovému prístupu chodcov i prístupu áut do prejazdov boli vydláždené čadičovou kockou. Cesta pretínajúca námestie v jeho severnej časti bola kôli obmedzeným finančným možnostiam investora riešená i naďalej ako asfaltová. Spevnené plochy parku, kde projekt navrhoval použitie mlatových úprav, ktoré by boli pre Sobotské námestie veľmi vhodné, boli napokon (aj kôli finančným dôvodom) riešené dlažbou z andezitových platní, ktorá tu bola uložená pri poslednej - nie veľmi vydarenej obnove parku v 80-tych rokoch 20.st..

Pre obnovu zelene na námestí bol prijatý variant, ktorý počíta s priznaním parku a alejových línii - uličných stromoradií. Pred vypracovaním projektovej dokumentácie bol spracovaný dendrologický prieskum, na základe ktorého sa stanovil ďalší postup. Staré, nevhodné alejové línie boli nahradené novými v nepravidelnom, uvoľnenom rytme, do výsadbových mís osadených v línii rigolov na južnej a čiastočne aj severnej strane námestia boli vysadené lipy - *Tilia cordata*. Pre obnovu parku bola stanovená potrebná etapovitost rozvrhnutá na niekoľko rokov, v prvej etape bola zrealizovaná orezávka stromov, výrub poškodených a kompozične nevhodne umiestnených stromov, čiastočne bola zmenená parková dispozícia. Objekt kostola sv. Juraja výrubom viacerých stromov bol pohľadovo uvoľnený. Kompozične sa využíva aj nová zeleň v priestore pred budovou knižnice a okresného archívu. Napriek mnohým pozitívam, ktoré priniesla obnova zelene v priestore námestia, na optimálne výsledky je potrebné počkať ešte niekoľko rokov, kedy bude ukončená aj posledná etapa jej obnovy. Nakoľko realizovaná prvá etapa neumožňovala radikálnejší zásah do stromového porastu, ostáva nateraz hmota zelene ešte stále nevhodne dominantná voči okolitej historickej zástavbe, najmä čo sa týka výškových parametrov. Priestor parku bol dotvorený lucernovými svetidlami, lavičkami a smetnými košmi rovnakého typu, ako bol navrhnutý pre priestor celého námestia.

Pri tvorbe drobnej architektúry sa historicky nebolo o čo oprieť, na zachovaných dobových fotografiách sa objavovali len ľudové prvky, preto sa architekti rozhodli použiť novotvary s uplatnením detailu prekríženia

dvoch proti sebe idúcich zakrivených prútov v bočnom pohľade (lavičky, smetné koše, stojany na bicykle) v materiáli kov s vrchným náterom čiernej farby, lavičky v kombinácii kov a drevo opatrené lazúrou hnedej farby. V obdobnom štýle bolo vytvorené aj kovové zábradlie lemujúce vyvýšené plochy na západnej strane námestia. Negatívnym faktorom pri uplatnení prvkov drobnej architektúry v rámci námestia bola skutočnosť, že pre základné osvetlenie priestorov námestia boli ponechané stožiarové lucernové svietidlá z polovice 90-tych rokov 20.st., ktoré boli doplnené o niekoľko konzolových svietidiel a o stožiarové lucerny v priestore parku. V rámci novej koncepcie tvorby mobiliáru v historickom prostredí námestia, možno tento krok považovať za nie dobrý. Aj s odstupom rokov si môže bežný návštevník Spišskej Soboty všimnúť štýlový i farebný nesúlad lucerien s ostatnými prvkami drobnej architektúry (obzvlášť v prípadoch, kedy vedľa seba stoja lucerna a smetný kôš). Osadenie lucerien v 90-tych rokoch bolo čiastočným riešením vyvolaným momentálnym havarijným stavom osvetlenia námestia a výber svietidiel bol uskutočnený bez hlbšej analýzy a väzby na ďalšie smerovanie úprav námestia. Keďže v čase komplexnej obnovy šlo o pomerne novú investíciu a finančné možnosti investora boli obmedzené, prišlo sa k ponechaniu tohoto osvetlenia „na dožitie“. Máme dobré očakávanie, že časom budú tieto lucerny nahradené novými svietidlami v dizajne korešpondujúcom s ostatnou drobnou architektúrou. Rok po ukončení rekonštrukcie bolo doriešené osvetlenie dominant námestia – gotického kostola a renesančnej zvonice, a síce reflektormi a čiastočne plochými svietidlami umiestnenými v rovine dlažby.

V priebehu rekonštrukčných prác boli v priestore nevelkého námestia po odkrytí dlažby objavené štyri studne, z ktorých dve sú v rámci nových úprav námestia priznané - jedna v priestore parku a druhá na južnej strane námestia oproti radnici. Na základe dobových materiálov sme síce mali určitú známosť o existencii týchto a ešte ďalších studní v lokalite historického jadra, avšak o ich uplatnení v rámci námestia sa rozhodlo až po ich objavení. Autori riešenia uplatnili pre tieto studne kruhovú murovanú podnož, v priestore parku prekrytú drevenou sedlovou striedkou a upravenú do formy pitka s prívodom pitnej vody. Studňa oproti radnici bola zhora ukončená čiapkou z kamenných platiní a uzatvorená mrežou. Ďalšie pitko bolo umiestnené medzi knižnicou a okresným archívom v priestore, ktorý je vymedzený lavičkami a novoposadenými stromami ako kludový priestor. Z hľadiska interiéru námestia ide o hodnotný a pohľadovo veľmi exponovaný priestor a s odstupom času možno hodnotiť, že riešenie tohoto pitka (použitá bola typizovaná kovová pumpa) bolo neadekvátne k hodnote priestoru, v ktorom sa nachádza. Aj v tomto prípade zohral svoju úlohu finančný limit investora a do budúcnosti sa uvažuje s výmenou tejto pumpy za prvok podstatne vyšších estetických a úžitkových kvalít.

V priestore Sobotského námestia boli vytvorené aj ďalšie mikropriestory s odpočinkovou funkciou, kde významnú úlohu hrajú hlavne prvky drobnej architektúry – lavičky, lampy i smetné koše. Ide najmä o priestory pri už spomínaných studniach v parku a oproti radnici, ale aj na východnej strane námestia pred evanjelickým kostolom, či posedenie situované v blízkosti renesančnej radnice a praktické sedenie v blízkosti zastávky MHD a telefónnych budiek, ktoré boli umiestnené v priestore námestia dva roky po rekonštrukcii, pričom boli použité typizované, tvarovo vhodné kabíny.

V tomto roku bol priestor námestia obohatený o skromný informačný systém, ktorý nateraz pozostáva z informačnej tabule kovovej konštrukcie osadenej pri oplotení areálu gotického kostola a návštevníkom Spišskej Soboty poskytuje základné informácie o významných miestach a aktivitách v rámci námestia.

Tri roky po ukončení rekonštrukčných prác na Sobotskom námestí možno konštatovať, že kvalita, ktorá bola vnesená stavebnými úpravami a umiestnením nových prvkov drobnej architektúry do priestoru historického jadra bola a je nesporným prínosom pre oživenie tejto mestskej časti Popradu a stala sa vyhľadávanou lokalitou nielen pre obdivovateľov histórie a kultúrnych pamiatok, ale aj pre návštevníkov vyhľadávajúcich atmosféru príjemného posedenia v miestnych reštauráciách či kaviarničkách, či len tak na niektorej z lavičiek námestia, alebo v parku, ktorý sa na čas stal akoby malou galériou drevených výtvorov pochádzajúcich z rúk študentov sochárskeho umenia.

Odborná porota 7.ročníka národnej verejnej neanonymnej súťaže o titul Stavba roka 2001 udelila tomuto stavebnému dielu - rekonštrukcii Sobotského námestia cenu Združenia pre rozvoj slovenskej architektúry a stavebníctva ABF Slovakia za tvorivý prínos v centrálnej mestskej zóne.

BARDKONTAKT 2004

ZMYSEL A ÚČINOK SCÉNY NÁMESTIA V INTERIERI MESTA

Ing. arcc. Sylvia BAŠOVÁ, PhD. - FA STÚ Bratislava

ZMYSEL A ÚČINOK SCÉNY NÁMESTIA V INTERIERI MESTA

Ing. arcc. Sylvia BAŠOVÁ, PhD. - FA STÚ Bratislava

Historické jadrá miest (HJM) sú najvzácnejšími fragmentami našich mestských celkov a zároveň stopami dávnej histórie, stopami vývoja centálnych urbánnych štruktúr mesta. Sú vrstvením dejov, ktoré nás predchádzali, vrstvením priestorov, ktoré nám pomáhajú k identifikácii vlastných dejín a tiež stopami kultúrnych vrstiev, ktoré nám pomáhajú k nadväznosti nových poznatkov na dedičstvo našich predkov.

Jadrom vnútromestského organizmu je sieť hlavných ulíc a námestí, typická vlastnou urbánnou koncepciou, tektonikou a štruktúraciou architektonických objemov a morfológiou daného územia. Vymedzené časti peších zón v HJM sú obľúbenými priestormi pre domácich i pre turistov. Urbánna turistika nadobúda v európskych mestách stále väčšie rozmery a je nutné dopĺňať komfort turistických služieb a vybavenosti a zároveň ideovo koncipovať trasy najatraktívnejšej návštevnosti.

Hlavné námestie - srdce mesta, je najdôležitejším priestorom HJM, hlavným pólom príťažlivosti a miestom spočívania v organizme jadra mesta. Je to miesto stretnutia, oddychu, obdivu urbánnych a architektonických charakteristík, miesto s cieľom funkcií, ktoré sa skrývajú v interiéri objektov, ale aj priestor voľného kráčania, posedenia a zotrvania.

Prečo sú tieto priestory námestí centrom záujmu a pólom príťažlivosti? Čo motivuje turistov prichádzať na Piazza Navona v Ríme, na Piazza San Marco v Benátkach, na Graben vo Wiedni, na Plac Mariacki v Krakove, na Staromestské Námestie v Prahe, na Hlavné Námestie v Bratislave,....?

Scéna námestia je živý priestor s potenciálom zmien a nálad v časovom cykle denných premien a v kolobehu ročných období. Je vymedzená hranou tektoniky solitérov, blokov a zrastlíc objektov, modelujúcich vnútorný priestor námestia. Podstatný charakter pre scénu námestia vytvára:

- a) funkčná náplň objektov a priestorov
- b) tvarovanie urbánneho pôdorysu a modelácia tektoniky objemov
- b) architektonická štruktúracia jednotlivých objektov
- c) prvky drobnej architektúry, výtvarné artefakty, doplnky
- d) doplnenie zeleňou, vodou, vlnením terénu
- e) farebnosť a nasvetlenie, hudobné efekty,...

Zo stredovekej histórie miest poznáme tri základné funkčné typy námestí, ktoré sa vyskytujú v jadrách slovenských a iných európskych miest: **obchodné** (mercato), **správno – reprezentačné** (signoria) a **sakrálné**. V niektorých prípadoch sa typy námestí takto konkrétne funkčne špecifikujú, inokedy sa nosné funkcie na námestiach miešajú a dopĺňajú. Je zaujímavé, že súčasná spoločnosť, ktorá má vysoké nároky na obchod, služby a administratívu, naďalej využíva stredoveké námestia včítane ich funkčnej podstaty. Zrejme je v hlbšej ľudskej podstate skrytý základný obsah a rozsah funkčných potrieb spoločnosti a ten nepodlieha tak rýchlo zmenám a následkom civilizačného pokroku. Dokonca sú tieto funkcie nielen pamiatkovými orgánmi chránené, ale ďalej udržiavané, rozvíjané a na danom mieste obľúbené a vyhľadávané.

1. Obchodné námestie

Tento typ námestia bol významný z hľadiska ekonomickej živosti, z hľadiska priestoru ako centra výmeny tovaru, a nakoniec aj súvisiacej stránky spoločenského deja pri stretávaní obchodníkov a kupujúcich. Trhy mali spravidla vysunutú polohu otvorených, polootevorených až krytých stánkov v priestore námestia, resp. v podlúbiach, pasážach a iných fragmentoch. Obchodné námestie prináša v ďalšom vývoji aj väzbu na stabilné obchodné jednotky v parteri objektov, doplnenie funkciami reštauračnými a službami. Výhodou trhových námestí je aj možnosť časovej segregácie fungovania trhových jednotiek. Trhy prenosného typu je možné po obchodnej špičke demontovať a tak uvoľniť námestie pre iné aktivity.

Obchodné námestia, trhové námestia v HJM sú aj dnes funkčné a vysoko aktuálne. V centre mesta vyjadrujú aj výnimočnosť svojej polohy kvalitou ponúkaných služieb a kvalitou tovaru.

2. Reprezentačno – správne námestie

Signoria, reпрезентаčno – správne námestie sa formovalo okolo radnice, resp. sídla panovníka a súvisiacich budov daného areálu, s doplnením o paláce šľachty a kultúrno - reпрезентаčné priestory mesta ako galérie, múzeá a knižnice. V našich mestách je dosť často kombinovaná reпрезентаčno – správna funkcia so sakrálnou, zvlášť pri menších mestečkách. Význam týchto objektov je spravidla čitateľný v siluete mesta a je akcentovaný vertikálami objektov radnice, zvonice a kostola. Centrum mesta má takto jasne priestorovo zadefinovanú signalizáciu jadra a jeho príslušného námestia prostredníctvom architektonicky atraktívnych dominánt. Aj dnes sú tieto námestia vysoko aktuálne a prítiažlivé nielen z hľadiska funkčného sústreďenia najvýznamnejších správnych objektov, ale aj z hľadiska architektonickej atraktivity objektov, z hľadiska priestorového konceptu rozloženia objemov a z hľadiska významu a hodnoty reпрезентаčných objektov, využívaných na dnešné účely (reпрезентаčné sídla vlády, sídla magistrátu, priestory pre výstavy, svadby, koncerty...)

3. Sakrálné námestie

Sakrálné námestie vznikalo v kontakte na kostol, katedrálu, baziliku, prípadne vo väzbe na kláštorný areál s kostolom. Dominancia objektu kostola, resp. celého súboru sakrálnych stavieb signalizovala jadro mesta a polohu jeho námestia. Väčšie mestá majú výnimočnosť samostatných sakrálnych námestí, menšie mestečká majú sakrálnu funkciu doplnenú aj reпрезентаčno – správnu a trhovo – obchodnou. Účinok sakrálného námestia súvisel a dodnes súvisí s aktivitami a spôsobom jeho prezentácie i využitia. Katedrálne námestia vynikajú pri slávnostných liturgiách vnútri objektu, ale aj pri príležitostných ceremóniách v exteriéri daného priestoru. Kláštorné námestia a nádvorja majú svoju prítiažlivosť v prepojení na kláštornú záhradu, na vnútorné areály, v prepojení na doplnkové funkcie špecializovaných predajní, kafetérií, reštaurácií. Často sú dokomponované fontánou, zvonice, ... Sakrálné námestie v dnešných podmienkach plní významnú úlohu pre život mesta a musí byť citlivo zapojené do ostatnej mestskej siete z dôvodu chránených funkcií, hlavne z hľadiska akustických parametrov a z hľadiska funkčných doplnkov.

Účinok scény námestia:

Významnou úlohou námestia je vytvorenie kontaktu s návštevníkom, s užívateľom jeho priestorov, s domácimi obyvateľmi, ale aj s prúdom turistov. Poznáme námestia plné pulzujúceho života, i námestia slávnostné, námestia s kludovým pohybom, relaxačné priestory námestí so zeleňou, vodnými plochami, ďalej spoločenské priestory námestí ako „náručia“ stretnutí, ... Nájde sa však aj púste, funkčne podhodnotené a nevýrazné námestia. O námestiach v historických jadrách môžeme v globále tvrdiť, že sú integrálne koncipované. Sú priestorovo, kompozične a tektonicky vyvážené, a samotná osnova a podstata ich hmotovo – priestorového účinku vychádza zo širšieho konceptu mestskeho jadra, majú harmonickú mierku a optimálne proporcie.

Chyby v súčasnom využití námestí: ako sú podhodnotené priestory parteru, nevhodná dlažba, nedostatok dynamických funkcií, nevyužitie sezónne sedenia, nevhodný mobiliár, ... je možné napraviť a priestory námestí dotvoriť, akcentovať, doplniť chýbajúcimi prvkami. Takto prebieha aj rekonštrukcia mnohých námestí v jadrách našich historických miest a námestie sa opäť stáva centrom spoločenského, kultúrneho a obchodného života.

Scéna námestia je však čosi viac ako ideálne proporcie a harmonická osnova. Je to otvorený spoločenský priestor centra mesta, ktorý má svoj jedinečný charakter a ktorý je potenciálnym priestorom pre dej a udalosti tých, ktorí tam prichádzajú a sami svojou prítomnosťou danú scénu dotvárajú. Priestory námestí majú aj „svoju reč“ a oslovujú tých, ktorí tam prichádzajú:

*zotrvať, obdivuj, komunikuj ..... Piazza di Trevi v Ríme

V spleti rímskych uličiek, neďaleko paláca na Quirinále, v hustej tektonickej osnove renesančných objektov sa otvára jedno z najkrajších námestí mesta. Na mimoriadne malom priestranstve sa nachádza najslávnejšia a najväčšia rímska fontána, čo vytvára scénografický efekt. Fontána od N. Salviho vyjadruje scénu oceána, s personifikovanou postavou, pevne stojacou v koči tvaru mušle ponad skalné útesy a ponad obrovskú nádrž samotnej fontány s priehľadnou azúrovo – modrou vodou. Samotná sceneria fontány je vlastne súčasťou fasády

paláca Poli. Oblíbená fontána je nielen výtvarno – architektonickým unikátom, ale je aj miestom stretnutia domácich i turistov v čase horúcich letných dní pre účinok ovlaženia a osvieženia v rozpálených uličkách mesta.

*poteš sa, stretni sa, vystúp až na vrchol ..... Piazza di Spagna v Ríme

Na kompozičnej osi od baziliky Santa M. Maggiore k Piazza del Popolo oddeľuje pešiu zónu pozdĺž Via del Babuino Piazza di Spagna, ako predeľ k zeleni štvrti Pinciano. Impozantná kompozícia začína akcentom fontány F. della Barcaccia od Berniniho, nasleduje dynamický prvok kaskádovitého schodiska s kvetinovou výzdobou Scala di Trinita a na vrchole kopca Pincia kostol Trinita dei Monti zo 16. storočia, povýšený egyptským obeliskom.

*vstúp, napreduj, naplň sa nádherou ..... Piazza San Pietro v Ríme

Vyvrcholením urbánnych vrstiev renesančno - barokových koncepcií Ríma je námestie San Pietro s bazilikou san Pietro v samostatnej časti mesta Ríma, vo Vatikáne. Od rieky Tiber tanguje Anjelský hrad Via del Cociliazione a vyúsťuje na kolonádnom eliptickom námestí Piazza San Pietro od Berniniho. Uprostred námestia sa týči egyptský obelisk a v centrách segmentov kolonády sú symetricky umiestnené fontány od Madernu a Fontanu. Ďalej vstupujeme do lichobežníkovitého námestia bezprostredne pred vstupom do baziliky. Pôdorysný tvar zbiehajúcich sa línií klonád vytvára dojem približovania baziliky z diaľkových pohľadov. Fasáda chrámu od Madernu, objem chrámu od Bramanteho a kopula od Michelangela ukončujú umelecký a duchovný zážitok celého komplexu San Pietro, vnímaného a zažívaného z exteriéru.

*oddychuj, pod na kávu, cíť sa doma ..... Hlavné námestie v Bratislave

V srdci HJM Bratislavy sa nachádza Hlavné námestie ako komorné historické námestie v tangente na Sedlársku ulicu, s väzbou na Michalskú bránu Michalskou ulicou a bývalú Rybársku bránu s vyústením korza smerom k Národnému divadlu a Hviezdoslavovmu námestiu. Stredoveká štruktúra starého mesta, pôvodne zomknutého v hradbách mala svoje štvorcové námestie ako priestor reprezentačný, spoločenský, sakrálny aj komerčný. Trhová funkcia uprostred námestia mu dala obchodný charakter a radnica, kostol a príslušné paláce pozdvihli toto námestie na kultúrno – spoločenské. Dnes je vyhľadávaným miestom turistov pre svoje ideálne parametre objemu voči priestoru, pre svoju atmosféru vysunutých reštaurácií a kafetérií, pre svoje špecifikum napojenia na radničné nádvorie a splývanie s príslušným Františkánskym námestím. Identickým prvkom je Rolandova fontána a novú identitu si našiel aj napoleonský vojak - socha, opierajúca sa o jednu z lavičiek.

*vitaj, zotrvaj, vnímaj scénu hradného pozadia ..... Domplatz v Salzburgu

V srdci malebného Salzburgu je uvoľnená „priestorová scéna“ pre hlavné námestie mesta. Je to typické sakrálné námestie s dôrazom na dominantu dómu. Zaujímavé sú však súvislosti ďalších priehľadov a vizuálnych rovín, ktoré sa do zážitku Domplatzu zapájajú. Ide o ďalšie scenérie veží kostolov a o scénu hradného pozadia na kopci. Priestorová čistota Domplatzu nadväzuje na ďalšie menšie námestia a úzke obchodné uličky v pôdorysnej spleti stredovekého jadra mesta.

*rozhladni sa, obdivuj, odhaluj ..... Hauptplatz v Grazi

Obrovský priestor hlavného námestia v Grazi je protívahou ku kompaktnému mestu, ktoré ho obkolesuje. Typ spoločensko – reprezentačného priestoru sa ešte i dnes využíva na slávnostné, kultúrne a reprezentačné aktivity mesta. Kulisa stredovekých a renesančno – barokových palácov ideálne dopĺňa priestor rozľahlého námestia.

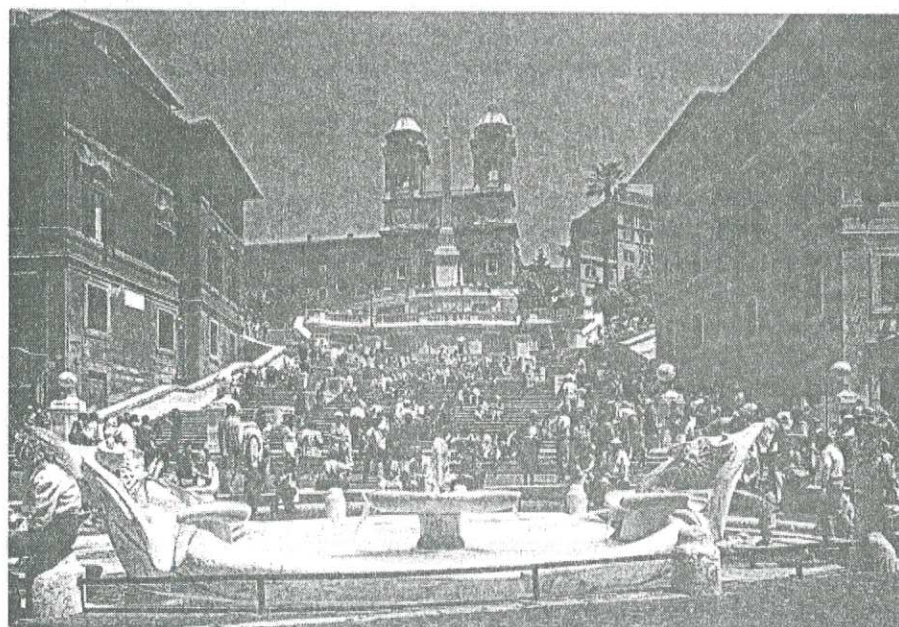
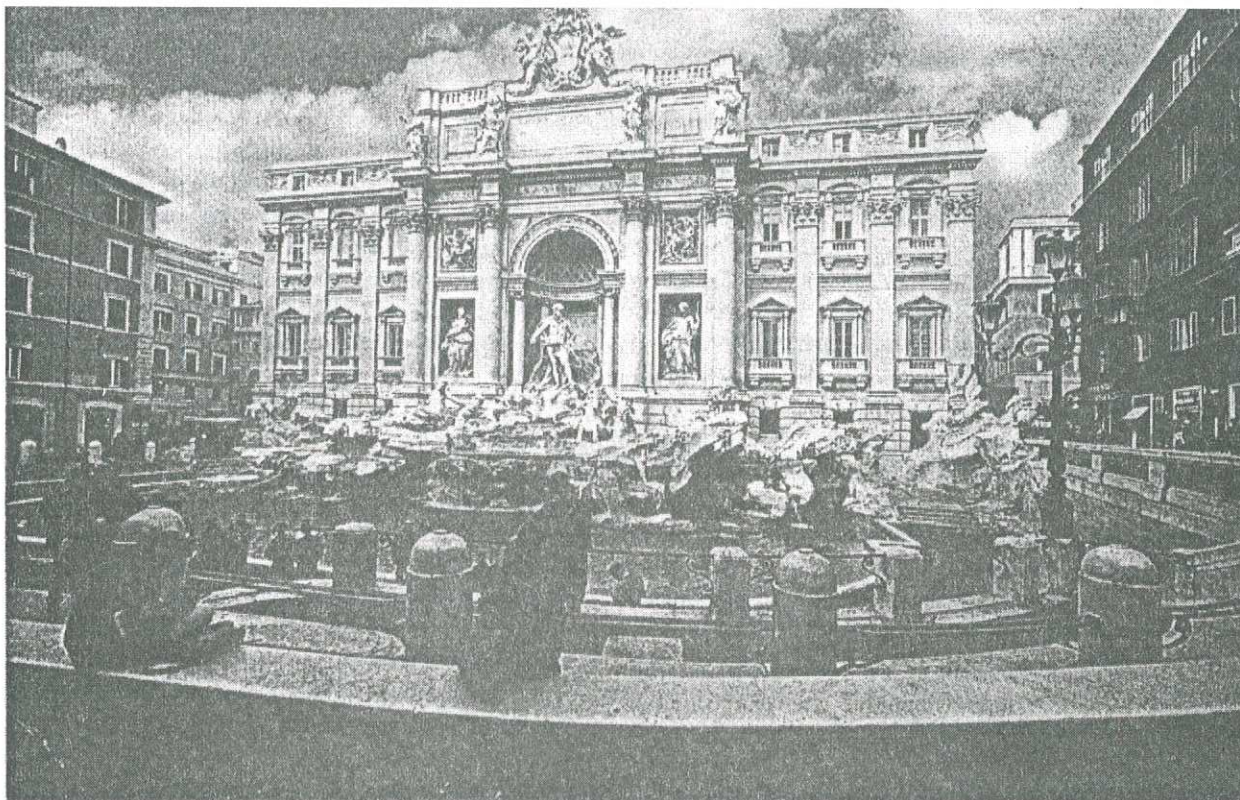
*pozri nahor, vstúp, zažívaj..... Place du Parvis – Notre Dame v Paríži

Sakrálné námestie parížskej katedrály Notre Dame pôsobí voči gotickej vertikále ako nádvorie k výhľadu na symetrické dvojvežie. Je typickým sakrálnym predpriestorom v urbánnom zmysle slova. Ľudia sa tu zhromažďujú s účelom návštevy liturgie alebo ako turisti so záujmom o prehliadku katedrály. Námestie sa rozširuje o zelený pás pozdĺž objektu, zo strany Seiny, čím sa nadväzuje na fenomén rieky a vzniká príjemný kontakt „umelého a prírodného“ priamo v blízkosti na námestie.

Niekoľko príkladov nám pomohlo nahliadnúť do námestí a ich vnútorných väzieb. Každé námestie je originálne a nesie svoje dejiny, svoju históriu a má neopakovateľný charakter. Dnes sa akoby márne namáhame a nevieme sa vyjadriť v tej harmónii a integrite akú mali námestia v historických jadrách miest.

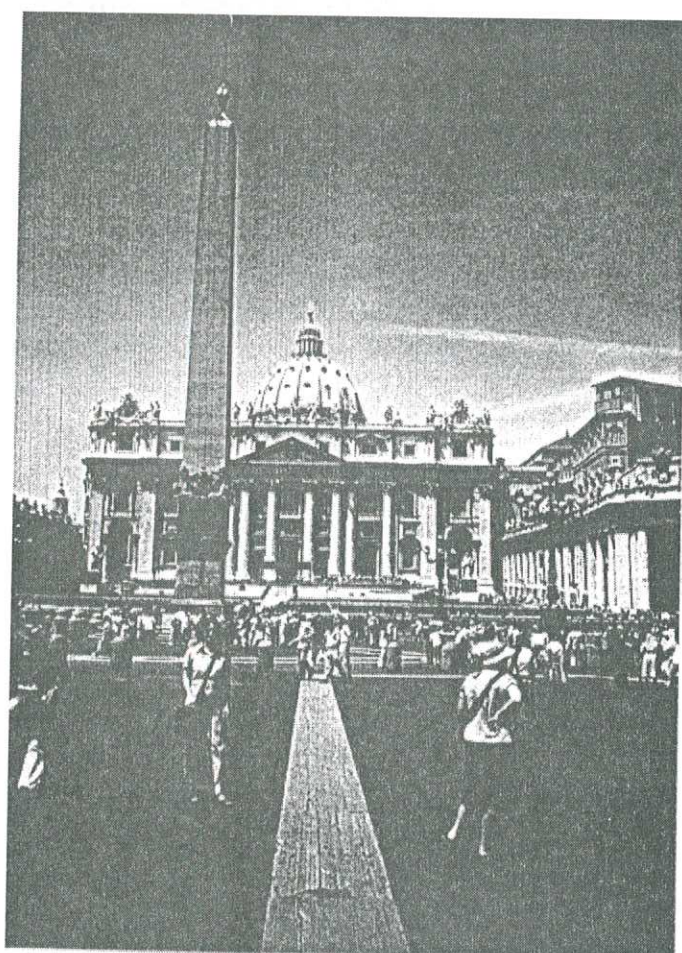
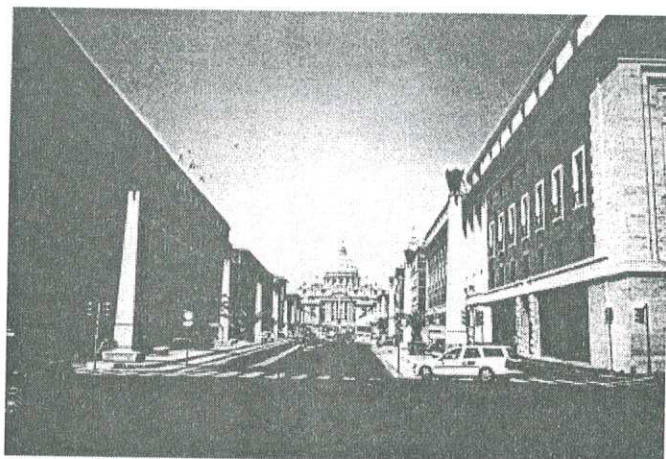
Jedným z najdôležitejších predpokladov aj pre súdobé koncepcie ostáva dodržanie a nájdenie optimálnej miery a proporcií daného priestoru. Ďalej vytvorenie špecifického charakteru, sila funkčného účinku, vhodná živosť a atraktivita priestorovej scény. Námestie je vyvrcholením organizmu mesta a malo by byť aj pre nové koncepcie **vyvrcholením urbánno – architektonických vzťahov** v súvislosti s dominantami, akcentami, priehľadmi a uzávermi kompozičných osí. A tiež treba vnímať návštevníkov, ich potreby, ciele, a dať im priestor pre spoločenské, kultúrne a duchovné naplnenie, zároveň priestor oddychu a miesto zotrvania.

*Piazza di Trevi v Ríme:
zotrvaj, obdivuj,
komunikuj,...

*Piazza di Spagna v Ríme:
poteš sa, stretni sa, vystúp
až na vrchol,...

*Piazza San Pietro v Ríme: vstúp, napreduj, naplň sa nádherou,...

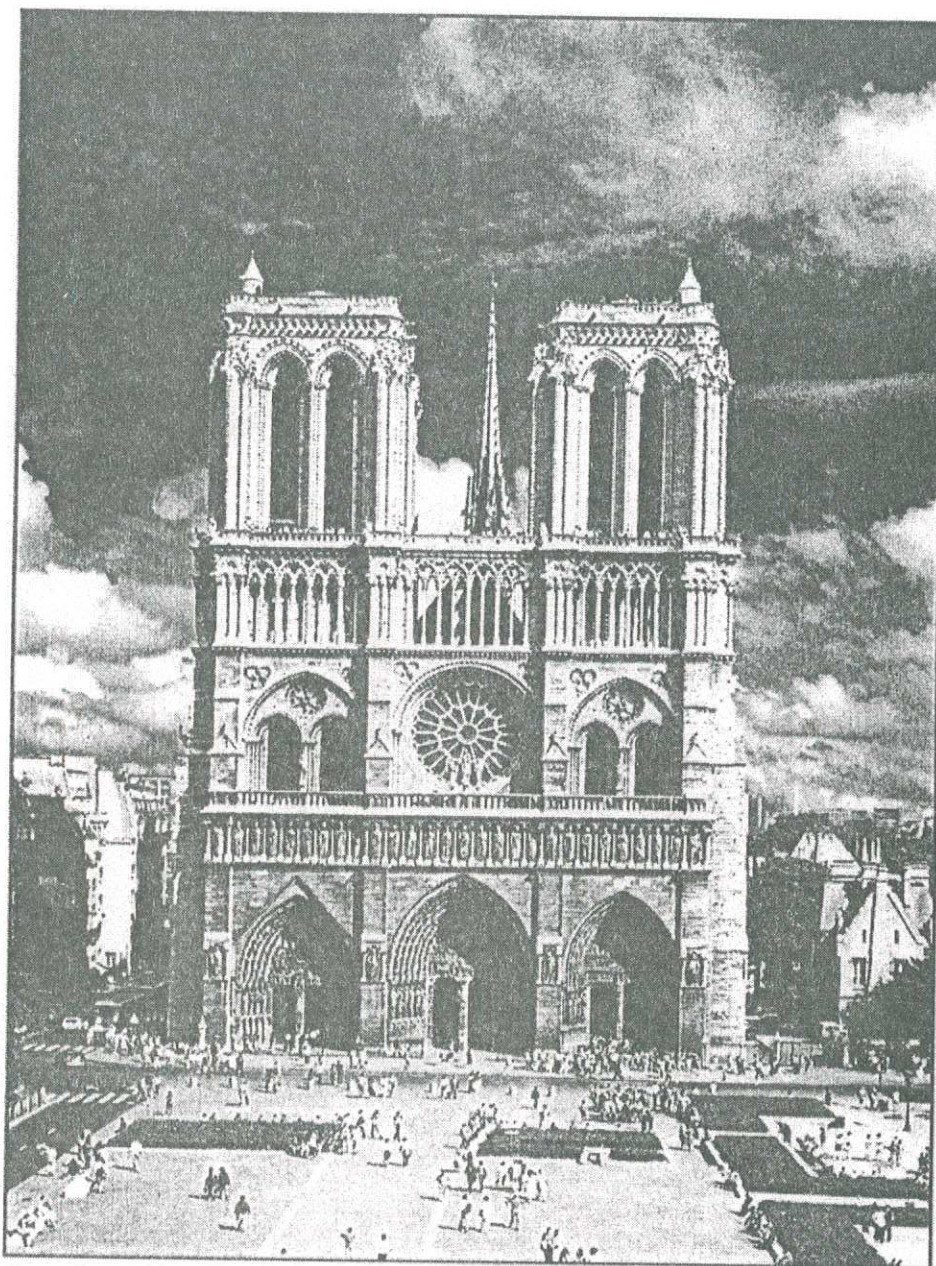
*Hlavné námestie
v Bratislave:
oddychuj, poď na
kávu, cíť sa doma,...

*Hauptplatz v Grazi:
rozhliadni sa,
obdivuj, odhaľuj,...

*Domplatz v Salzburgu: vitaj, zotrvej, vnímaj scénu hradného pozadia,...

*Place du Parvis Notre Dame v Paríži: pozri nahor, vstúp, zažívaj,...

Použitá literatúra:

- *Favole, P.: Piazze d'Italia, Bramante Editrice, 1972, Milano
- *Krier, L.: Architektura, volba nebo osud, Academia Praha, 2001
- *Sitte, C.: Stavba měst podle uměleckých zásad, ABF Praha, 1995
- *N.-Schulz, Ch.: Genius loci, Odeon, Praha, 1994
- *Mestá umenia v Taliansku, Lozzi Roma, 2003
- *Trnkus F. a kol: Urb. hľadiská formovania obrazu vnútorného mesta, STU, Bratislava, 1999

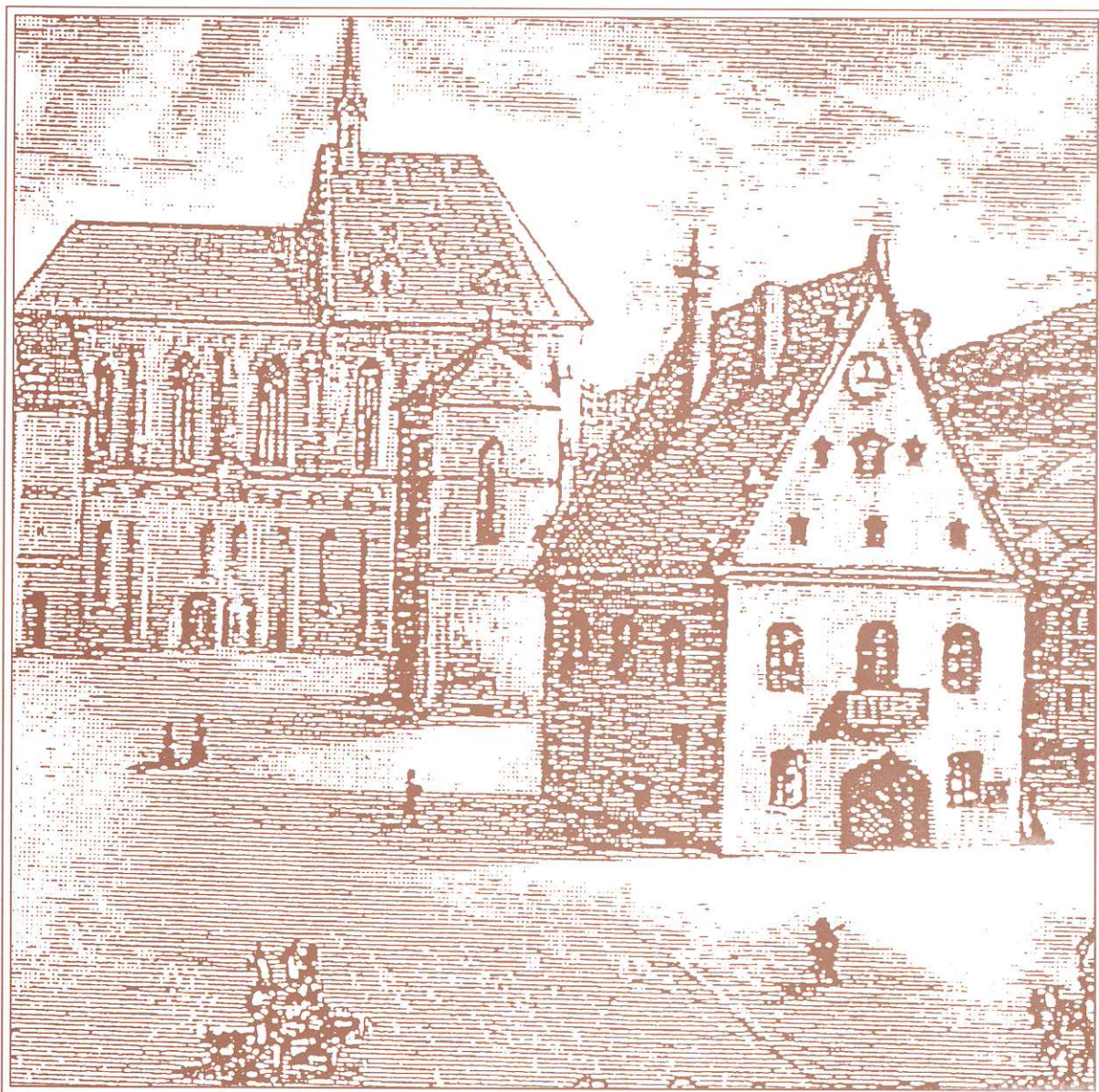
POZNÁMKY

POZNÁMKY

POZNÁMKY

VYDAVATEL: MESTO BARDEJOV, RADNIČNÉ NÁMESTIE č. 16, 085 01 BARDEJOV

TLAČ: GRAFOTLAČ, UL. ŠTEFÁNIKOVA č. 77, 085 01 BARDEJOV

NÁKLAD 120 KS

ISBN: 80-969163-8-6

BARDEJOV 2004

ISBN 80-969163-8-6

9 788096 916382